

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

**Místo a úloha Občanského fóra v přechodu
Československa k demokracii**

Bakalářská práce

Vypracovala: Lucie Nedvědová
Vedoucí práce: PhDr. Josef Straceny, CSc.
Praha 2007

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 14. 9. 2007

.....
podpis

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svým rodičům za stálou podporu, dále Michalovi Kolečkovi za pomoc nejen s technickými problémy provázejícími tuto práci, Evě Juračkové za rady a předání zkušeností a zejména PhDr. Josefovi Stracnému CSc. za vedení této práce, cenné rady, komentáře a připomínky a také za jeho neutuchající trpělivost a ochotu.

Obsah:

Úvod	5
Kapitola 1.: Teoretický rámec přechodu Československa k demokracii	6
Politické strany	6
Politická hnutí	8
Demokracie	10
Přechody k demokracii	11
Kapitola 2.: Léta 1969 – 1989, vývoj opozičních aktivit v době normalizace	16
Doba normalizace	16
Charta 77	19
Další nezávislé a opoziční skupiny	21
Kapitola 3.: Období zlomu, události 17.11. 1989, vznik Občanského fóra a jeho vyjednávání s komunistickou mocí	24
Příčiny „Sametové revoluce“	24
Události 17. listopadu 1989	25
Vznik Občanského fóra	28
První polistopadové dny, vyjednávání s mocí	29
Kapitola 4.: Vývoj společnosti a Občanského fóra před volbami v roce 1990	35
Vývoj společnosti před volbami v roce 1990	35
Vývoj Občanského fóra před volbami v roce 1990	37
Volby 1990	40
Kapitola 5.: Rozpad Občanského fóra a příčiny k němu vedoucí	44
Vývoj společnosti a Občanského fóra po volbách 1990	44
Transformace hospodářství	45
Předpoklady a příčiny rozpadu Občanského fóra	47
Rozpad Občanského fóra	49
Nástupnické strany Občanského fóra	51
Závěr	53
Přílohy	
Příloha 1.: Prohlášení Charty 77	54
Příloha 2.: Mluvčí Charty 77 v letech 1977 – 1992	57
Příloha 3.: Provolání Občanského fóra z 19. 11. 1989	58
Příloha 4.: Programové zásady Občanského fóra Co chceme	60
Příloha 5.: Vnitřní organizace Občanského fóra	63
Příloha 6.: Federální vláda z 3. 12. 1989	65
Příloha 7.: Federální vláda z 10. 12. 1989	66
Příloha 8.: Stanovy Občanského fóra	67
Příloha 9.: Výsledky voleb do poslanecké sněmovny z roku 1990	72
Příloha 10.: Politické strany a hnutí obsažené v Občanském fóru	73
Příloha 11.: Organizace a struktura Občanského fóra	74
Příloha 12.: Usnesení Hostivařského sněmu OF z 13. 10. 1990	78
Příloha 13.: Závěry republikové rady OF z 12. 2. 1991	80
Seznam zkratk	81
Seznam použité literatury	82

Úvod

Problematika Občanského fóra tvoří důležitou součást novodobých dějin Československé, později České republiky. Jeho význam v přechodu Československa k demokracii je zásadní, bylo hlavní hybnou silou po listopadu 1989 a na krátkou dobu se stalo nejvýznamnějším politickým a dějnotvorným subjektem tehdejší Československé republiky. Občanské fórum bylo znakem a symbolem změny režimu v Československu, lidé jej považovali za garanta a vůdce úspěšného přechodu země k demokracii. Občanské fórum bylo hnutí, které vzniklo náhle a neočekávaně, jeho vznik byl vynucen spíše pohybem událostí, než vůlí jednotlivých představitelů k moci. Přesto se Občanské fórum stalo hlavním hybatelem událostí, které nakonec vyústily v přechod Československa k demokracii.

Toto téma jsem si pro svou bakalářskou práci vybrala, protože význam Občanského fóra v přechodu Československa k demokracii je zcela zásadní a Občanské fórum je pro mnohé stále symbolem „nové“ svobody a demokracie. Avšak zvláště pro mladší ročníky je jen mlhavým pojmem, se kterým se setkaly v hodinách dějepisu (a to jenom někdy). Přitom je ale nesmírně důležité vědět, že Občanské fórum usilovalo především o svobodu, demokracii a dodržování lidských práv, což jsou témata, která jsou stále aktuální. Vystupovalo proti režimu, který všechny občanské a politické svobody potlačoval a mrzačil občanskou a politickou kulturu a morálku lidí. S vědomím a znalostí toho, o co Občanské fórum usilovalo, bude snazší udržet demokratický systém i nadále. I z těchto důvodů chci svou práci tomuto tématu věnovat.

Tato práce obsahuje 5 kapitol. První kapitola je teoretická, zabývá se politickými stranami, hnutími a přechody k demokracii. Ostatní kapitoly se již obrací k samotnému Občanskému fóru, rozeberou jeho vznik, zachytí jeho jednání s komunistickou státní mocí v roce 1989, jeho následující vývoj, až po jeho rozpad a důvody, které k němu vedly. Cílem této práce je ukázat, že Občanské fórum skutečně bylo vůdčí hybnou silou nového politického systému Československé republiky, a to navzdory krátké době svého působení.

Metody použité v této práci se shodují s metodami tranzitologie a jsou komparativní a historické. Vzhledem k rozsahu této práce bohužel nebylo možné věnovat se Slovenské části republiky ve stejné míře, jako části České, a to i přes to, že tyto události byly neméně zásadní a významné.

Kapitola 1.: Teoretický rámec přechodu Československa

k demokracii

Pro pochopení souvislostí a logiky Československého přechodu k demokracii a úlohy Občanského fóra v něm je nutné znát všeobecný teoretický rámec přechodů k demokracii a aplikovat jej na tento konkrétní případ. Dále je potřeba stručně popsat a definovat pojmy jako politická strana, politické hnutí a demokracie, které mají pro politologii a tím pádem i pro přechody k demokracii zásadní význam.

Politické strany

Definice politické strany

I přes dlouhou existenci politických stran dosud nedošlo k jejich přesnému pojmovému vymezení, a tudíž existuje mnoho různých definic politických stran. Mezi neznámější a nejdůležitější patří mimo jiné tyto následující definice.

Szymon Chodak: „Politické strany jsou společenské instituce s přesně určenými společenskými úkoly a jasnou organizační strukturou.“¹

Ladislav Křížovský, Karolína Adamová: „... jde o organizace lidí se stejnými politickými zájmy a cíli, snažící se získat politickou moc, která by jim umožnila tyto cíle dosáhnout.“² Giovanni Sartori: „Strana je jakákoliv politická skupina, která se představuje ve volbách a je schopna prostřednictvím voleb umístit kandidáty do veřejných úřadů.“³

Podle Miroslava Nováka můžeme politickou stranu definovat: „...jako trvalou organizaci, uspořádanou od celostátní až k místní úrovni, která se ve jménu určitého ideologického programu snaží sama nebo v rámci koalice dobýt a vykonávat moc, a za tím účelem vyhledává lidovou podporu.“⁴

¹ Chodak S.: Systémy politických stran západní Evropy, z polského originálu Systemy partyje Europy zachodniej. Pochodzenie, ewolucja, funkce społeczne přeložil A. Měšťan, Praha, nakladatelství Svoboda, 1966, str. 23

² Křížovský L., Adamová K.: Politologie stručný přehled, místo vydání neuvedeno, vydal ČECHOS, 1991, str. 51.

³ Sartori G.: Strany a stranické systémy, z angl. orig. Parties and party systems přeložil Jiří Kohoutek a Petr Tomáš, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, str. 74.

⁴ Novák M.: Systémy politických stran, Praha, Sociologické nakladatelství, 1997, str. 23.

Charakteristika politických stran

Politické strany jsou spolu s politickými hnutími, společenskými organizacemi a skupinami nátlaku součástí demokratických politických systémů. Je důležité pochopit a zdůraznit rozdíly mezi politickou stranou a politickým hnutím, protože právě tyto rozdíly zásadně ovlivnily vývoj Občanského fóra a vedly k jeho rozpadu.

Politické strany jsou organizovaná sdružení občanů, které spojuje blízkost či shoda politických názorů a přesvědčení, často dokonce světonázoru. Politické strany mohou mít mnoho podob, ale spojuje je několik prvků: jsou založené na principu členství, mají stanovy, které definují vnitřní řád, práva a povinnosti členů. Dalším znakem politických stran je vnitřní struktura a hierarchie.

Legální existence politických stran je dána zákonem. Strana musí být registrována na ministerstvu vnitra, kterému předloží své stanovy a program, které musí být ve shodě s ústavou a lidskými právy a svobodami. Pokud tyto podmínky strana nesplní, může jí být odepřena registrace. Každá strana musí každoročně vydat výkaz o hospodaření, pokud je nepravdivý, nebo ho strana nedodá, její činnost může být pozastavena. Strany jsou financovány z příspěvků od státu a členských příspěvků, v některých zemích mají strany možnost podnikat. V České republice mohou strany dostávat dary do určité finanční výše, musí ale prokázat dárce a dar zdanit. Od státu strany dostávají příspěvky za každý získaný hlas, nejdříve tyto příspěvky obdržely všechny strany, které získaly více než 5% hlasů, později to bylo změněno na 3%, dnes je hranice ve výši 1,5% získaných hlasů.

Shoda v přesvědčení členů politických stran je vyjádřena v programu, který bývá široce koncipovaný a dotýká se ekonomické, politické, zdravotní a sociální oblasti, přičemž každá strana se koncentruje na jinou oblast, nebo k různým oblastem přistupuje odlišně. Strany se také liší v cílech a prostředcích, neboli ve způsobech řešení daných problémů. Programy stran mohou být krátkodobé (vztahující se k nadcházejícím volbám, nebo k řešení určitých problémů), nebo dlouhodobé (zahrnující směr, kterým se strana ubírá a prostředky, které používá), celostátní nebo místní. Politické strany jsou nezbytné pro efektivní výkon vládní moci, protože domluva a konsenzus zákonodárního tělesa složeného z nestraníků jsou vysoce nepravděpodobné.

Vznik politických stran

Politické strany ve smyslu stranictví vznikly už v antickém Řecku a Římě, ale vznik stran, tak jak jsou chápány dnes, je spojen se vznikem parlamentarismu a frakcí

v parlamentech různých zemí.⁵ Strany, tak jak je známe, vznikly až v 19. století z pozůstatků aristokracie, velkoburžoazie a maloburžoazie, později také z dělnického hnutí.⁶ Strany obhajovaly zájmy určitých sociálních a profesních skupin, ale ve 20. století se největší rozdíly mezi jednotlivými stranami stírají a objevují se nacionální strany, občanské strany a „catch-all“ strany,⁷ které sdružují občany všech společenských vrstev.

Funkce politických stran

Politické strany mají zejména tyto funkce:

1. formulování a prezentaci zájmů velkých společenských skupin
2. aktivizaci a integraci velkých společenských skupin
3. tvorbu politických doktrín a programů
4. účast v konstituování politických systémů
5. formování veřejného mínění
6. politickou výchovu části nebo celku společnosti
7. přípravu politické elity a její delegaci do státního aparátu
8. účast v boji o moc
9. účast na výkonu státní moci.

Politická hnutí

Definice politického hnutí

Ladislav Křížovský, Karolína Adamová: „... politické hnutí... znamená pospolitě snažení lidí o realizaci společného politického cíle.“⁸

Charakteristika politických hnutí

Politická hnutí jsou relativně volná seskupení občanů, které spojuje blízkost nebo shodnost náhledu na určitý problém, nebo na jeho řešení. To, že jsou to volná seskupení znamená, že nemají institut členství jako politické strany, jsou méně organizovaná a

⁵ Například ve Velké Británii v 2. pol. 17. století v parlamentu vznikla dvě uskupení – toryové, kteří zastupovali zájmy panovníka a whigové, kteří byli proti nim v opozici. V revoluční Francii soupeřili o moc v Národním shromáždění Jakobíni, Kordiliéři a Girondisté.

⁶ V Českých zemích byla nejstarší stranou Národní strana (později Staročeši), která vznikla v 60. letech 19. století.

⁷ Catch-all strany jsou stranami „pro všechny“, jsou univerzálnější, snaží se oslovit všechny sociální skupiny obyvatelstva, a proto nejsou zcela ideologicky vyhraněné.

⁸ Křížovský L., Adamová K.: Politologie stručný přehled, místo vydání neuvedeno, vydal ČECHOS, 1991, str. 67.

institucionalizovaná.⁹ Většina hnutí je monotematická, spojuje je pouze jedno téma, kterým může být ekologie, feminismus aj. Například Občanské fórum bylo politickým hnutím, které se svým programem blížilo politické straně, ale mělo pouze jedno ústřední téma, kterým byla změna politického režimu a podpora demokracie.

Skutečnost, že se hnutí zaměřuje pouze na jedno téma, skrývá určitou nestabilitu politických hnutí, protože v otázkách přesahujících toto ústřední téma je většinou těžké dojít ke konsensu. Na druhou stranu jsou hnutí přitažlivější než politické strany, jedním z důvodů je dědictví komunismu, které obsahuje špatné vzpomínky na vládu jedné strany a nedůvěru v politické strany všeobecně, dalším je skutečnost, že politická hnutí nejsou tolik svazující a tím, že se soustředí na jediný problém, je pravděpodobnější, že dokáží situaci změnit, nebo o ní alespoň vyvolat diskusi. Nevýhodou hnutí je složitější právní postavení pokud se snaží ovlivňovat politiku a veřejný život, v některých zemích hnutí vůbec nemají přístup do parlamentu a i tam, kde ho mají, se obtížně prosazují kvůli své názorové různosti v otázkách přesahujících jejich ústřední téma.

Největší význam hnutí spočívá v tom, že přitahují občany, kteří by se jinak do politiky vůbec nezapojili, dále rozšiřují politické spektrum a mají také kontrolní funkci. Jejich hlavním posláním je upozorňovat na určité problémy, mohou fungovat také jako skupiny nátlaku, k čemuž obvykle využívají různé petice, demonstrace, setkání a stávky. Hnutí obvykle působí kratší dobu než politické strany, vzhledem k tomu, že důvody pro existenci hnutí zanikají spolu s vyřešením problému, který ke vzniku hnutí zavedl příčinu. Další příčinou zániku hnutí je jeho přeměna na politickou stranu, což je typické zejména pro ekologická hnutí.

Dělení politických hnutí

Politická hnutí se dělí na:

1. tradiční politická hnutí, kterými byla například dělnická hnutí 19. století, která se později přeměnila na strany,
2. nacionalistická hnutí, která vznikala zejména kvůli hospodářské, sociální a politické nespokojenosti určitých vrstev daných zemí, odkazující na národní suverenitu a výlučnost,
3. hnutí odpůrců koloniální politiky,

⁹ Jinými slovy nemají práva, povinnosti a hierarchii jako politické strany.

4. netradiční hnutí, vznikající v 2. pol. 20. století obvykle z občanských iniciativ, někdy nabývající masového charakteru (například ekologická hnutí) a přerůstající v politické strany.

Demokracie

Definice demokracie

Slovo demokracie vzniklo ze spojení slova démos, které znamená lid a slova kratein, které znamená vládnout. Ovšem na otázku, co „vláda lidu“ opravdu je, existuje mnoho odpovědí. Mezi nejklassičtější definice demokracie patří tato Abrahama Lincolna z roku 1863: „(demokracie je – pozn. L.N.) vláda lidu, prostřednictvím lidu a pro lid.“¹⁰

V politologickém smyslu znamená demokracie účast občanů na tvorbě a vykonávání státní politiky, účast občanů na výběru a kontrole činnosti orgánů státní moci, dále podřízení menšiny většině při přijímání politických rozhodnutí, právní rovnost těch, kteří se účastní procesu tvorby a nakonec určité občanské svobody a práva.¹¹

Charakteristika demokracie

Demokracie je historicky spojena se vznikem řeckých městských států, které nahradily palácovou monarchií. Existují dvě formy demokracie - demokracie jako forma státu (režimu) a demokracie jako způsob myšlení, světonázor. Demokracie nemůže být statická, neustále se vyvíjí, vždy stojí před námi jako cíl, předpokladem procesu demokracie je dobrá vůle účastnit se tohoto procesu. Demokracie je založena na rovných právech občanů, kteří delegují svou moc na zástupce, čímž vzniká státní moc. Nebezpečí demokracie spočívá v odloučení státní moci od občanů, avšak lze se mu vyhnout každodenní účastí občanů na politice, během něhož se občané mohou státní moci přibližovat a tuto propast překlenout.

Občané mohou používat formální a neformální prostředky demokracie (například občanské iniciativy jako petice a připomínky, setkání, demonstrace, stávky aj.). Demokracie je postavena na suverenitě občana a na jeho možnosti a schopnosti zasahovat do politiky. Tím vzniká občanská společnost, která sleduje problémy ve společnosti a angažuje se v jejich nápravě. Mezi hlavní hodnoty demokracie patří právo na život, svobodu, majetek, rovnost, solidaritu a spravedlnost, tyto práva jsou nazývána lidskými právy. Skutečný stav demokracie v dané zemi je určen tím, do jaké míry tyto hodnoty společnost garantuje a naplňuje.

¹⁰ Holoušek V., Kopeček L.: Demokracie (teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie), Brno, Masarykova univerzita v Brně, 2003, str. 15.

¹¹ Křížovský L., Adamová K.: Politologie stručný přehled, místo vydání neuvedeno, vydal ČECHOS, 1991

Přechody k demokracii

Přechody k demokracii se zabývá poddisciplína politologie – tranzitologie. Zkoumá jak samotný proces, tak scénáře transformace, a jejím úkolem je popsat a prozkoumat přechody k demokracii, určit problémy a chyby s nimi spojené a tím pomoci se jich vyvarovat. Tranzitologie stručně řečeno studuje přechody od totalitních a autoritářských režimů k režimům demokratickým, při čemž používá komparativní a historické metody.

Teorie přechodů k demokracii byla až do moderní doby chápána jako vedlejší produkt příbuzných témat, například teorií revolucí, demokracie a společenské změny. První významné tematizace se objevují od třetiny 20. století až do období po 2. světové válce. Mezi autory, kteří se věnovali teorii demokracie a položili základy pro problematiku přechodů k demokracii patří například S. M. Lipset,¹² Barrington Moore, Gabriel Almond a Sidney Verba,¹³ Samuel Huntington, Poulantzas, F. Furet¹⁴ a Dankwart Rustow.¹⁵ V České republice je v tomto oboru stěžejním dílem kniha Vladimíry Dvořákové a Jiřího Kunce O přechodech k demokracii.

Mezi množstvím témat, které je třeba při přechodech sledovat, patří zejména povaha odstraňovaného nedemokratického režimu, délka jeho trvání, mocenské způsoby a prostředky tohoto režimu, činnost opozice, okolnosti ekonomického vývoje a převládající mezinárodní prostředí.

Zvláštností přechodů k demokracii, které probíhají ve střední a východní Evropě, je potřeba současně reformovat společenskou, politickou i hospodářskou oblast života společnosti. To vede k tomu, že proces přechodu a transformace obsahuje mnoho jednotlivých prvků, jejichž vzájemné působení může negativně ovlivnit celý průběh transformace.¹⁶

Povaha odstraňovaného režimu

Charakteristika režimu, který je odstraňován, do značné míry napomáhá určit specifika změny, výchozí podmínky a determinující činitele. Povaha odstraňovaného režimu ovlivňuje utváření politické opozice, její charakter a míru jejího vlivu na společnost. Také ovlivňuje

¹² S. M. Lipset ve svém díle Politický člověk zkoumá korelaci mezi bohatstvím a demokracií, za hlavní sílu považuje ekonomii.

¹³ Gabriel Almond a Sidney Verba v díle Občanská kultura za základ pro utvoření a fungování demokracií chápou postoje, víry a praktické zkušenosti každodenního života.

¹⁴ F. Furet kritizoval koncepci, které interpretovaly francouzské politické dějiny výlučně z hlediska ekonomiky a občanské společnosti a požadoval návrat k politickým dějinám.

¹⁵ Dankwart Rustow se pokusil vnést do studia zrodu demokracie dynamiku a periodizaci, zabýval se nejen tím, co umožňuje demokracii, ale i tím, co činí projekt demokratizace úspěšným. Jako podmínku úspěšnosti demokratizace označuje národní jednotu.

¹⁶ Vodička K., Cabada L.: Politický systém České republiky, Praha, nakladatelství Portál, 2003

stav a míru vyspělosti občanské společnosti, její autonomii a schopnost hledat vlastní zástupce. Pro další vývoj je důležité i to, zdali existovala alespoň částečně nezávislá sféra politiky a zdali byla společnost schopna vlastní autotransformace. Výchozí stav odstraňovaného režimu je tedy velmi významný, protože určuje možné vyústění celého přechodu. Odstraňované režimy můžeme rozdělit na tyranii, despotismus, autokracii, absolutismus, diktaturu, autoritářství a totalitářství.

*Totalitní režim*¹⁷ podle reprezentativní definice E. H. Carra: „Totalitářství je víra, že nějaká organizovaná skupina či instituce, ať již církev nebo vláda nebo strana, mají speciální přístup k pravdě“.¹⁸ Dalšími rysy je oficiální ideologie, existence jediné masové politické strany vedené jednou osobou, monopol vlády na zbraně a masové sdělovací prostředky, centrálně řízená ekonomika, expansionismus a politická kontrola soudnictví.

Autoritářský režim definoval Juan J. Linz jako systém, který dovoluje omezený pluralismus, postrádá vůdčí ideologii a nepraktikuje intenzivní nebo extenzivní politickou mobilizaci. Je tedy komplexnější a heterogennější, než totalitní režim a jak z jeho nitra, tak ze subkultur vznikají zárodky politické opozice.¹⁹

V Československu v roce 1989 byl odstraněn režim povahou totalitní, tzv. totalita, „totáč“,²⁰ klíčoví představitelé režimu vykazovali totalizační záměry, nicméně se ale nedá hovořit o totální kontrole nad mimopolitickým životem. V 80. letech měly na změně systému zájem všechny relevantní sociální a profesní skupiny, jejichž motivy byly různorodé,²¹ takže legitimita režimu před listopadem 1989 byla velmi nízká.

Konec starého režimu

Při studiu změny systému je zapotřebí věnovat mimořádnou pozornost vlastnímu momentu zlomu, kterým se změny otevírají. Tedy nejen příčinám, ale i způsobu, jakým starý režim končí. Počinání aktérů v momentě zlomu v mnohém předurčuje výběr dalších cest do budoucna a rozhoduje o tom, zda procesy vyústí v demokracii, nebo ve varianty autoritářských režimů. Existuje mnoho dělení přechodů k demokracii, ale většina autorů principálně odlišuje dvě základní kritéria a to otevření demokratizace buď zevnitř starého

¹⁷ Tento pojem jako charakteristiku politického režimu poprvé použil Mussolini v roce 1925, který jím charakterizoval pozitivní a žádoucí společenský stav, jako opak roztržitého demokracií.

¹⁸ Citováno z Dvořáková V., Kunc J.: O přechodech k demokracii, Praha, Sociologické nakladatelství, 1994, str. 39.

¹⁹ Interpretováno z Dvořáková V., Kunc J.: O přechodech k demokracii, Praha, Sociologické nakladatelství, 1994

²⁰ Dvořáková V., Kunc J.: O přechodech k demokracii, Praha, Sociologické nakladatelství, 1994, str. 127.

²¹ Například potřeba svobody, demonstrační efekt z ciziny, znechucení byrokracií aj. Více o příčinách rozpadu komunistického režimu v Československu v kapitole 3.

režimu, nebo zárodkem opozice mimo starý systém. Naprosto nutným předpokladem k zahájení demokratizačního procesu jsou konflikty a napětí uvnitř mocenského bloku.

Základní typy přechodů:

1) přechod zhroutilím nebo kolapsem režimu (např. Německo, Itálie, Japonsko po druhé světové válce), kdy režim ztratí legitimitu a diskredituje se vojenskou porážkou nebo vnitřní krizí.

2) přechod sebevyloučením nebo stáhnutím se (např. Peru 1980), rozklad autoritářského režimu, ve kterém panuje malá vnitřní soudržnost, nedostatek masové podpory a ztráta prestiže. Autoritářská elita se včas rozhodne odevzdat moc opozici, její vyjednávací pozice je slabá a zbytek moci ztratí po prvních svobodných volbách.

Kombinace aktérů a strategií určuje typ přechodu, strategie se odvíjí od míry násilí, či ochoty ke kompromisu, aktéry mohou být masy, nebo elity. Z kombinace těchto faktorů vzniká několik možností přechodu:

- 1) pakt, kdy se elity dohodnou na mnohostranném kompromisu,
- 2) vnucení, kdy elity použijí sílu, aby prosadily změny,
- 3) reforma, kdy se mobilizují masy zezdola a vynutí si kompromisní řešení,
- 4) revoluce, kdy masy povstanou a porazí režim silou.

K nastolení politické demokracie nejčastěji vedou přechody shora, kdy si tradiční vládnoucí složky zachovávají kontrolu a využívají jak kompromisy, tak sílu. Za ideální přechod je považován přechod transakcí,²² kterému se nejvíce přibližuje Španělsko v době odstraňování frankismu po roce 1975. Základní charakteristikou tohoto přechodu je vyvážený průběh dílčích změn směřujících ke změně celého systému.

V Československu v roce 1989 nedošlo k otevření přechodu zevnitř politické reprezentace starého režimu, podstatným rysem konce starého režimu v Československu byla nehotovost všech aktérů a uvažovaných strategií. Občanské fórum v pozici mluvčího občanské společnosti zpočátku neuvažovalo o převzetí moci a v předsednictvu ÚV KSČ žádné strategické uvažování neexistovalo. Nejradikálnější složkou byli účastníci masových

²² Termín *přechod transakcí* jako první použil Giuseppe Di Palma. Je to cesta sjednaného přechodu, kterou mnozí autoři považují za optimální, leč velmi problematicky dosažitelnou.

demonstrací. Významné je, že konec starého režimu proběhl rychle a předání moci proběhlo v improvizované podobě, která ponechávala institucionální základ starého režimu netknutý.²³

Etapy přechodu k demokracii

Hledání vnitřní struktury přechodů je složité, protože teorie zabývající se kategorizací vnitřní struktury přechodů by musela zahrnovat prvky náhody a nepředvídatelnosti. Běžná vědecká metodologie není vhodná pro rychle se měnící situace a v přechodech není možné předem určit, jaké skupiny se ujmou jakých rolí a jaké alternativy budou podporovat. Navíc v průběhu přechodu nejsou trvale definovaná a všeobecně přijímaná pravidla politické hry, aktéři chtějí uspokojit své bezprostřední zájmy a zároveň se snaží určit a ovlivnit pravidla a procedury. Přechody jsou tedy obecně děleny pouze na tři základní etapy a to liberalizaci, demokratizaci a konsolidaci.

Počátek liberalizace je vymezen okamžikem, kdy se začínají rozšiřovat a prohlubovat práva jedince i skupin, kteří byli z dosavadních pravidel vyloučeni. Stále ale zůstává možnost zvratu, autoritářské systémy nejsou změněny, jsou pouze „zmražené“. Pro tuto etapu je charakteristické, že část mocenského aparátu hledá oporu mimo rámec mocenské koalice, přesto se o dalším vývoji rozhoduje uvnitř autoritářských institucí.²⁴

Na úspěšnou liberalizaci navazuje fáze demokratizace, během které dochází k postupnému budování demokratických institucí a zvyšování stability systému. Část skupin dříve vyřazených z politického systému začne vytvářet konsensus s částí někdejší autoritářské koalice. V tom spočívají dva základní okruhy problémů – jak se vyvázat z předešlého autoritářského systému, a jak budovat instituce režimu demokratického. Při vytváření demokratických institucí je charakteristický ústup od jednotné fronty a rozpad všennárodních hnutí a fór a profilování nových politických sil podle pluralitních zájmů.²⁵

Závěrečnou částí transformačního procesu je fáze konsolidace, při které dochází k přijetí pravidel politické soutěže, institucionalizaci a upevnění politických postupů.

Vzhledem k tomu, že v přechodech otevřeným kolapsem tyto fáze většinou časově splývají, jsou koncepty liberalizace a demokratizace pro Československý přechod k demokracii nevhodné.

²³ Kromě ústavních článků číslo 4. o vedoucí úloze komunistické strany, č. 6 o Národní frontě a č. 16. o marxismu – leninismu jako vedoucí ideologii.

²⁴ Viz zkušenost perestrojky

²⁵ Tomu odpovídá zkušenost rozpadu Občanského fóra.

Vztah k minulosti

Způsob vypořádání se s minulostí a hlavně s nositeli této minulosti ovlivňuje bezprostřední budoucnost i demokratické vyústění. Snahy očistit minulost získaly centrální význam v zemích střední a východní Evropy, kde komunistický příslib spravedlivé společnosti v konfrontaci s realitou přinesl prožitek ponížení a vzteku, na který se neuplatňují racionální postoje.

Distance od autoritářské minulosti k přechodům k demokracii patří, ovšem za problémovou část, od které je třeba se distancovat, je považováno v každém přechodu něco jiného. Důraz může být kladen na změnu institucí, nebo vazeb mezi institucemi, odstranění staré mocenské síly, osoby tyрана aj. Velkou roli zde hraje povaha předešlého autoritářského režimu, délka jeho trvání, způsob odstraňování nedemokratického režimu a to, zda-li existují předautoritářské demokratické tradice.

Nejjednodušší účtování s minulostí probíhá v přechodech, které sjednávají představitelé odstupujícího řádu a řádu, který ještě neexistuje. Liberalizátoři a později reformátoři vyžadují záruky toho, že účtování s minulostí bude výrazně omezené. Pro perspektivu budoucí demokracie je tato forma slibná, protože všechny strany považují minulost za vyjasněnou a necítí potřebu se s ní vyrovnávat normativními akty. Také v Československu proběhla typická snaha o zúčtování s minulostí jako odraz konfrontace spásonosné rétoriky komunistických režimů s realitou ústící v ponížení mas, avšak nebyla násilná ani úplná a z větší části se omezila na potřebu lustračních osvědčení pro osoby pracující na vyšších společenských místech.

Kapitola 2: Léta 1969 – 1989, vývoj opozičních aktivit v době normalizace

Pro pochopení souvislostí, pozadí a důvodů událostí roku 1989 stejně jako pozdějších let je nutné popsat i léta předcházející roku 1989 a opoziční skupiny, které v této době vznikaly a působily. Jejich cíle, činnost a snahy silně ovlivnily pád komunistického režimu a vyjednávání s ním v roce 1989, stejně jako následnou politiku, kterou uplatňovalo Občanské fórum (dále OF). Tato kapitola stručně shrnuje vývoj komunistického režimu od roku 1968, tedy takzvanou dobu normalizace, a zabývá se opozičními skupinami v popředí s Chartou 77, jejíž postavení a úloha byla v československém disentu zásadní. Dále se tato kapitola bude věnovat dalším opozičním skupinám, vznikajícím na začátku 80. let a jejich cílům, jako ilustraci, proti čemu občané v tehdejší době vystupovali.

Doba normalizace

Charakteristika doby

Po událostech roku 1968 se země ocitla v krizi, lidé byli šokováni zásahem armád Varšavské smlouvy a přístupem Československé komunistické vlády, která zpočátku nesouhlasila s okupací, ale po několika dnech odporu rezignovala. Tato situace vedla národ k depresi a apatii. V srpnu 1969, při prvním výročí okupace, se konaly demonstrace k tomuto výročí, byly ale potlačeny českou policií, lidovými milicemi a československou armádou, navíc následně byla přijata zákonná ustanovení, která umožňovala trestat narušování pořádku.²⁶ To vedlo k úplné rezignaci národa, protože nyní nestál proti cizímu okupantovi, ale proti vlastní vládě. Ve společnosti převládl názor, že okupace armád Varšavské smlouvy bude trvat dlouhou dobu a lidé se přestali zajímat o politiku a zapojovat se do ní, stáhli se do soukromí a snažili se naplňovat alespoň svůj soukromý život do co nejvyšší míry, hledali způsob, jak v tomto režimu žít a jak se s ním smířit či konformovat.²⁷

Režim přistoupil na politiku normalizace a konsolidace a začal provádět čistky ve společnosti i uvnitř samotné komunistické strany.²⁸ Tyto čistky se dotkly asi půl milionu občanů,²⁹ nejpřísnější tresty se vztahovaly na členy komunistické strany, kteří se zapojili do

²⁶ Zákonná ustanovení z 22. srpna 1969, podepsaná mimo jiné prezidentem Ludvíkem Svobodou, premiérem Oldřichem Černíkem a Alexandrem Dubčekem.

²⁷ Zde je počátek fenoménu chatařství a chalupářství, typického pro český národ.

²⁸ Tyto čistky byly založeny na Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ.

²⁹ Měchýř J.: Velký převrat či snad revoluce sametová?, Praha., Progetto, 1999

procesu obrody ve snaze změnit totalitní systém na demokratický socialismus, později nazývané “osmašedesátníky”. Normalizace ve straně zavedla podobné poměry, jako byly v Československu v padesátých letech, nejvyšší důraz byl kladen na absolutní, slepou poslušnost a jakékoliv názory vybočující z ideologického rámce byly zapovězeny.

Režim uvítal rezignaci občanů a jejich odvrát od politiky a výměnou za tento přístup nabízel a poskytoval určité sociální výhody a bezpečí. Vznikl tak jakýsi pakt mezi občany a režimem, kdy občané nezasahovali do politiky a za to se stát staral o jejich sociální a zdravotní potřeby a různými způsoby uměle zvyšoval životní úroveň občanů. Problémy ale nastaly v 80. letech, kdy se stát dostal do finanční krize, což vedlo k omezování výhod a poklesu životní úrovně obyvatelstva.³⁰ Takzvanou „sametovou revoluci“ však nevyvolala bída, nedostatek zboží a nedostatečnost služeb, dokonce ani potlačování lidských a občanských práv. Podle Jana Měchýře ji vyvolal duch normalizace, jinými slovy absolutní nehybnost režimu, který odmítal jakoukoliv změnu ve všech oblastech.³¹ To vedlo k tomu, že lidská aktivita, jeden ze základních prvků lidství, byla potlačena, a proto „sametová revoluce“ nebyla vzporou proti socialismu, ale proti potlačování a omezování veškeré snahy a iniciativy.

Složení společnosti v době normalizace

Socialistická společnost se v období normalizace skládala z několika složek. Patřili do ní tzv. normalizátoři - lidé, kteří souhlasili s probíhajícími změnami společnosti a podporovali normalizační režim. Ti obsadili prestižní a dobře placená místa uvolněná čistkami, přičemž jejich kvalifikací nebylo vzdělání či schopnosti, ale veřejně proklamovaná ochota sloužit režimu.

Další částí byli disidenti, neboli občané, kteří se s normalizačním režimem nesmířili a ve větší či menší míře proti němu vystupovali. Dodržovali sice právní normy, ale nepřijali normy mravní a různými způsoby protestovali proti státní politice. Za tyto postoje byli často trestáni a diskriminováni, propouštěni ze svých míst a nuceni pracovat na špatně placených a méně prestižních místech. Byli také vězněni nebo zadržováni ve vyšetřovací vazbě, předvolávání k výslechům, sledování, odposlouchávání a jinak pronásledování a šikanování režimem.

³⁰ Například v 50. letech se zvyšovala úroveň zdravotní péče, Československo zavedlo jako jedna z prvních zemí očkování proti dětské obrně, které zcela hradil stát, dále byla jodidována sůl, dotovány ceny potravin. Oproti tomu v 80. letech měli k zdravotní péči oficiálně přístup všichni občané, ale v praxi se na všechny nedostalo. Navíc docházelo k nárůstu onkologických onemocnění, který bylo způsoben narůstajícím znečištěním životního prostředí.

³¹ O příčinách vedoucích k Sametové revoluci více v kapitole 3.

Další částí společnosti byla tzv. šedá zóna. Tato skupina byla největší a byla tvořena občany, kteří přijali stávající stav a dovedli si vytvořit vlastní způsob soužití s režimem. Zde vznikla ona nevyřčená “společenská smlouva” mezi občany a režimem. Lidé v šedé zóně byli většinou s režimem nespokojeni, ale zároveň byli pasivní a s ním smíření.

Václav Havel ve své knize *Moc bezmocných* popisuje společnost této doby jako společnost, ve které proti sobě stála dvě pojetí života - život v pravdě a život ve lži. Při žití života ve lži se lidé snažili s režimem dobře vyjít, přijali rituály, které vyžadoval a které dokládaly jejich loajalitu. Chovali se, jako by věřili všem lžím, které režim produkoval, to ale neznamena, že přijali tuto lež, ale jen to, že přijali život, který ji obsahuje. Tím, že tyto pravidla hry přijali, umožňovali pokračování a šíření režimu. Ze života ve lži člověk vystoupil tehdy, když přestal plnit tyto povinné rituály a začal se chovat tak, jak mu to velelo svědomí, začal říkat, co si doopravdy myslí, jednoduše řečeno porušil pravidla hry. Byl za to většinou režimem potrestán, ale získal zpět svou svobodu. Život ve lži vedl k mravní krizi celé společnosti, oproti tomu snaha o život v pravdě byla vyjádřením vzpoury proti tomuto systému a odvahy přiznat si svou odpovědnost a snahou stát se mravním člověkem.³²

Hospodářství

Hospodářství zemí patřících k sovětskému bloku bylo centrálně řízeno, přesto někteří autoři³³ dokládají důkazy o tom, že již během komunismu svým způsobem existovalo tržní hospodářství. Socialistická republika plánovaným hospodářstvím zlikvidovala tržní hospodářství a stala se hospodářstvím nedostatku, a přesto, nebo právě proto, se tržní zákony dostaly i do plánovaného hospodářství. Byl všeobecný nedostatek zboží a služeb a ten, kdo chtěl získat nějaké nedostatkové zboží, popřípadě službu, na kterou se dlouho čekalo, musel nad oficiální cenu něco zaplatit, nebo nabídnout protislužbu. Díky tomu se služby a zboží ve skutečnosti řídily poptávkou a černé hospodářství dosahovalo milionových obrátů. Zákon nabídky a poptávky stanovil reálnou cenu služeb a zboží i v komunistickém plánovaném hospodářství.³⁴

Normalizační režim nakonec prakticky znehodnotil peníze, protože nabídka zboží neodpovídala kupní síle jednotlivce. Podstata konce režimu tedy spočívala i v tom, že nefungoval hospodářsky a díky své strnulosti to nedokázal řešit. Přes toto všechno nebyl

³² Havel V.: *Moc bezmocných*, Praha, vydaly Lidové noviny, 1990

³³ Například Jan Měchýř.

³⁴ O tom svědčí například skutečnost, že cena valut na černém trhu byla natolik přesná a odpovídající, že byla v roce 1990 přijata jako oficiální. Měchýř J.: *Velký převrat či snad revoluce sametová?*, Praha., Progetto, 1999 str. 115.

vztah občanů k režimu jednoznačný, části občanů systém vyhovoval, další část si zvykla a jen relativně malá část se zapojila do disentu. Počet odpůrců komunismu se zvýšil až po listopadu 1989.

Charta 77

Přes stávající “tichou dohodu” mezi režimem a občany dochází v 70. letech k obnově nezávislého myšlení. Vzniká Charta 77, kterou vytvořila skupina lidí, která již delší dobu vystupovala proti režimu,³⁵ a skupina, která původně byla stoupencem režimu, ale po roce 68 přešla do opozice (tzv. “disidenti z donucení”).³⁶ Příмым podnětem pro vznik Charty 77 byl proces s undergroundovou hudební skupinou Plastic People of the Universe, který vedl k tomu, že se někteří pražští intelektuálové a politici Pražského jara spojili a společně vystoupili na obranu hudebníků. Tito intelektuálové totiž tento proces chápali jako útok na svobodu uměleckého vyjadřování a na svobodu obecně. Václav Havel na soudní proces a vznik Charty 77 vzpomíná takto: „Publikum, shromážděné v prostorách soudu, bylo předobrazem Charty 77; atmosféra rovnosti, solidarity, družnosti, pospolitosti a obětavé ochoty vzájemně si pomáhat, vyvolané vědomím společné věci a společného ohrožení, nebyla jen atmosférou té soudní budovy, ale i atmosférou prvních měsíců Charty.“³⁷

Charta 77 vznikla jako volná a otevřená skupina, která spojovala osoby různého přesvědčení a profesí a která chtěla prosadit dodržování lidských a občanských práv, které Československé republice předepisovaly jí samou podepsané mezinárodní pakty. Text Charty 77,³⁸ který stvořili Pavel Kohout a Václav Havel, byl schválen v prosinci 1976 a v lednu následujícího roku měl být spolu se seznamem signatářů odevzdán parlamentu. Samotný text byl poměrně umírněný, žádal, aby československá vláda dodržovala zákon z roku 1976 o dohodě o lidských právech, který byl přijat v Helsinkách na konferenci o spolupráci a bezpečnosti v Evropě. Jinými slovy dokument Charty 77 požadoval to, aby v ČSSR byla dodržována občanská práva, která byla oficiálně zakotvena ve sbírce zákonů.³⁹

Charta 77 sama sebe nepovažovala za organizaci a jejím základem byly osobní styky a kontakty mezi mluvčími⁴⁰ i signatáři. To, že Charta 77 nebyla organizací znamená i to, že

³⁵ Do této skupiny patřil například Václav Havel, Jan Patočka a Ludvík Vaculík.

³⁶ Do této skupiny patřil například Zdeněk Mlynář, Jiří Hájek a Zdeněk Jičínský.

³⁷ Prečan V.: Jak se rodila Charta 77, Praha, vydalo Československé dokumentační středisko nezávislé literatury ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny ČASV a ARCHA, 1990, str. 17.

³⁸ Text Charty 77 je v příloze 1.

³⁹ Mimo jiné svoboda projevu, právo na vzdělání, právo sdružovat se, svoboda náboženského vyznání, právo zakládat odborové a jiné organizace k ochraně svých zájmů, právo svobodně opustit zemi aj.

⁴⁰ Charta 77 měla v každém roce tři mluvčí, prvními byli Václav Havel, Jan Patočka a Jiří Hájek. Seznam mluvčích Charty 77 v letech 1977 – 1992 je v příloze 2.

neměla stanovy, výkonné orgány, stanovami definované členství. Přijala každého, kdo souhlasil s její myšlenkou a kdo jí vyjadřoval podporu. Z těchto důvodů Charta 77 nebyla základem opoziční činnosti, nechtěla zničit komunistický režim a také to zároveň osvětluje postupy její a postupy Občanského fóra při vyjednávání s komunistickou vládou v roce 1989 a 1990.

Základním cílem Charty 77 bylo vedení dialogu se státní politickou mocí, chtěla pomáhat situaci v Československu tím, že bude upozorňovat na jednotlivé případy porušování lidských a občanských práv. Charta 77 tedy působila v předpolitické rovině, odhalovala masku komunistického režimu, neboli ukazovala věci tak, jak skutečně byly, čímž ho obnažovala a tím přispívala k jeho podemílání. Z těchto důvodů nemůžeme Chartu 77 považovat za standardní politickou opozici, kterou ale ani být nechtěla. Nevytyčila vlastní politický program, ani postupy změn systému, pouze zveřejňovala různé jednotlivé případy, kdy režim porušil lidská nebo občanská práva.

Komunistický režim nepřipouštěl existenci žádné opozice, takže na text Charty 77 zpočátku nereagoval, ale jak se tento časem šířil, musel režim k Chartě zaujmout postavení. Komunistické sdělovací prostředky proti Chartě rozpoutaly tvrdou kampaň, docházelo k hromadnému odsuzování chartistických „samozvanců“ ve sdělovacích prostředcích a na různých setkáních a shromážděních.⁴¹ Režim chartisty nazval bandou ztroskotanců a vyvrhelů a text Charty pak: „...pamfletem, který podepsala skupina lidí z řad zkrachovalé československé reakční buržoazie a z řad zkrachovalých organizátorů kontrarevoluce z roku 1968 na objednávku antikomunistických a sionistických centrál.”⁴² a nutil společnost text odmítnout, a to především známé osoby a umělce, kteří byli donuceni podepsat Antichartu. Chartu také odsoudily všechny složky Národní fronty. Režim ale takto sám přispěl k zviditelnění Charty 77 a způsobil nárůst zájmu veřejnosti o její text, který se dále šířil. Text Charty ani seznam signatářů se parlamentu nepodařilo předat, protože její představitelé byli zatčeni dříve, než toto mohli vykonat. Ti, kteří se podíleli na jejím vzniku byli perzekuováni a pronásledováni, ti, kteří ji podepsali měli problémy, byli zatýkáni, vyslýcháni, propouštěni ze svých míst, všeobecně diskriminováni a napadáni režimem.

Za dobu své existence Charta 77 publikovala více než pět set dokumentů, které prokazovaly nedodržování lidských a občanských práv Československým režimem. Vyjadřovala se především k sociálním a hospodářským právům, k otázce náboženské

⁴¹ Absurdní na tom bylo zejména to, že většina těch, kteří Chartu odsoudili, nebo byli nuceni dosoudit, její text neznali, protože nebyl nikde oficiálně zveřejněn. Odsuzovali tak něco, co vůbec neznali.

⁴² Husák P.: Česká cesta ke svobodě, díl I. Revoluce či co?, Praha, nakladatelství VOLVOX GLOBATOR, 1990, stránka 24.

svobody, k postavení Romů, k problematice zvýšeného počtu lidí závislých na omamných drogách, k ekologické situaci aj.

Přestože Charta 77 zůstala po celou dobu své existence poměrně izolovanou skupinou a veřejně se k ní přihlásilo jen velmi málo lidí, byla provázena sympatiemi doma i v zahraničí. Byla ale také napadána a bylo jí vytýkáno mnoho záležitostí, tyto výtky ale většinou plynuly z nepochopení základního smyslu a činnosti Charty.⁴³ Je opravdu důležité, že Charta nevznikla jako politická opozice, ale ze zcela odlišných důvodů, založených na předpolitické rovině a ideji, že mravní krizi ve společnosti je možno vyřešit pouze mravní cestou. Charta chtěla obnovit občanskou společnost, chtěla se stát druhou polis,⁴⁴ která měla vytvořit základ pro další změny společnosti.

Kolem roku 1987 začíná vliv Charty 77 slábnout, protože vznikají další opoziční organizace, neboli nezávislé iniciativy. Charta se v podstatě nepodílela na organizování manifestace 17. 11. 1989, důvody k tomu byly taktické, ale i generační. Nová generace lidí angažovaných v nezávislých iniciativách si hledala vlastní cestu. Avšak po listopadu 1989 se Charta 77 postavila do čela opozice a zapojila se do vytváření Občanského fóra a v podstatě byla jeho jádrem. Největší význam Charty 77 tedy spočívá v tom, že byla první skupinou, která otevřeně vystoupila proti systému a dokazovala, že ne všichni jsou s režimem v Československu spokojeni, což byl také důkaz pro západní svět, že v Československu existuje opozice. Po listopadu 1989 již chartismus neudržel krok s nově se rozvíjející pluralitní politickou scénou, zastaral a po krátkém vzdorování Charta 77 3.11.1992 ukončila svou činnost.

Nejdůležitějším úkolem Charty, jako nepolitického sdružení, bylo přibližování skutečných poměrů režimu veřejnosti. Revoluce v roce 1989 potlačila všechny námitky proti Chartě a ospravedlnila její existenci, ze základu Charty vzniklo Občanské fórum a Veřejnost proti násilí, neboli dvě hlavní složky revolučních politických sil a nové politické elity.

Další nezávislé a opoziční skupiny

Další nezávislé skupiny vznikaly až na konci 80. let, což souviselo s nástupem Michaila Gorbačova k moci a uvolněním poměrů v Sovětském Svazu. Normalizační tlak začal ustupovat a vznikla řada nekonformních skupin, které se někteří autoři zdráhají řadit přímo do

⁴³ Charta 77 byla kritizována především za to, že nebyla skutečnou opozicí, ale jen dohlížela na plnění zákonů v rámci totalitního režimu a že takový postoj předpokládá, že režim je v zásadě dobrý a jen je ve špatných rukách.

⁴⁴ To vychází z článku Václava Bendy „Paralelní polis“, ve kterém Benda vysvětloval, že v Československu existují dvě obce, neboli polis, a to obec oficiální lživé politiky a paralelní polis.

kategorie disentu a raději je označují jako nezávislé iniciativy. Tyto nezávislé skupiny byly velmi rozmanité a jejich význam a úloha různé. Podstatné ale bylo to, že se vytvářely zárodky opozice, ze které se později stala významná společenská síla. Jednotlivé iniciativy samy o sobě neměly významnější úlohu, ale byly znamením doby a její změny.

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) tvoří výjimku z ostatních nezávislých skupin, protože vznikl již v roce 1978, kdy byl založen sedmnácti signatáři Charty 77. Jeho posláním bylo sledovat případy osob stíhaných či sledovaných za projevy svého přesvědčení a informovat o těchto případech veřejnost i úřady a poskytovat právní pomoc. V květnu 1979 byli někteří jeho členové zatčeni a odsouzeni.⁴⁵ Během svého působení VONS vydal přibližně tisíc samizdatových sdělení v rámci Informací o Chartě 77.

V září 1987 vznikla **Československá demokratická iniciativa**, jejími zakladateli byli Bohumil Doležal, Emanuel Mandler, Karel Šindl aj. Spjovala občany, kteří se chtěli angažovat v politice a usilovali o uskutečnění demokratických reforem v československé společnosti. Její požadavky se v zásadě shodovaly s požadavky Charty 77. Rozdíl spočíval v tom, že Československá demokratická iniciativa požadovala konkrétní změny, jako například odstranění nomenklatury, demokratické změny v řídicích orgánech, neboli celkovou demokratizaci státu. Vydali několik samizdatových tiskovin a v roce 1989 požádali o registraci jako politická strana.

Československý helsinský výbor byl založen v roce 1988 disidentem a obhájcem občanských práv Jiřím Hájkem a dalšími aktivisty (mezi ně patřili například Rudolf Battěk, Ján Čarnogurský, Eva Kantůrková aj.). Záměrem bylo přiblížit veřejnosti ustanovení Závěrů helsinské konference a prosazovat a sledovat jejich dodržování.

Hnutí za občanskou svobodu (HOS) bylo volné sdružení politických seskupení, které vzniklo v roce 1988, mnoho jeho členů bylo v exilu. Hnutí vydalo manifest “Demokracie pro všechny”, ve kterém otevřeně požadovalo přechod k demokracii a představilo poměrně obsáhlý a reálný program⁴⁶ nápravy situace ve společnosti, ovšem v

⁴⁵ Na dobu 3-5 let byli odsouzeni například Václav Havel, Petr Uhl, Václav Benda, Jiří Dientsbier a Rudolf Battěk.

⁴⁶ Hlavní body programu: nastolení demokracie v duchu československých tradic, zavedení politického pluralismu, přijetí demokratické ústavy zaručující dodržování lidských a občanských práv, snahu o hospodářskou prosperitu, demilitarizaci společnosti, odsun vojsk Varšavské smlouvy.

praxi se zaměřila více na manifestace, než na práci na náplni tohoto manifestu. Po listopadu 1989 HOS vstoupilo do Občanského fóra, jako hnutí nesehrálo větší úlohu, ale mnoho jeho členů vstoupilo do politiky v rámci různých stran.

Obroda – Klub za socialistickou přestavbu – oficiálně vznikla až v roce 1989, založili jí tzv. “osmašedesátníci”. Ač to byla malá skupina, režim se jí obával více než Charty 77, protože měla politické zkušenosti a neusilovala nový režim, ale pouze reformu komunismu. Po roce 1989 se Obroda přidala k Občanskému fóru, ale brzy došlo ke sporům ohledně právní kontinuity. Největší přínos Obrody spočíval ve zkušenosti s politikou, které už měla a přinesla je do opozice. Avšak postavení Obrody v rámci disentu bylo odlišné, protože se svou koncepcí vracela o dvacet let zpět do minulosti. Její koncepce nicméně patřila mezi ty reálnější, k čemuž vedlo i to, že ideály Pražského jara byly pro velkou část populace stále srozumitelné. Obroda byla také schopná navázat kontakty s vedením KSČ dříve, než zbytek opozice. Dle Jana Měchýře: „Nebýt 17. listopadu měla (Obroda – poznámka L.N.) šanci resuscitovat ‘dubčekovský socialismus s lidskou tváří’.”⁴⁷

Východoevropská informační agentura založená Petrem Uhlem, Janem Urbanem a Petrem Pospíchalem navazovala kontakty s opozičními skupinami v Maďarsku, Polsku, Rumunsku aj., ale i se západními tiskovými agenturami, kterým předávala informace o protikomunistických opozicích.

Výjimku z nezávislých iniciativ tvořil také **MOST**, jehož členy byli pouze dva lidé – Michal Horáček a Michael Kocáb. Díky tomu, že nebyli disidenty měli možnost zprostředkovat dialog mezi opozicí a státní mocí.

⁴⁷ Měchýř J.: Velký převrat či snad revoluce sametová?, Praha., Progetto, 1999, str. 53.

Kapitola 3: Období zlomu, události 17. 11. 1989, vznik Občanského fóra a jeho vyjednávání s komunistickou mocí

Příčiny Sametové revoluce

Základní otázkou je, co vedlo k „Sametové revoluci“, která proběhla po událostech 17. listopadu 1989, a jak její průběh ovlivnil postup dalších událostí a jejich aktérů. K náhlému a poměrně hladkému zhroucení komunistického režimu v Československu došlo z mnoha různých důvodů, přičemž různí autoři se často liší ve stanovení toho nejdůležitějšího a „zlomového“ důvodu. Někteří autoři za tento důvod považují sociální důvody, někteří strnulost a zkostnatělost systému, další důvody plynoucí ze změn mezinárodního prostředí.⁴⁸

Komunistický režim v sobě nesl určité společenské a politické prvky, které po dlouhou dobu způsobovaly nespokojenost skupin, nebo dokonce většiny obyvatelstva a pozvolna vyvolávaly odpor. Mezi tyto rysy patřila především nespokojenost a nesouhlas se ztrátou národní samostatnosti a s okupací země sovětskými vojsky, dále politická nesvoboda a potlačení ekonomické iniciativy, autoritativní zacházení s občany mocnou a zároveň nekompetentní stranickou byrokracií, umělé rovnostářství a privilegia nomenklatury a nakonec také centralistická správa, kvůli které docházelo k neustálému přerozdělování národního důchodu mezi českou a slovenskou republikou.⁴⁹

Nejhlubší důvody zániku komunistického režimu však spočívají v tom, že se kulturní, ekonomický a technologický život společnosti nevyvíjel a spíše naopak stagnoval. Socialistický státní systém neposkytoval prostor pro rozvoj kultury, civilizace a společnosti.

Když se k těmto problémům přidal navíc pokles životní úrovně, zhoršení ekologických podmínek a nárůst zdravotních problémů tímto způsobených, pak již tyto rysy nemohly být vynahrazeny výhodami, které byly poskytovány především méně kvalifikovaným vrstvám pomocí rovnostářské redistribuce. Souhrn těchto faktorů definitivně zbortil podporu komunistického režimu v Československu a spolu s příznivým mezinárodním prostředím a neschopností režimu vypořádat se s rostoucí politickou opozicí, vedl v listopadu 1989 k odevzdání moci vládnoucí komunistické nomenklatury.

⁴⁸ Jak už bylo stručně pojednáno v kapitole 2, jedná se především změny v Sovětském Svazu, spojené s jeho rozhodnutím nezasahovat do událostí v Československu. Dále také nárůst vlivu informační sítě a úspěšnější hospodářský vývoj demokratických a kapitalistických států.

⁴⁹ Šafaříková V. a kolektiv: Transformace české společnosti (1989 - 1995), Brno, nakladatelství DOPLŇEK, 1996

Události 17. listopadu 1989

Situace před 17. listopadem 1989

Od roku 1987 začala opozice organizovat větší a viditelnější shromáždění vztahující se k významným dnům Československé historie.⁵⁰ Režim byl již v této době benevolentnější a dokonce i někteří členové Komunistické strany si uvědomovali neudržitelnost tohoto systému a nutnost jeho přestavby. 10. října 1988 byl na místo předsedy federální vlády jmenován Ladislav Adamec, který v následujícím roce sehrál významnou úlohu v průběhu vyjednávání s Občanským fórem. Ve stejném roce byl také z funkce generálního tajemníka Komunistické strany donucen odstoupit Gustáv Husák a byl nahrazen Miloušem Jakešem. Část funkcionářů ale cítila, že je potřeba větších a zásadnějších změn a reforem, zároveň se jich ale obávala, a tak byl režim stále stejně strnulý a neschopný reagovat na mezinárodní vývoj, události probíhající v ostatních státech Sovětského bloku a na nárůst opozičních aktivit.

Demonstrace 17. listopadu 1989

Existuje mnoho zpráv o průběhu demonstrace 17. listopadu 1989, ale většina z nich je jen popisem událostí, který dostatečně nezachycuje psychický šok a obraz násilnosti zásahových jednotek. V demonstracích, které se odehrály dříve, demonstranti jistě riskovali, mohli být zraněni a postiženi existenčně, ale neriskovali svůj život, jak tomu bylo 17. listopadu 1989. Psychoterapeutka Jitka Vodňanská na potlačení demonstrace 17. listopadu 1989 vzpomíná takto: „Byla jsem v onom pověstném lidském zdcenci, který byl té noci na Národní třídě nejprv rafinovaně slisován a pak v místech, kam oko kamer nedohlédlo – v podloubích -, zběsile masakrován. ... Jsem maličká, takže jsem neviděla hradbu šítů z jedné, ani obrněné transportéry, najíždějící do nás z druhé strany. Jen jsem cítila nepopsatelnou hrůzu, tušenou smrt.“⁵¹

V pátek 17. listopadu 1989 byla studenty pražských škol zorganizována vzpomínková manifestace k padesátému výročí smrti Jana Opletala. Hlavní organizační složkou byl Socialistický svaz mládeže, který určil trasu pochodu z Albertova na Vyšehrad, kde měl průvod navštívit hrob Karla Hynka Máchy a rozejít se. To se však nestalo a z Vyšehradu se průvod demonstrantů vydal do centra Prahy, přes Nábřeží k Národnímu divadlu. Cestou se setkal s pohotovostními pluky, avšak zcela zastaven byl až před tehdejšími obchodním domem

⁵⁰ Mezi významné demonstrace patřila především setkání, která proběhla 10. 12. 1987 ke Dni lidských práv, dále 25. 3. 1988 tzv. Svíčková demonstrace v Bratislavě, dále 21. 8. 1988 k dvacátému výročí obsazení země vojsky Varšavské smlouvy a 28. 10. 1988 k výročí vzniku republiky.

⁵¹ Hviždála K.: Výslechy revolucionářů roku '89, Praha, nakladatelství Primus, 2000, str. 73.

Máj na Národní třídě. Současně policejní složky uzavřely všechny okolní ulice a paradoxně vyzvaly manifestanty k odchodu. Po těchto výzvách mnoho demonstrantů skutečně chtělo odejít, ale nemohlo, protože cesta zpět byla uzavřena policejními kordony. Policisté uzavřeli únikové cesty a stlačili demonstranty do malého prostoru. Potom vytvořili kordony, do kterých demonstranty naháněli a kde je bili, při čemž používali obušky, kopance a údery pěstí. Výsledkem bylo téměř 600 zraněných, nejčastějšími diagnózami byly pohmožděninny a zlomeniny končetin, trupu, paží, obličeje, otřesy mozku, tržné rány aj.⁵² Zákrok na Národní třídě byl výjimečný svou tvrdostí a překračoval míru násilí obvyklou pro rozeznání demonstrací.

Tato policejní metoda uzavření všech cest kromě jediné, do které byli demonstranti nahnáni a zde biti, byla možná rozhodujícím impulsem, který dokázal probudit apatickou veřejnost. K tomu přispěla i zvěst o smrti studenta Martina Šmída, kterou ve večerních hodinách předal Petr Uhl prostřednictvím Východoevropské informační agentury zahraničním rozhlasovým stanicím,⁵³ které jí okamžitě odvysílaly. Později se ukázalo, že tato smrt byla zinscenovaná spolupracovníkem StB Milanem Zifčákem, který se vydával za studenta Milana Růžičku a záměrně rozšířená agentkou StB Drahomírou Drážskou.⁵⁴ Důvody k tomuto jednání nejsou dodnes zcela jasné, některými možnostmi se zabývá další oddíl této kapitoly.

Revoluce, převrat, či puč?

Úvodem je nutno říci, že hledání odpovídajících názvů, pojmů a teorií pro události „Sametové revoluce“, které by ji dokázaly uspokojivě vysvětlit stále není ukončeno. Proto se i tato práce drží zaběhnutého termínu „Sametová revoluce“, byť podle některých politologů a vědců nemusí být zcela odpovídající.

Je tedy „Sametová revoluce“ skutečnou revolucí? Tato otázka pramení především z toho faktu, že v listopadu 1989 chyběly základní znaky revoluce, kterými jsou především prvek násilí, boj o politickou moc a snaha o změnu vlastnických poměrů. Z tohoto hlediska tedy skutečná revoluce začíná až později v období po 10. 12. 1989, kdy se projeví tím, že nová opozice využije své pozice k prosazení některých revolučních zákonů⁵⁵ a v podstatě

⁵² Hvizďala K.: Výslech revolucionářů roku '89, Praha, nakladatelství Primus, 2000, podobně Husák P.: Česká cesta ke svobodě, díl I. Revoluce či co? Praha, vydavatelství Volvox Globator, 1999

⁵³ Především stanici BBC a Svobodné Evropě.

⁵⁴ Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999

⁵⁵ Jedná se především o novelu ústavního zákona, která zrušila tajnou volbu prezidenta a zákona, který umožnil odvolat poslance zákonodárných sborů a nahradit je poslanci vybranými či schválenými Občanským fórem. Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999.

donutí Federální shromáždění přijmout několik fakticky nedemokratických a především protirežimních zákonů.⁵⁶

Mezi politology a historiky panují rozpory o tom, zdali „Sametová revoluce“ byla opravdu revolucí. Například Antony Giddens považuje sociální a politické procesy roku 1989 za revoluční, přičemž se odkazuje na nejnovější poznatky teorie revoluce. Formuloval tři kritéria revoluce – existenci masového sociálního hnutí, které vede k dílčím změnám, či reformám a které obsahuje prvek násilí.⁵⁷ Jelikož jsou tato kritéria naplněna,⁵⁸ jsou z tohoto hlediska Československé události roku 1989 revolucí.

Oproti tomu politoložka Soňa Szomolányiová vychází z výsledků transitologie, které za revoluci považují výhradně násilnou výměnu režimu, čemuž události roku 1989 neodpovídají a Szomolányiová je definuje jako „negociovanou tranzici, neboli: „... (typ) přechodu k demokracii dojednaný liberálními představiteli starého režimu a konstruktivní složkou protirežimní opozice.“⁵⁹

Další důležitou otázkou týkající se 17. listopadu 1989 je určení charakteru této události, respektive to, zdali se dá nazvat revolucí, nebo zdali to byl spíše puč. Dvě základní hypotézy označují události 17. listopadu buď za organizovanou akci části komunistické strany, která pochopila, že je nutné systém reformovat a tím zabránit jeho osamocení, nebo za spontánní akci občanů, kteří již neviděli jinou cestu, jak dosáhnout změn. Z dosud získaných svědeckých výpovědí a z mozaiky událostí vyplývá, že studentská demonstrace 17. listopadu v sobě pravděpodobně smísila oba prvky.

Tvrdý zásah proti studentům mohl být snahou o vnitrostranický převrat s cílem odstranit tvrdé komunistické jádro a tím umožnit nástup mladých reformních komunistů. Podle některých autorů⁶⁰ je tato varianta nejpravděpodobnější a nejlépe odpovídá svědeckým výpovědím. Reformní skupina uvnitř KSČ si uvědomila, že změny režimu jsou nevyhnutelné, zároveň ale chtěla zůstat u moci. Zákrok proti studentům měl vyvolat odpor veřejnosti, který by následně donutil odstoupit nejvyšší funkcionáře KSČ.⁶¹ Na jejich místa by pak dosedli

⁵⁶ OF prosadilo systém kooptací, který byl ze své podstaty nedemokratický, protože zvolené poslance (byť v komunistických volbách) nahrazovalo poslanci, které vybíralo samo. Ovšem je nutné si uvědomit, že v období přechodu k demokracii teprve dochází k zavedení či obnovení demokratických řádů a pravidel, a tudíž jej často doprovází „drobné nedemokratičnosti“. Názor o nedemokratičnosti zákonů viz například Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999.

⁵⁷ Giddens A.: Sociology, třetí vydání, United Kingdom, vydal Polity Press, 1997, str. 502 - 503

⁵⁸ Během „Sametové revoluce“ sice nedošlo k propuknutí násilí, nicméně její aktéři pod hrozbou násilí jednali.

⁵⁹ Szolányi S.: Klíukatá cesta Slovenska k demokracii, Bratislava, vydal Stimul, 1999, citováno podle Suk J.: Labyrintem revoluce, Praha, vydal Prostor, 2003, str. 18

⁶⁰ Například Petra Husáka, Jana Měchýře.

⁶¹ Především Milouše Jakeše, generálního tajemníka Komunistické strany, který odmítal odstoupit.

reformní komunisté, kteří by několika reformami uklidnili situaci a komunistický režim by mohl nadále pokračovat. Tomu by odpovídala i ona zinscenovaná smrt studenta Růžičky, alias agenta Zifčáka.⁶² Ovšem právě zpráva o mrtvém studentovi způsobila větší odezvu veřejnosti, než se tato reformní skupina domnívala. Opozice využila situace a vznikla celonárodní protikomunistická opozice v jejímž čele stálo Občanské fórum.

Vznik Občanského fóra

Občanské fórum v české části Československa a Veřejnost proti násilí ve slovenské části Československa se vytvořily jako spontánní reakce na události 17.11.1989. 19. listopadu se u Václava Havla bez jakékoliv dohody nebo organizace sešli zástupci různých opozičních skupin (tento fakt svědčí o tom, že opozice byla předcházejícími událostmi zaskočená a že Václav Havel byl naprostou většinou disentu považován za nejvyšší autoritu). Saša Vondra to později komentoval takto: „V neděli v poledne jsem přišel k Václavu Havlovi. Přicházeli tam i další, aniž bylo předem cokoli domluveného, všichni prostě cítili, že je třeba něco dělat. ... Celkem se tam vystřídalo asi deset lidí s naprosto stejnou myšlenkou, že na novou situaci je třeba nově reagovat a že už přišel čas, abychom spojili své síly.“⁶³

Tito zástupci opozičních skupin se následně shodli na tom, že je nutné překonat vzájemné ideové nesoulady a vytvořit řídicí orgán, který by umožnil společný postup celé opozice. Tento orgán předběžně nazvali Občanským fórem. Téhož dne odpoledne bylo do Činoherního klubu svoláno shromáždění významných disidentů, ale také lidí z oficiálních struktur a několika zástupců socialistické, lidové a komunistické strany.⁶⁴ Na tomto setkání Václav Havel představil OF jako opoziční seskupení sdružující občany z nezávislých i oficiálních struktur, spojující nejvýznamnější složky disentu a reprezentující celý národ. Dále se jednalo o požadavcích na vládu, z čehož vzniklo „Provolání Občanského fóra o jeho ustavení a jeho požadavcích“⁶⁵, kterým chtěli dosáhnout dialogu s mocenskými kruhy. Požadavky nakonec zformulovali do čtyř bodů. Požadovali odstoupení členů předsednictva

⁶² Zifčák sám v jedné ze svých výpovědí potvrdil, že inscenovaná smrt studenta Růžičky byla součástí širšího plánu, jehož záměrem byla diskreditace některých vedoucích funkcionářů a jejich odstranění. Zde je problematické to, že jednotlivé Zifčákovy výpovědi se liší a on sám jevil znaky exhibicionismu, takže je otázka, zda se dá považovat za důvěryhodný zdroj. Husák P.: Česká cesta ke svobodě, díl I. Revoluce či co? Praha, vydavatelství Volvox Globator, 1999

⁶³ Hvizďala K.: Výslech revolucionářů roku '89, Praha, nakladatelství Primus, 2000, str. 20.

⁶⁴ Z opozičních skupin se zúčastnili Václav Havel, Václav Malý, Jana Petrová, Rudolf Battěk, Milan Kňažko, Jiří Křížan, Radim Palouš, Dana Němcová, herci Petr Čepek, Josef Kemr, Jiří Bartoška; z Československé strany socialistické Petr Kučera a Jan Škoda; z Československé strany lidové František Reichel a Bohumil Svoboda; za Demokratickou iniciativu Karel Švindl; dále komunisté Jan Obdržálek a Jiří Svoboda a členové Obrody Věnek Šilhán. Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999

⁶⁵ Text svolání Občanského fóra je v příloze 3.

ÚV KSC spojených s intervencí z roku 1968,⁶⁶ odstoupení prvního tajemníka MV KSC Miroslava Štěpána a federálního ministra vnitra Františka Kincla, ustanovení komise, která vyšetří zásahy na Národní třídě a zaručí potrestání viníků a nakonec propuštění politických vězňů.

V dalších dnech představitelé OF, zástupci divadel a vysokých škol informovali veřejnost o způsobu potlačení demonstrace 17. listopadu a vzniku OF. V těchto počátcích otevřené opozice vůči KSC většina představitelů OF nedoufala ani v navázání dialogu s vládou a myšlenky na úplnou změnu režimu byly odmítány jako nereálné.⁶⁷ Komunistický režim přes dvacet let odmítal pouhou existenci jakékoliv opozice, proto se OF obávalo, že jednávání s ním a prosazování změn bude složité a dlouhodobé. Z těchto důvodů bylo počáteční jednání OF velmi opatrné.

Tento způsob odporu proti totalitní moci se příliš nelišil od způsobů Charty 77 a její nepolitické politiky. OF využilo uznání práce Charty 77, autority svých členů a hlavně odporu občanů k politickým stranám a definovalo se jako politické hnutí. 26.11. 1989 vytvořilo Programové zásady Občanského fóra „Co chceme“⁶⁸ a 28. 11. 1989 „Vnitřní organizaci Občanského fóra“⁶⁹ kde bylo popsáno jako hnutí občanů hledajících východiska z krizové situace, které nevytváří hierarchii ale pouze horizontální síť, kde jsou místní občanská fóra napojena na Koordinační centrum, které má informační a organizační charakter. Už těmito prohlášeními se OF snažilo oslovit všechny občany, kteří nesouhlasili s totalitním režimem.

První polistopadové dny, vyjednávání s mocí

Nejbližší dny následující po demonstraci 17. listopadu 1989 byly z mnoha hledisek zásadní pro další vývoj událostí v Československu. Ukázala se během nich nepřipravenost opozičních skupin, stejně jako strnulost komunistického režimu, který byl v této době již zcela mimo realitu. Zbytek této kapitoly stručně shrne průběh vyjednávání mezi KSC a opozičními skupinami v čele s OF a proces přeměny strategie OF.

Den po demonstraci, v sobotu 18.11., se lidé, zejména v Praze, snaží zjistit, co se předešlého dne stalo, zároveň se aktivizuje opozice a snaží se spojit přímo se studenty. Pražská divadla na výzvu Realistického divadla přestávají hrát a dávají prostor studentům,

⁶⁶ Jmenovitě šlo o Gustáva Husáka, Miloše Jakeše, Jana Fojtíka, Miroslava Zavadila, Karla Hofmana, Aloise Indru, Miroslava Štěpána a Františka Kincla. Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999

⁶⁷ Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999

⁶⁸ Text programové zásady „Co chceme“ je v příloze 4.

⁶⁹ Text Vnitřní organizace Občanského fóra je v příloze 5.

kteří popisují události, které se odehrály na Národní třídě. Situaci radikalizovala také zpráva o smrti studenta Martina Šmída (viz výše).

V neděli 19.11 Michal Horáček a Michael Kocáb (iniciativa MOST) navštívili premiéra Ladislava Adamce a informovali ho o pátečních událostech. Premiér slíbil, že další demonstrace nebudou potlačeny silou, zároveň ale odmítl možnost zásadní změny režimu. Zásah policie proti demonstrantům odsoudil také městský výbor Socialistického svazu mládeže, dále předsednictvo a sekretariát Československé strany socialistické a předsednictvo Československé strany lidové.

V pondělí 20.11 představitelé OF informují veřejnost o vzniku OF a jeho cílech. Současně v Bratislavě vzniká Veřejnost proti násilí a ustanovuje si podobné cíle jako má OF. Výbor OF přijímá návrh iniciativy MOST na setkání s premiérem Ladislavem Adamcem, ke kterému dojde hned následující den. Ladislav Adamec přijal delegaci OF, ale odmítl jednat s Václavem Havlem. Jednání bylo spíše informativní, nicméně premiér se zaručil, že nedojde k zásahu proti opozici a že nechá vyšetřit zásah na Národní třídě. Ve večerních hodinách OF promlouvá k demonstrujícím na Václavském náměstí z budovy Melantrichu⁷⁰ a seznamuje je se vznikem a programem OF.

Ve středu 22.11 do OF vstupují ekonomové Václav Klaus a Vladimír Dlouhý, kteří pro OF představovali nemarxistické odborníky. Oba byli součástí šedé zóny a pracovali v Prognostickém ústavu. Ve stejný den jsou z Prahy odvolány Lidové milice.

ÚV KSČ svolalo na pátek 24.11. mimořádné zasedání, které se zabývalo vzniklou situací. ÚV odmítl použití násilí a kolem 19. hodiny Milouš Jakeš a předsednictvo ÚV KSČ oznámili, že odstupují, na místo Milouše Jakeše nastoupil Karel Urbánek. ÚV KSČ rozhodlo, že je ochotno vést dialog a přijmout některé změny, ale stále mělo mnoho výhrad. Ladislav Adamec rezignoval na členství v Ústředním výboru, pravděpodobně začíná usilovat o pozici prezidenta. V této době byl Ladislav Adamec jediný, kdo byl ochotný jednat s OF, což ale jeho samotného vedlo k tomu, že začal hrát „dvojí hru“, byl ochoten vyjednávat, ale zároveň brzdil reformní snahy OF a snažil se uchopit moc ve straně.⁷¹

25.11. se sešel aktiv KSČ, který měl vyslechnout a odsouhlasit to, o čem předešlého dne rozhodl ÚV. Avšak aktiv místo toho žádal odstoupení členů nejvyššího orgánu strany. Federální vláda doporučila prezidentovi, aby doplnil vládu o lidovce, socialisty a nestraníky.

Na Letenské pláni proběhla pátá demonstrace, shromáždilo se na ní asi 800 tisíc

⁷⁰ Půjčené od Československé strany socialistické.

⁷¹ Husák P.: Česká cesta ke svobodě, díl I. Revoluce či co? Praha, vydavatelství Volvox Globator, 1999, podobně Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999

občanů.⁷² OF stále propaguje generální stávkou, kterou považuje za: „...všennárodní neformální referendum o vedoucí úloze jedné strany.“⁷³ Ovšem OF stále samo odmítá převzít moc.

V neděli 26.11. probíhala jednání OF a vedení KSČ v Obecním domě,⁷⁴ OF předneslo své požadavky ze své ustanovující schůze. Ladislav Adamec uznal oprávněnost některých z nich, současně ale OF upozornil, že on sám s nimi nic nezmůže a doporučil zvolit právní a ústavní cestu změn. Na Letenské pláni se opět sešlo kolem půl milionu občanů, tlak veřejnosti na prosazení změn stále roste a nutí OF zvyšovat svoje požadavky.

Zde si je důležité připomenout, že původním cílem OF nebyla změna režimu, ale jenom jeho napravení a odstoupení jeho nejvíce zkompromitovaných funkcionářů. Ovšem veřejnost byla v této době již mnohem radikálnější, chtěla změnu režimu, demokracii a svobodu. Na tyto tlaky veřejnosti reaguje i ÚV KSČ a provádí další personální změny,⁷⁵ v téže době podává demisi také předsednictvo a sekretariát Československé strany lidové a do jejího vedení nastupuje Josef Bartončík a Richard Sacher.

Změny ale probíhaly i v samotném OF, které se rozhodlo pro novou strategii spočívající v ukončení masových demonstrací a zaměření se na konstruktivní program. Vznikl první programový dokument OF s názvem „Co chceme“, který překračuje akční požadavky a který OF pojalo jako svůj program. Tento text obsahoval požadavek na konec vlády jedné strany, změny vedoucí k demokratizaci státu, reformu federace, integraci do Evropy, vytvoření tržní ekonomiky a demokracie, vybudování sociálně spravedlivého systému, zlepšení stavu životního prostředí a návrat svobody do umění.

V pondělí 27.11. začala dvouhodinová generální stávka, které se aktivně zúčastnilo asi 50% zaměstnanců a 25% zaměstnanců jí podpořilo bez přerušení práce. Takto vysoké procento pravděpodobně zlomilo poslední snahy KSČ zachovat stávající režim. Mluvčí OF oznámili prozatímní konec masových demonstrací, došlo k organizačním změnám v rámci OF a vznikl Krizový štáb,⁷⁶ jehož úkolem bylo řešit nejnaléhavější úkoly. Současně vznikla také Akční skupina, která měla štábu pomáhat. OF v této době již odmítá kosmetické úpravy režimu a požaduje jeho úplnou změnu, zároveň také hledá vhodnou osobu na pozici premiéra, přičemž jednou z možností je stávající premiér Adamec, další pak zcela nová postava. OF

⁷² Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999

⁷³ Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999, str. 76

⁷⁴ Jednali Ladislav Adamec, Marián Čalfa, Bohuslav Kučera, Jan Škoda, Václav Havel, Alexandr Vondra, Martin Mejstřík, Michael Kocáb, Michal Horáček, Václav Klaus a další.

⁷⁵ Z předsednictva odešli M. Štěpán, J. Fojtík, M. Zavadil a další, na jejich pozice nastoupili méně zdiskreditovaní funkcionáři v čele s V. Mohoritou.

⁷⁶ V tomto štábu byl Václav Havel, Jiří Křížan, Saša Vondra, Petr Pithart, Michal Horáček, Michael Kocáb a další.

uvažovalo o Valtrovi Komárkovi, který byl u veřejnosti populární, proti němu ale vystoupili Václav Klaus a Vladimír Dlouhý, kteří zpochybnili jeho organizační a politické schopnosti.

K dalšímu jednání mezi OF, VpN a představiteli vlády došlo v úterý 28.11, kdy OF premiérovi Adamcovi předneslo další požadavky. Mezi ně patřilo zrušení 4., 6. a 16. článku Ústavy o vedoucí úloze Komunistické strany, článku definujícího marxismus-leninismus jako státní ideologii a o Národní frontě. OF dále požadovalo odstoupení předsedy Federálního shromáždění Aloise Indry, zrušení úprav trestního zákona z roku 1989 (tzv. pendrekové zákony), odstoupení Gustáva Husáka a odvolání všech poslanců, kteří se zpronevěřili svému slibu. Požadovalo také, aby do 1.12. Ladislav Adamec ustanovil novou vládu, v jejímž programu bude zakotvena svoboda tisku, spolčování, shromažďování a zrušení Lidových milic, OF mělo dostat budovu v centru Prahy, noviny a vysílací čas v médiích. Pokud tyto podmínky nebudou splněny bude OF požadovat demisi vlády.

29.11. Ladislav Adamec jedná o přeměně vlády a vyzývá OF, aby vybralo své kandidáty do vlády, ale OF stále odmítá účast ve vládě. Probíhá schůze obou sněmoven Federálního shromáždění, výsledkem je demise Aloise Indry, ustanovení komise pro vyšetření událostí 17.11 a zrušení článku ústavy 4., 6. a 14.

V pátek 1.12. jednali zástupci české vlády se zástupci OF a shodli se na vytvoření nové české vlády, ovšem pod podmínkou, že v ní nebudou současní ministři školství (Synková), vnitra (Jireček), zdravotnictví (Prokopec), kultury (Kymlička) a spravedlnosti (Kašpar). KSČ tento den odsoudila intervenci Sovětského svazu z roku 1968 a vyslovila souhlas s obnovou pluralismu, ovšem jenom v rámci Národní fronty.

3.12. odpoledne Ladislav Adamec zveřejnil složení nově rekonstruované vlády, tzv. vlády 15:5,⁷⁷ která obsahovala pouze pět nekomunistů. OF tyto změny nepovažovala za dostačující, nespokojena byla také veřejnost a studenti.

K rekonstrukci české vlády dochází 5.12., premiérem zůstal František Pitra, ale jinak odešli všichni ministři, které OF odmítlo a ve vládě bylo osm nových nekomunistických ministrů. Dále probíhala jednání OF s Ladislavem Adamcem, avšak tato nebyla úspěšná a OF došlo k názoru, že musí uchopit vývoj do vlastních rukou a vstoupit do vlády. Po vzniku vlády 15:5 pochopilo, že komunisté nejsou schopni provést zásadní změny a budou stále opakovat stejnou politiku.

Zde leží počátek významné změny v taktice OF. Rozšířený krizový štáb Koordinačního centra projednal situaci a rozbořem Adamcova jednání došel k tomu, že

⁷⁷ Tento zaběhlý název je nepřesný, protože počet komunistů ve vládě nebyl 15, ale 17, jelikož podle zákona se členy vlády stali také předsedové národních rad, kterými byli komunisté. Složení vlády 15:5 je v příloze 6.

Adamec usiluje o pozici prezidenta. Dalším postupem OF byl vstup do vlády a podpora Ladislava Adamce, ale pouze na místě premiéra. Zásadní otázkou bylo také to, kdo nahradí Gustáva Husáka na pozici prezidenta, OF hledalo známou, veřejnou osobu, která by působila jako symbol opozice. Uvažovalo se o Alexandru Dubčekovi, který byl symbolem roku 1968 a byl přijatelný pro velkou část veřejnosti, zejména té slovenské, ale byl nepřijatelný pro studenty a konzervativní, krajně liberální i katolickou část disentu a pro většinu Federálního shromáždění.⁷⁸ Po delším jednání Krizový štáb došel k tomu, že by to měl být Václav Havel a k tomuto názoru se postupně přiklonila většina.

Ve středu 6.12 se delegace OF setkala s premiérem Adamcem, který je ale pouze informoval, že návrhy na změny ve vládě předloží prezidentovi. Druhý den Ladislav Adamec podal demisi a na své místo navrhl Mariána Čalfu. OF a VpN se sešli s novým vedením KSČ,⁷⁹ které se distancovalo od minulého vedení a vyzývalo ke spolupráci.

V pátek 8.12 OF jedná se zástupci Československé strany lidové, Československé strany socialistické a Socialistického svazu mládeže. Z tohoto setkání vychází shoda ohledně dalších jednání s KSČ a následkem toho se dvoustranná jednání OF a KSČ přeměnila na vícestranná jednání u kulatého stolu. V Paláci kultury začalo pak vyjednávání o složení nové vlády. Tuto vládu, která později byla nazvána vládou Národního porozumění,⁸⁰ další den sestavil Marián Čalfa. OF také zveřejnilo svého kandidáta na prezidenta, Václava Havla, a veřejnost tuto volbu přijala s nadšením.

19.12 nová vláda představila svůj program, ve kterém slíbila obnovení demokracie a plurality, rychlé uskutečnění svobodných demokratických voleb a otevření prostoru pro soukromé podnikání. V dalších dnech byli odvoláni někteří další poslanci a nahrazeni novými, schválenými OF. 29.12 Federální shromáždění jednomyslně zvolilo Václava Havla prezidentem Československé socialistické republiky.

Těmito událostmi končí první fáze „Sametové revoluce“, která byla v některých rysech jedinečná. V této revoluci žádná skupina nechtěla uchopit moc, hlavní opoziční skupina odmítala účast ve vládě a do posledních dnů podporovala komunistického předsedu vlády. Až události, které se odehrály po 10.12.1989 lze nazývat vpravdě revolučními.⁸¹

Úloha nově vzniklého OF v událostech následujících listopad 1989 byla klíčová, důvodem pro to byl i fakt, že zde neexistovaly jiné instituce, které by tuto vůdčí roli obsadily

⁷⁸ Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999

⁷⁹ S generálním tajemníkem Karlem Urbánkem, Vasilem Mohoritou, Josefem Horou a jinými.

⁸⁰ Složení vlády Národního porozumění je v příloze 7.

⁸¹ Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999

a OF nahradily. OF rychle získalo důvěru naprosté většiny občanů, kteří se díky jeho existenci, a také kvůli dědictví nedůvěry vytvořené komunistickým režimem, odmítli zapojit do jiných organizací. Původní cíl Občanského fóra spočíval ve vznášení požadavků na vládu a státní orgány a požadování jejich naplnění. Ovšem politická situace byla velmi nestabilní, rychle se měnila a vyvíjela, následkem čehož se Občanské fórum do konce listopadu 1989 přerodilo na řídicí centrum skupin usilujících o hlubší politické změny. Během těchto jednání se Občanské fórum stalo silou, která ovlivňovala a určovala proces a výsledek těchto jednání.

Kapitola 4.: Vývoj společnosti a Občanského fóra před volbami v roce 1990

Z hlediska problematiky přechodů k demokracii začíná rokem 1990 významné období, ve kterém došlo k ustanovení a konsolidaci mnoha záležitostí. V této době se také ukazuje, že přechod k demokracii a transformace hospodářství nejsou jediné problémy, které je potřeba vyřešit, postupem doby se objevují nové skutečnosti. Od počátku prosince 1989 docházelo, jak už bylo výše řečeno, ke změnám v řadě státních i společenských institucí, k nimž někdy docházelo na přímý nátlak OF, někdy pod jeho záštitou. Touto dobou však již všeobecné nadšení z pádu komunismu a nástupu demokracie začalo opadat a začal boj o místa v politice i státní správě. Vzniklo také mnoho nových stran a došlo k mnoha aférám.⁸² V této době v podstatě končí ona „sametovost“ „Sametové revoluce“ a nadchází boj o moc, který se vyhrcoje s blížícími se volbami.

Vývoj společnosti před volbami v roce 1990

Mezi největší změny prvního roku patřilo uvolnění hranic, které přineslo možnost vycestovat, dále uvolnění médií, které umožnilo vznik nových novin, televizních a rozhlasových stanic a obnovování jejich objektivnosti. Začal se měnit také pohled na dějiny a společnost se začíná pomalu přeměňovat na občanskou.

Na počátku roku 1990 vláda provedla první devalvaci koruny a přiblížila ji reálnému kurzu. Přibližně v polovině ledna začala jednání o odchodu sovětských vojsk z Československa, která se odehrávala ve velmi napjaté atmosféře, ale dopadla úspěšně a již v únoru začal odsun sovětských jednotek. V březnu pak Federální shromáždění anulovalo smlouvu z 16.10.1968 o „Dočasném pobytu vojsk“ a ustanovilo parlamentní komisi, která měla nad odsunem dohlížet. Důležitou úlohu v zajištění odsunu sovětských vojsk sehrál Michael Kocáb.

⁸² Například aféra „Sachergate“, ve které šlo o spory mezi federálním ministrem vnitra Richardem Sachrem a jeho náměstkou o tom, zdali má být StB rozpuštěna a místo ní vytvořena zcela nová tajná policie (stanovisko náměstků), nebo má zdali být StB reformována a přetransformována na novou tajnou policii (stanovisko ministra). StB byla nakonec rozpuštěna a její svazky umístěny do státního archivu, avšak mnoho jich ještě předtím bylo bývalými pracovníky StB zničeno. Další aférou bylo obvinění poslance Československé strany lidové Bartončíka ze spolupráce s StB, které bylo zveřejněno několik hodin před volbami – tzv. aféra „Bartončík“. Suk J.: Labyrintem revoluce, aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990), Praha, vydal PROSTOR, 2003

Další změny přinášejí také nové volební zákony a nový volební systém.⁸³ Ke konci března 1990 Federální shromáždění schválilo několik zásadních zákonů, jmenovitě o shromažďovacím a spolčovacím právu, novelu Občanského zákoníku aj. Další významné zákony byly schváleny během dubna a některé z nich již připravovaly příchod kapitalismu.⁸⁴ Federální shromáždění přijalo také sociální zákony, zákon o dani z obratu, sociálním zabezpečení zaměstnanců aj. Dalším významným zákonem byl zákon o soudní rehabilitaci, který se týkal asi 220 tisíc politických trestných činů a který vycházel z toho, že komunistické zákony byly protiprávní a protiústavní. Následkem toho bylo rehabilitováno asi 120 tisíc osob, které tak získaly nárok na různé refundace a náhrady.⁸⁵

Během května vláda začala realizovat první restriktivní opatření. Důsledkem bylo zdražení jízdného ve vlacích a autobusech, zvýšení ceny potravin, zapříčiněné odstraněním záporné daně z obratu. Samo hospodářství avšak zatím fungovalo na stejných principech jako v době komunismu.

Předvolební období probíhalo ve znaku vyhroceného antikomunismu, objevují se požadavky na zákaz činnosti KSČ, které podporují jak bývalé satelitní strany KSČ – Československá strana lidová a Československá strana socialistická, tak nové strany a hnutí. Se zákazem ale nesouhlasili reprezentanti OF a především prezident Václav Havel. Důvody proti zakazu KSČ zůstávají stejné i dnes, Komunistická strana by se mohla velmi rychle obnovit pod jiným jménem, navíc stmelená útlakem a s výhradami k demokratickému režimu, který by se k ní demokratický nezachoval.

V této době dochází také k přejmenování ulic, bourání pomníků významných komunistů a všeobecnému odstraňování symbolů komunismu z veřejných míst, ovšem nejzávažnější pozůstatky komunismu, mafie nomenklaturních kádrů, zůstávají neměnné na vedoucích místech mnoha státních podniků. Ve většině případů nedošlo ani ke stíhání jednotlivých funkcionářů, jedním z mála odsouzených byl Miroslav Štěpán, který byl odsouzen za zneužití pravomoci veřejného činitele a odsouzen na dva a půl roku. Komunistická strana v rámci své přeměny na demokratickou stranu moderního typu před červnovými volbami zrušila své symboly - srp a kladivo a rudou hvězdu – a přijala nový symbol, kterými se staly rudé třešničky. I přes tyto změny se ocitla na okraji zájmu veřejnosti, podobně jako strany bývalé Národní fronty, které sice vyloučily nejvíce zkompromitované

⁸³ O volebních zákonech detailněji pojednává podkapitola této kapitoly Volby 1990.

⁸⁴ Zejména zákony, které zrovnoprávňovaly všechny formy vlastnictví, umožňovaly návrat, prodej nebo rozdělení státního majetku, legalizovaly soukromé podnikání a zbavovaly podniky závislosti na státu.

⁸⁵ Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999

členy a navracely se ke svým demokratickým počátkům, ale v nadcházejících volbách jim to příliš nepomohlo a masovou podporu nezískaly.

Výsledkem dosavadních přeměn ve společnosti byl rozvoj svobodných aktivit občanů, lidé otevřeně hovořili o tom, co za komunismu zažili, doplňovala se bílá místa historie, pořádala se setkání a zakládaly se nové politické strany a hnutí, což umožňoval zákon č.15 z 23. 1. 1990, který povoloval zakládání politických stran a zákon č. 83 z 27. 3. 1990, který umožňoval svobodné sdružování občanů.⁸⁶ Na základě těchto zákonů do roku 1992 vzniklo více než 17 tisíc nových spolků, sdružení a organizací. Kromě typických organizací, jakými byly například sportovní, myslivecké či různé zájmové organizace, vznikaly také organizace nové, například různé nadace, charitativní organizace, podnikatelské spolky a jiné. Ovšem tato občanská sdružení nedokázala ovlivnit vývoj nového systému zásadní měrou, tato role zůstala politickým stranám. Jako významný mezník byly všeobecně chápány červnové volby, které pro mnohé představovaly určitou křižovatku, kde výsledek svobodných voleb buď potvrdí nastoupený směr k demokracii, nebo navrátí zem k totalitě.

Vývoj Občanského fóra před volbami 1990

Během prvních měsíců roku 1990 došlo k úplné změně politického systému a to především pomocí kooptací, které umožnily nahradit odcházející komunistické poslance novými, jmenovanými OF. Výsledkem bylo nastoupení 120ti nových poslanců z toho pouze 8 bylo z komunistické strany, čímž KSČ ztratila většinu. Navíc z Komunistické strany vystoupili Marián Čalfa, Valtr Komárek a Vladimír Dlouhý, díky čemuž se počet komunistů ve vládě snížil na 7 a jejich zastoupení kleslo o třetinu (7:14). Systém kooptací působil i na setrvávající poslance KSČ, kteří byli zastrašeni a raději bez námitek podporovali návrhy vlády a OF. Poslední série výměn poslanců proběhla na konci února 1990.

Během února 1990 prošla rekonstrukcí i Česká vláda, ze které odešel František Pitra a na jeho místo nastoupil Petr Pithart, který se po odchodu Václava Havla stal jedním z nejvyšších představitelů OF. Jednání probíhala také v České národní radě,⁸⁷ z které po předchozím jednání odstoupilo mnoho poslanců, čímž se uvolnilo 63 míst. OF chtělo i zde

⁸⁶ Na základě zákona č. 83 vzniklo 12 sdružení, ve kterých se museli povinně registrovat vykonavatelé některých svobodných povolání, například lékaři nebo právníci. Měchyř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999, str. 135

⁸⁷ Od 1. 1. 1993 Poslanecká sněmovna PČR.

uplatnit systém kooptací, ale KSČ s tím nesouhlasila. Z této situace vzešel kompromis, který stanovil, že do voleb zde bude vyrovnaný počet poslanců a žádná strana nebude mít většinu.⁸⁸

V polovině února došlo ke krizi ve Federální vládě, ze které po nátlaku ministrů a poslanců OF odstoupili komunističtí ministři vnitra František Pinc a průmyslu Ladislav Vodrážka, kteří byli opozicí kritizováni za záměrné zpomalování reforem. Na jejich místa nastoupili nekomunisté,⁸⁹ čímž byl změněn poměr sil ve vládě a OF spolu s lidovci a socialisty získalo většinu. OF tak tímto postupem porušilo dohodu s KSČ o společném přechodu k demokracii, k tomu ho ale vedlo zjištění, že komunističtí ministři jsou odborně neschopní navrhnout a provést hlubší reformy. To OF vedlo k rozhodnutí, že navzdory dohodě je třeba postupovat bez komunistů, protože jinak by mohlo ohrozit úspěch reformy a ztratit důvěru občanů.

Důležitou úlohu měla také otázka ekonomické reformy, kde se střetly stanoviska Václava Klause a Valtra Komárka, jejichž představy o podobě a průběhu ekonomické reformy byly dány rozdílným politickým přesvědčením a ekonomickým vzděláním. O konečné podobě hospodářské reformy nakonec rozhodly červnové volby. Provedení vlastní verze ekonomické reformy se stalo základním cílem politiky Václava Klause a ve své podstatě bylo jedním z hlavních důvodů budoucího rozdělení OF.⁹⁰

OF svým až nečekaně bouřlivým vývojem překonalo původní Programové prohlášení a organizační strukturu, a proto v březnu 1990 přijalo nové stanoví,⁹¹ které byly zaměřeny na negaci předchozího režimu a vyzdvihování kladů občanského hnutí. Takto mlhavá definice byla nutným řešením při spojení tolika odlišných skupin v rámci jediného hnutí, protože vytváření dlouhodobých zásadních stanovisek je v takto ustanoveném společenství problematické. V další části Stanov se OF charakterizuje jako občanské politické hnutí, které přestože vstoupilo do politické scény, není politickou stranou. Důraz byl na slově „občanský“, kterým se OF vymezuje proti bývalé Komunistické straně Československa a zároveň proti politickým stranám a hnutím založeným na národnostním, profesním, náboženském a jiném zájmu. Čistě občanský princip byl přijatelný pro největší počet voličů, čehož si OF bylo vědomo.

⁸⁸ Složení bylo následující: KSČ 82 poslanců, Československá strana lidová a Československá strana socialistická po 17ti poslancích, OF 50 poslanců a 33 poslanců bylo bezpartijních. Celkem 200 poslanců. Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999, str. 118.

⁸⁹ Slavomír Stračár, Jaroslav Sůva a Vlado Príkazský.

⁹⁰ O transformaci hospodářství více v kapitole 5.

⁹¹ Celé znění Stanov OF je v příloze 8.

Nové stanovy také potvrdily úlohy Koordinačního centra,⁹² nejvyšším orgánem koordinačního centra OF byl Sněm Koordinačního centra OF, který se měl scházet podle potřeby, přibližně jednou za čtrnáct dní. Sněm měl mít asi 150 členů s hlasovacím právem, ovšem tato rozsáhlost a poměrně častá frekvence jednání značně omezovala akceschopnost sněmu, a proto zásadní rozhodnutí v době mezi sněmy vykonávala Rada s dvaceti šesti členy, která byla sněmu odpovědná a jím odvolatelná. Rada si dále podle potřeby vytvářela pomocné složky, různé komise a orgány.

Spory o budoucí podobu OF

Počátkem roku 1990 se vedení OF vylidnilo, protože jeho členové odcházeli do různých funkcí uvolněných komunistickými pohlaváry. Zároveň se ale objevovaly nové problémy a oblasti, které nutně potřebovaly reformu, jednalo se zejména o hospodářství, politiku, armádu, zdravotnictví, školství aj. Také samo OF potřebovalo vytvořit program a kandidátky pro nadcházející volby. Do politiky a řad OF tak přicházejí noví a většinou mladí lidé, pocházející spíše z šedé zóny, než z řad disentu, jejichž znakem bylo pragmatické jednání a jejich představy o budoucím vývoji OF se od jeho zakladatelů dosti lišily. I v tomto rozdílu spočívá část zárodku budoucích sporů uvnitř OF. Tito noví lidé si brzy uvědomili, že funkčnosti OF jakožto jediné odpovědné politické síly v zemi, by lépe vyhovovala struktura politické strany, protože relativně chaotickému politickému hnutí chybějí základní předpoklady pro aktivní řízení státu. Následkem toho přibližně od konce roku 1989 začaly probíhat diskuse o budoucí podobě OF.

Před červnovými volbami ale OF, vzhledem k roztržitosti nových stran a kompromitaci stran přetrvávajících, zůstalo nejpřijatelnější volbou pro většinu obyvatelstva. Jeho problémem ale byla akceschopnost, složité procesy při rozhodování, občasné nedemokratické postupy a nejasná organizační struktura, která byla chaotická, bez pevné struktury, schvalovacích mechanismů, či průkazů členů. Všechny tyto znaky s sebou nutně nese forma politického hnutí. Avšak pro zachování této podoby OF hovořila všeobecná nevraživost vůči politickým stranám, vzniklá po čtyřiceti letech vlády jedné strany, stejně jako odpor k angažovanosti či organizovanosti v politice, či straně. Také Václav Havel, na pozici prezidenta již mimo OF, avšak stále chápán jako morální autorita s OF spojená, si

⁹² Koordinační centrum mělo v souladu s článkem 3, odstavcem 6 Stanov OF tyto funkce: iniciativní, informační, organizační a koordinační, vydává doporučení a informace a zastupuje OF při jednání s ústředními orgány státních a politických organizací a při mezinárodních jednáních.

nepřál přeměnu OF na politickou stranu. Zakladatelům OF podoba hnutí vyhovovala vzhledem k jejich morálním a etickým kvalitám a hodnotám.

Ovšem z důvodu blížících se voleb byly tyto otázky odloženy na dobu po volbách a OF tak získalo čas vybrat vlastní kandidáty a vytvořit kandidátní listiny, stejně jako jiné strany.⁹³ Bez zajímavosti není ani to, že na počátku roku 1990 byly provedeny volební průzkumy veřejného mínění, které uvedly, že OF se ve volbách chystá volit 30% občanů. Současně si 77% dotázaných nepřálo, aby se OF přeměnilo na politickou stranu.

Volby 1990

Parlamentní volby

Změna voleb komunistického typu⁹⁴ patřila mezi nejdůležitější úkoly nového demokratického systému. Z toho vycházela vláda i poslanci, kteří začali připravovat nové volební zákony. Současně došlo ke vzniku mnoha nových politických stran, což umožnil zákon z 23. ledna 1990 O zakládání nových stran nebo hnutí. Zákon uznal platnost již existujících stran.⁹⁵ Další zákony z ledna 1990 přinesly mnoho změn, především novou koncepci voleb s poměrným zastoupením,⁹⁶ k čemuž vedlo mnoho důvodů, především však obava, že většinový systém by nepodpořil vznik politických stran. Poměrný volební systém umožňuje stranickou soutěž pro všechny subjekty, jejich reprezentativnější zastoupení v zákonodárném sboru a tak i dosažení konsensu ve společnosti.

Další změnou bylo snížení počtu poslanců ve Sněmovně lidu z 200 na 150, novinkou byla také možnost preferenčního hlasování, díky které se posléze do zákonodárných sborů dostaly také známé a populární osobnosti, které byly umístěny na nižších místech kandidátek a jejichž zvolení bylo málo pravděpodobné. Poslední novinkou volebního zákona bylo zavedení kvóra, neboli volebního prahu, který určoval, že pro získání křesel v zákonodárných sborech musí strana získat nejméně 5% hlasů do komor Federálního shromáždění nebo do České národní rady. Pro vstup do Slovenské národní rady byla určena hranice 3%.

⁹³ Svou odlišnost od politických stran zvýraznilo volebním sloganem: „Strany jsou pro straníky – Občanské fórum je pro všechny.“ Honajzer J.: Občanské fórum, vznik, vývoj a rozpad, Praha, vydal Orbis, 1996

⁹⁴ Které Bruce Parrott v knize The Consolidation of democracy in East-Central Europe nazval: „...typickými zaranžovanými šarádami...“ (překlad L.N.)

⁹⁵ To znamená Československé strany lidové, Československé strany socialistické, Komunistické strany Československa, Slovenskou Demokratickou stranu, Stranu sl'obody a hnutí OF a VpN.

⁹⁶ Tak jako ve většině postkomunistických zemí, kromě Polska, kde se polovina sněmu volí systémem většinovým.

Před volbami vzniklo 66 nových stran či hnutí,⁹⁷ jejichž programy ale byly dosti obecné a navzájem poměrně podobné. Většina z nich se zaměřila především na návrat republiky do Evropy, v hrubých rysech na privatizaci⁹⁸ a sociální politiku, jejíž problematika ale většinou byla omezena na záměr: „...aby žádný občan netrpěl nouzí.“⁹⁹ Naopak žádná strana se nezabývala otázkou restitucí. Kandidátní listiny předložilo 23 stran a k volbám přišlo více než 90% oprávněných voličů.¹⁰⁰

OF bylo ve volbách 1990 chápáno především jako symbol nového antikomunistického systému, hlavním volebním cílem OF bylo získání masové podpory voličů, tomu byl přizpůsoben i jeho volební program, který proto nebyl zaměřen na žádnou určitou skupinu občanů, ale snažil se oslovit všechny, kteří byli v opozici vůči minulému režimu. Touto šíří spektra potencionálních voličů byla vynucena nekonkrétnost až mlhavost programu, který se soustředil pouze na obecné demokratické zásady. To však nebylo programu na škodu, první svobodné volby od roku 1946 byly ve znamení odmítnutí komunismu, někdy tento typ prvních demokratických voleb po pádu totalitního režimu bývá nazýván „negativní volbou“, někdy dokonce „referendem“. Program OF obsahoval tyto oblasti: vybudování právního státu s respektem vůči jiným názorům, provedení reformy ekonomiky, nápravu ekologických škod aj. Kompletní program chtělo OF vytvořit až po volbách, podle jejich výsledku. Hlavní přitažlivost OF spočívala v tom, že pro většinu lidí bylo symbolem svobody a garantem, že nedojde k návratu vlády komunistů.

Koordináční centrum OF muselo vybrat kandidáty na kandidátní listiny, což vzhledem k tomu, že se k OF hlásili nestraníci a přibližně 14 dalších stran a hnutí, bylo poměrně složité.¹⁰¹ OF mělo celkem 579 kandidátů, z toho 488 bez stranické příslušnosti a zbývajících 91 bylo z politických uskupení zahrnutých v OF. Nejvíce zástupců měla Charta 77 (22) a Československá demokratická iniciativa (13), ovšem tyto čísla nejsou zcela vypovídající, protože důležitým faktorem bylo umístění jednotlivce na kandidátce. Většina kandidátů politických uskupení byla na čelních místech kandidátek a měla tak větší šanci na zvolení.¹⁰²

Volby dopadly dle očekávání, ale obsahovaly i prvek překvapení. OF mělo obrovský úspěch a s převahou zvítězilo, ve Federálním shromáždění získalo do Sněmovny lidu 68 z 99 míst a do Sněmovny národů 50 ze 75 míst. Podobně tomu bylo v České národní radě, kde OF

⁹⁷ Mimo jiné například HOS – Hnutí za občanskou svobodu, SB – Svobodný blok, VSZS – Volební seskupení zájmových svazů v ČR, SZV – Spojenectví zemědělců a venkova, SNS – Slovenská národní rada, SZ – Strana zelených.

⁹⁸ Tento bod v programu zcela vynechala Strana zelených a Komunistická strana.

⁹⁹ Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999, str 196.

¹⁰⁰ Výsledky voleb jsou uvedeny v příloze 9.

¹⁰¹ Seznam politických stran a hnutí zastřešených OF je v příloze 10.

¹⁰² Honajzer J.: Občanské fórum, vznik, vývoj a rozpad, Praha, vydal Orbis, 1996

získalo 126 mandátů z 200 celkových.¹⁰³ Vítězství bylo očekáváno, ale převaha s jakou OF vyhrálo, předčila i neoptimističtější odhady.

Podle volebních výsledků byla, až na výjimky jakou byli například Alexander Dubček, který setrval na pozici předsedy Federálního shromáždění, nebo Dagmar Burešová, která zůstala předsedkyní České národní rady, nově obsazena místa v zákonodárných sborech a ve vládě. Na místo předsedy Sněmovny lidu nastoupil Rudolf Battěk, na místo předsedy Sněmovny národů Milan Šútovec.

27.6. 1990 Prezident jmenoval federální vládu, jejímž premiérem se stal Marián Čalfa, tentokrát již jako zástupce VpN. Česká vláda byla jmenována 29. 6. 1990, premiérem zůstal Petr Pithart, ministry se stali František Vlasák, Antonín Baudyš, Milan Uhde, Jaroslav Šabata a další.

Volby do obecních zastupitelstev

Obecní volby se odehrály v listopadu 1990 a od voleb do poslanecké sněmovny se lišily především tím, že poskytly detailnější obraz politického spektra. To bylo zapříčiněno tím, že na získání mandátu stačilo průměrně 100 hlasů.¹⁰⁴ Voleb se také zúčastnilo mnohem více stran a hnutí, navíc se zde objevili nezávislí kandidáti, jejichž kandidatura vycházela především z vlastní autority a nebyla zaštitěna žádnou politickou stranou.

OF v těchto volbách nakonec získalo „pouhých“ 35% hlasů, což bylo o téměř třetinu méně než v parlamentních volbách, na druhém místě se umístili nezávislí kandidáti s 28% míst a na třetím místě se překvapivě umístila KSČ, která získala 17% hlasů, a tím tedy třetí největší zastoupení v obcích.

Volby do místních zastupitelstev umožňují poskládat pravdivější obraz volebních preferencí společnosti, než volby do poslanecké sněmovny. Navzdory tomu, že KSČ byla mnohými považována za zločineckou organizaci, která by měla být zrušena a její symboly zakázány, v mnoha obcích kandidáti nebyli posuzováni podle stranické příslušnosti, či minulosti, ale podle své skutečné práce v obci a zájmu o její dobro. Naopak programy a snahy nových stran a hnutí byly všeobecně přijímány se sympatiemi, ale často nevzbudily důvěru natolik, aby jejich kandidátovi občané určité obce dali hlas.

¹⁰³ Honajzer J.: Občanské fórum, vznik, vývoj a rozpad, Praha, vydal Orbis, 1996

¹⁰⁴ Oproti přibližně 90 tisícům hlasů potřebných pro získání poslaneckého mandátu v České republice a 45 tisícům na Slovensku. Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999

Otázky o budoucí podobě OF, které byly ponechány na dobu po parlamentních volbách a které se částečně měly odvíjet od výsledku voleb, byly odloženy i po volbách. Důvodem pro to byl v podstatě časový harmonogram voleb, protože po červnových volbách nastaly parlamentní prázdniny a po jejich skončení se začaly blížit listopadové komunální volby. Se zásadními změnami se tedy nakonec čekalo až do sklonku roku 1990. Přesto se však o další podobě OF již diskutovalo a předběžně se rýsovaly tři možnosti, a to zachování hnutí ve stávající podobě, přeměna na stranu amerického typu, nebo přeměna na politickou stranu s pevnou organizační strukturou.

Kapitola 5.: Rozpad Občanského fóra a příčiny k němu vedoucí

Koncem roku 1990 dochází k útlumu nadšení způsobeného „Sametovou revolucí“ a změnami, které přinesla, končí také oslavování hlavních protagonistů revoluce a disentu, a objevují se první stinné stránky nového systému.¹⁰⁵ V této době se naplno rozpoutal boj o politická místa a moc, přičemž většina politických bojů neprobíhala mezi novými „demokraty“ a bývalými komunisty, ale mezi novými politiky pocházejícími se šedé zóny a bývalými disidenty. Znamením této doby byl rozpad OF, kterým jakoby skončila další fáze „Sametové revoluce“.

Vývoj společnosti a Občanského fóra po volbách 1990

Několik měsíců po volbách se uvnitř i vně OF začala tvořit různá seskupení, která se vydělovala dle různých ideologií a přesvědčení. Osamostatnila se skupina Občanské demokratické aliance, ze společného klubu poslanců se začali odpojovat sociální demokraté a celé OF se začalo štěpit do dvou hlavních názorových proudů, z nichž jeden byl pravicový, vedený Václavem Klausem, který chtěl OF přeměnit na stranu a provést radikální transformaci systému, zvláště v ekonomické sféře. Druhý proud, tvořený většinou zakladatelů OF, se snažil OF zachovat jako nadstranické politické hnutí. I tato skupina si byla vědoma nutnosti ekonomické reformy, ale nesouhlasila s koncepcí Václava Klause a za její model uchopila nenaplněnou vizi z roku 1968. Ekonomickou reformu požadovala pozvolnější s větším vlivem státu. S tímto proudem sympatizoval i Václav Havel.

Václav Klaus věděl, že pokud nynější OF nepřijme jeho koncepci reformy, tak bude velmi těžké jí prosadit. Z těchto důvodů se rozhodl převzít vedení OF a hnutí přetvořit na politickou stranu, protože chaotická podoba hnutí s problematickým systémem rozhodování hospodářskou reformu zpomalovala.

Ještě před obecními volbami, 18. srpna 1990, se v Praze uskutečnil celorepublikový sněm OF, který se zabýval postavením OF, výsledkem voleb, varovnými hlasy o ztrátě popularity OF a počínajícím štěpením OF. Sněm schválil materiál nazvaný „Organizace a

¹⁰⁵ Mezi tyto stránky patřil nárůst nezaměstnanosti, pokles životní úrovně, rostoucí existenční strach. Všechny tyto faktory dopadají nejvíce na střední generaci. Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999, str. 217

struktura OF¹⁰⁶, který byl kompromisem a zanechal OF jako hnutí, ale zavedl evidenci občanů hlásících se k Provolání OF.

Ovšem po povolebních parlamentních prázdninách se situace změnila a začala vyostřovat. Poslanci příklánějící se spíše k pravici byli nespokojení s klesající popularitou OF a chaotickou koncepcí vlád a tuto situaci se rozhodli řešit založením Meziparlamentního klubu demokratické pravice,¹⁰⁷ jakožto spolehlivého politického subjektu, schopného efektivního demokratického rozhodování, který by pomohl prosadit reformu Václava Klause. Meziparlamentní klub demokratické pravice (dále MKDP) byl založen jak ve Federálním shromáždění, tak České národní radě a brzy po svém ustavení¹⁰⁸ měl 66 členů. Založení Meziparlamentního klubu demokratické pravice ale nebylo vytvořením stranické struktury, bylo to pouze vyjádření určité názorové linie v rámci OF.¹⁰⁹

Vznik MKDP uvolnil jednotu OF a dle předpokladů se brzy vytvořily další názorové platformy. 6. 12. 1990 vznikl z nezávislých socialistů kolem Rudolfa Battěka Klub sociálních demokratů OF. Následoval Liberální klub OF,¹¹⁰ jehož mluvčími byli Dagmar Burešová, Jiří Dienstbier a Pavel Rychetský, a který stejně jako MKDP fungoval jako klub obou parlamentních shromáždění. S tímto klubem sympatizovali zejména zastánci zachování OF jako hnutí. Vznik MKDP a Liberálního klubu byl prakticky prvním impulsem předznamenávajícím rozpad OF.

Transformace hospodářství

Rozdílné pojetí hospodářské transformace bylo jedním z příčin názorového rozštěpení uvnitř OF, proto část této kapitoly stručně shrne vývoj představ o transformaci hospodářství od roku 1989 do roku 1990.

Jak bylo zmíněno již v 2. kapitole, centrálně řízené a plánované hospodářství v době komunismu nebylo funkční a vytvořilo síť neformálních služeb, stát se projevil jako špatný vlastník a správce. Proto transformace vycházela především z toho, že hospodářský systém funguje nejlépe na principu soukromého vlastnictví. Tato teze ale byla v podstatě redukována na otázku privatizace, neboli převedení co největšího množství státního majetku soukromým osobám a podnikatelům.

¹⁰⁶ Text materiálu „Organizace a struktura OF“ je v příloze 11.

¹⁰⁷ Meziparlamentní klub demokratické pravice založili ve Federálním shromáždění např. Miroslav Macek a Daniel Kroupa, v České národní radě např. Ivan Mašek a Stanislav Volák

¹⁰⁸ 12. 10. 1990

¹⁰⁹ Honajzer J.: Občanské fórum, vznik, vývoj a rozpad, Praha, vydal Orbis, 1996

¹¹⁰ ustanoven 13. 12. 1990

Už v listopadu 1989 obsahovalo prohlášení OF „Co chceme“ tezi Václava Klause a Daniela Kroupy o přeměně dosavadního způsobu hospodářství a vytvoření nedeformovaného trhu s různými typy vlastnictví.¹¹¹ Ještě před vstupem do vlády OF v návrhu ústavy uvádí zásadu rozmanitých typů vlastnictví sloužících k obecnému prospěchu a prosperitě, ale zároveň ponechává nerostné bohatství, přírodní zdroje a prostředky dopravy ve výlučném vlastnictví státu. Následně po sestavení vlády Národního porozumění vznikl již konkrétní program hospodářské přeměny, který měl zajistit přechod k tržnímu hospodářství, otevření hospodářství, podporu soukromého podnikání aj.

Během jara vznikají dvě koncepce hospodářské transformace, a to „šoková terapie Václava Klause,¹¹² která spočívala ve vytvoření standardně ekonomického liberálního prostředí s důrazem na rychlou privatizaci a převod většiny státního majetku do soukromého vlastnictví. Motivem k tomu byla obava z rozkradení podniků, které byly ve většině případů řízeny vedením ještě z dob komunismu, které samozřejmě vědělo, že bude brzy nahrazeno. Proto podle Václava Klause nebylo důležité, kdo podnik získá, protože se domníval, že jakýkoliv soukromý vlastník bude daný podnik spravovat lépe než stát. Investoři navíc mohli získat úvěr z bank, který byl pod záštitou státu. Mělo dojít také k zásadnímu omezení, až zrušení, dotací ze státního rozpočtu, podniky se uživí, jen pokud budou schopné a efektivní, v opačném případě zaniknou. Hospodářství bude řídit „neviditelná ruka trhu“.

Druhou koncepci stvořil Valtr Komárek a jednalo se gradualistickou koncepci,¹¹³ neboli koncepci dvou kroků, která předpokládala, že stát pomůže podnikům restrukturalizovat se a najít nové zaměření, přičemž tyto změny také pomůže zaplatit. Podniky měly být nejdříve odstátněny, tento krok v sobě ukrýval smazání dluhů z minulosti, a teprve takto „očistěné“ se nabídnou k privatizaci. Jednalo se v zásadě o kompromis mezi tržní ekonomikou a sociálním systémem. Rozkrádání podniků měla zatím zabránit kontrola vlády, zároveň by ekonomové získali čas na hledání nejlepších investorů. Po delších sporech nakonec zvítězila první varianta Václava Klause, která více odpovídala protikomunistické, protisocialistické a pravicové atmosféře polistopadového období.

Vláda Národní oběti pak na začátku září představila scénář hospodářské transformace, který se skládal z několika kroků – nejprve bylo nutné čelit inflaci, což předpokládalo zavedení restriktivní finanční politiky, která spočívala v omezení dotací pro neprosperující

¹¹¹ Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999

¹¹² Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999

¹¹³ Tzv. gradualistická reforma, je reforma, která se odehrává „po krůčkách“, a po každé dílčí reformě se počká na výsledek, který se zhodnotí a až potom následuje další reforma. Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999

státní podniky a omezení výdajů na státní sféry – především školství, zdravotnictví, policii, kulturu aj. Dalším krokem mělo být odstátnění a privatizace, a to nejprve tzv. „malá privatizace“ a restituce. Účast občanů na vlastnění státních podniků byla zvolena metodou „investičních kuponů“, dále se měly použít také metody preferenčního prodeje akcií zaměstnancům, zahraniční kapitálová účast, pronájem nebo prodej kolektivům zaměstnanců nebo soukromým podnikatelům. Vláda slíbila, že bude podporovat soukromé podnikání a vznik nových pracovních míst.

První opatření vlády vedla ke zvýšení ceny potravin a jiných výrobků, které již nebyly regulovány a dotovány.¹¹⁴ Mezi další kroky patřila liberalizace zahraničního obchodu, pro který byla zrušena jakákoliv omezení. Tím se do Československa dostalo „západní zboží“, avšak jeho cena byla kvůli devalvaci mnohem vyšší, než jeho reálná hodnota. Přesto mělo „západní zboží“ úspěch a lidé jej kupovali.

Postupné omezování dotací směřujících do téměř všech oblastí veřejného života a zvyšování cen patřilo k nejučinnějším bodům hospodářské transformace. Nejdůležitějším prvkem transformace se však měla stát privatizace, pro kterou ale nebyly vytvořeny dostatečné zákony ani rámec etického jednání.

Předpoklady a příčiny rozpadu Občanského fóra

Po nastalé vnitřní diferenciaci OF mezi sebou jednotlivé ideové skupiny začaly soupeřit. 19. září 1990 politická komise Občanského fóra vytvořila Politický klub OF, jehož úkolem bylo vytvořit jednotnou názorovou platformu, přičemž ale měl brát zřetel na polaritu hnutí OF. Další den se Rada KC OF rozhodla na 13. října 1990 svolat do Prahy – Hostivaře jednodenní sněm OF a na něm zvolit nového předsedu OF a vyjednat reformu organizační struktury OF, a tím zvýšit jeho akceschopnost. Jednotlivé kluby OF zatím jednaly, vyvíjely činnost a spekovaly o další podobě OF a vývoji vlastních pozic.

Václav Klaus v této době již věděl, že nedokáže přesvědčit současné OF k provedení své verze ekonomické transformace, řešením tedy bylo převzít v OF moc, přetransformovat jej na politickou stranu a zkusit prosadit svou ekonomickou reformu.

Hostivařský sněm OF byl jedním z rozhodujících momentů vývoje OF a volba předsedy OF byla zlomovým bodem, protože dosavadní rozhodování probíhalo v neprůhledném rozhodovacím mechanismu a změna charakteru funkce předsedy OF měla

¹¹⁴ Tak se například během krátké doby zvedly ceny mléčných výrobků o 7 – 20% a masných výrobků o 7 – 34%. Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999, str. 240

racionalizovat vnitřní strukturu hnutí,¹¹⁵ což si ovšem každá skupina v rámci OF vykládala po svém. Po zahájení sněmu¹¹⁶ následovaly zprávy o činnosti Rady OF, činnosti Kolegia, zprávy hospodářské rady a kontrolní a revizní komise, pak se již schylovalo k samotnému hlasování, které bylo provázeno celodenními zákulisními jednáními. Kandidáty na místo předsedy OF byli Martin Palouš, jako zástupce kompromisního řešení, Václav Klaus, jako zastánce přeměny na politickou stranu a Pavel Rychetský, jako zástupce konzervativní skupiny, která chtěla uchovat OF jako politické hnutí, zároveň byl kandidátem Václava Havla. Šance Václava Klause a Pavla Rychetského byly vyrovnané, ale situace se zásadně změnila po té, co se ještě před hlasováním Pavel Rychetský kandidatury vzdal, oficiálně to zdůvodnil tím, že: „...nemůže z časových důvodů kumulovat funkci místopředsedy vlády s funkcí předsedy OF.“¹¹⁷ Důvodem pro odstoupení možná byla zákulisní jednání, která předpokládala, že se po tomto činu vzdá své kandidatury i Václav Klaus.¹¹⁸ Václav Klaus ale neodstoupil a naopak přesvědčivě zvítězil, získal téměř 70% hlasů, což byl šok pro křídlo usilující o zachování OF jako hnutí. šok.

Předseda byl zvolen, ale nebyly dány jeho kompetence, o těch se totiž rozhodovalo až po volbě samé, zde se možná skrývala pojistka v případě zvolení „nevhodné osoby“, spočívající v možnosti omezit jeho práva na minimum, avšak při takto jasném výsledku nebyla šance na ovlivnění výsledku ani v tomto případě.¹¹⁹ Práva předsedy: vystupuje jménem OF, podepisuje základní politická rozhodnutí hnutí, má právo pozastavit rozhodnutí Rady OF a předložit jej sněmu k rozhodnutí, pověřovat představitele OF úkoly aj. V projevu po svém zvolení Václav Klaus mimo jiné uvedl: „Teď jsem postaven před zcela nový úkol, jistě obtížný, tj. udržet jednotu našeho OF.“¹²⁰ I přes toto přesvědčení bylo zřejmé, že jednotné OF je už neudržitelné a právě zvolení Václava Klause k tomu značně přispělo.

16. 10. 1990 na Radě Koordinačního centra Václav Klaus zveřejnil svou koncepci Rady a Kolegia: Rada by měla propojovat vertikální struktury OF, Kolegium by se mělo zabývat politickými úkoly. Jako asistenta si Václav Klaus vybral Petra Havlíka. Následující týden už ale začalo docházet ke sporům ohledně pravomocí i k osobním konfliktům. Následně proběhl sněm pražských Občanských fór, který vznesl požadavek jednoznačné politické linie

¹¹⁵ Pravomoci předsedy OF byly dosud velmi omezené a spíše formální.

¹¹⁶ Text Usnesení Hostivařského sněmu je v příloze 12.

¹¹⁷ Honajzer J.: Občanské fórum, vznik, vývoj a rozpad, Praha, vydal Orbis, 1996, str. 33

¹¹⁸ Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999, str 141., podobně Honajzer J.: Občanské fórum, vznik, vývoj a rozpad, Praha, vydal Orbis, 1996, str. 33.

¹¹⁹ Honajzer J.: Občanské fórum, vznik, vývoj a rozpad, Praha, vydal Orbis, 1996

¹²⁰ Závěrečný projev Václava Klause po zvolení předsedou OF, Hostivařský sněm OF, 13. 10. 1990.

a vyhlásil rozchod s Levou alternativou¹²¹ a Obrodou. Podobně se vyjádřila 30. 10. 1990 Rada OF, která obě strany vyloučila z OF. Václav Klaus pak jejich vyloučení komentoval slovy, že: „Narušování OF zevnitř vidí jako větší ohrožení hnutí, nežli to, které přichází zvenčí.“¹²² Jejich vyloučení způsobilo rozruch, kritiku způsobu, jakým to bylo uděláno a spekulace o tom, zda-li je to demokratické. Zásadními odpůrci byli zakladatelé OF, kteří OF stále považovali za nadstranické seskupení.

Na 8. – 9. prosince 1990 bylo svoláno setkání manažerů a politických představitelů OF do Olomouce, kde měly být vyhodnoceny právě proběhlé komunální volby a měla se vyřešit otázka programového rozvoje a rozvoje struktury OF. Všem těmto předmetům diskusí ale byla nadřazena hlavní otázka, totiž budoucí vývoj Občanského fóra. Zde již Václav Klaus ve svém projevu přiznává nereálnost snah o udržení OF jako jednotného politického hnutí a předpokládá vznik politické strany s individuálním členstvím, jakožto prostředkem pro získání legitimacy pro své orgány.¹²³ Václav Klaus si zde pravděpodobně uvědomil, že pokud se mu nepodaří přetransformovat OF dle své vize a prosadit svou ekonomickou reformu, bude jednodušší se se svými stoupenci z OF vydělit. Tomu odpovídala i masivní osobní kampaň, zaměřená na získání sympatizantů, během které Václav Klaus objížděl regiony a propagoval svojí verzi reformy a své pojetí strany s jasnou hierarchií a členstvím.

Reakce na projev Václava Klause byly rozporuplné, od kompromisních a víceméně souhlasných, až po ostře kritické, kterých však bylo méně, protože momentální neudržitelný stav OF a potřebu změny si uvědomovala většina přítomných, lišily se ale představy o metodě a rychlosti přeměny OF.

Nakonec byly vypracovány dva návrhy: první, většinový, byl založen na stanovisku exkluzivního členství, druhý, menšinový, prosazoval členství volné – evidenční. Jelikož na pracovním setkání nebylo možné přijmout závazné opatření, byly tyto možnosti podstoupeny místním organizacím OF, které je měly zvážit a rozhodnout na celorepublikovém sněmu OF.

Rozpad Občanského fóra

Vývoj událostí dospěl k sněmu v Praze – Hostivaři, uskutečněném 12. – 13. ledna 1991. Tento sněm měl definitivně rozhodnout o budoucím vývoji OF, neboli o tom, zdali

¹²¹ Levá alternativa – autentičtí marxisté či údajní trockisté, mezi které patřil Petr Uhl, Zbyněk Fišer (Egon Bondy) aj. Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999, str. 141.

¹²² Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999, str. 141

¹²³ Václav Klaus: „... pro naši další politickou aktivitu potřebujeme politickou stranu... s programem jehož sjednocujícím prvkem musí být ekonomická reforma nasměřovaná k vytvoření tržní ekonomiky, založené na soukromém vlastnictví...“ Měchýř J.: Velký převrat, či snad revoluce sametová?, Praha, vydavatelství Progetto, 1999, str. 143.

bude přeměno na politickou stranu, či setrvá jako politické hnutí. Sněmu předcházela napjatá atmosféra, protože mohl znamenat zásadní změnu pro většinu OF, malé strany by s přeměnou na politickou stranu ztratily ochranný rámec hnutí, a tedy možnost získání politické moci. Do dění na sněmu zasáhl i prezident Václav Havel dopisem zaslaným delegátům, ve kterém je nabádá, aby individuality v rámci OF využili pro povznesení celku a uchovali hnutí.

Sněm v sobotu 12. ledna v 16. hodin, souhlasem 126 z 171 delegátů, sám sebe definoval jako politickou stranu s individuálním výlučným členstvím. Druhý den byl Václav Klaus opět zvolen předsedou a zároveň bylo zvoleno také 17 členů nové Republikové rady OF v čele s Václavem Klausem. Vedoucím celorepublikového Koordinačního centra OF a tajemníkem Rady OF byl zvolen Vojtěch Sedláček. Nová Rada měla do měsíce vypracovat návrh přeměny OF z hnutí na politickou stranu. Dále se diskutovalo o struktuře a o tom, kdo může být členem nové strany a kdo ne, nakonec bylo odhlasováno, že členem se nemůže stát bývalý spolupracovník Státní bezpečnosti, příslušník Lidových milic, člen také musel dát souhlas se svou lustrací. Členství bylo odsouhlaseno jako individuální (každý člen se musel sám zaregistrovat) a exkluzivní (nesměl být členem žádné jiné strany), to v podstatě z OF vyloučilo členy ODA, která se již dříve vymezila jako samostatný subjekt, ale současně se snažila ovlivňovat i OF. Při volbě Rady se velmi dlouho debatovalo o zastoupení obou frakcí OF, nakonec byli zvoleni tři zástupci Liberálního klubu¹²⁴ a tři z Meziparlamentního klubu demokratické pravice,¹²⁵ ovšem ke Klausově sekci se víceméně řadila i většina ostatních členů Rady.

Reakce jednotlivých sekcí OF na výsledek sněmu byly různé, některé vyčkávaly, jiné organizovaly nesouhlasné akce. Klub sociálně demokratických poslanců ve Federálním shromáždění¹²⁶ 6.12. 1990 založil Klub sociálních demokratů Občanského fóra a kritizoval vedení OF za porušení původního programu OF. 7. února 1991 vznikla Iniciativní skupina za zachování hnutí OF, která chtěla zachovat podobu hnutí sdružující všechny demokratické proudy a obzvláště nestraníky, ale tyto pokusy vyzněly do prázdna.

V této době již OF šlo ke svému konci. 10. února 1991 svolal Václav Havel schůzku do Lán, kde diskutoval se zástupci jednotlivých frakcí o budoucnosti OF, výsledkem byly tzv. Lánské dohody. Zde již bylo jasné, že v rámci OF existují dvě samostatné skupiny, jedna pod vedením Václava Klause - Občanská demokratická strana, druhá, kterou reprezentoval Jiří Dienstbier a která se pojmenovala jako Občanské hnutí. Situace v OF již nešla napravit, takže

¹²⁴ Byli to: Martin Brusík, Václav Žák a Ladislav Vrchovský

¹²⁵ Byli to: Libor Kudláček, Jiří Payne a Miroslav Macek

¹²⁶ Do kterého patřili především Rudolf Battěk, Tomáš Hradílek a Albert Černý.

obsahem debat bylo spíše praktické fungování vlády, silnější ODS bylo přiznáno právo dosadit své stoupence na uvolněná místa ve vládě.¹²⁷

Výsledky Lánských dohod projednala o dva dny později Rada OF, která rozhodla o tom, že se bude konat mimořádný sněm OF 23. 2. 1991 a přijala usnesení odrážející výsledky schůzky v Lánech. Navrhla řešení vzniklé situace vznikem dvou samostatných politických subjektů, přičemž ani jeden z nich si neoponechá název Občanské fórum. Tyto subjekty budou až do dalších voleb v úzké koalici a všechny republikové orgány OF budou nahrazeny Koordinačním výborem.

Tím se prakticky otevřela cesta k definitivnímu rozdělení OF. 23. února 1991 Sněm potvrdil rozhodnutí Rady z 12. 2. 1991¹²⁸ a schválil nové stanovy, ve kterých bylo zaneseno, že Občanské fórum je politickým hnutím, které se skládá z Občanské demokratické strany (ODS) a Občanského hnutí (OH), které jsou paritně zastřešené Koordinačním výborem.¹²⁹ Oba tyto subjekty se zaregistrovaly jako samostatné, OH 8. 3. 1991, ODS 18. 3. 1991. O vyškrtnutí OF ze seznamu existujících stran a hnutí bylo požádáno 30. 4. 1991, s tím, že OF zanikne nejpozději dnem zahájení předvolební kampaně do zastupitelských sborů ČSFR.

Václav Klaus tento výsledek komentoval takto: „Myslím, že přetransformování Občanského fóra na politickou stranu bylo stejně zlomovou chvílí naší země, jako nastartování ekonomické reformy.“¹³⁰

Nástupnické strany Občanského fóra

Po zániku OF vznikla, nebo se osamostatnila, řada samostatných politických subjektů. Mezi nejdůležitější z nich patří ODS, OH, Křesťanskodemokratická strana, Levá alternativa, Sdružení pro Republiku – Republikánská strana Československa aj. Další část této kapitoly se bude zabývat dvěma přímými nástupci OF – ODS a OH.

Občanská demokratická strana

Občanská demokratická strana vznikla 23. 2. 1991 během mimořádného sjezdu OF, registrována byla 18. 3. 1991. V dubnu proběhl ustanovující kongres a strana přijala své stanovy. Tato strana je pravicová, základem jejího programu je parlamentní demokracie, tržní

¹²⁷ Vědoma si této výhody začala ODS vystupovat proti některým oponentům ve vládě, následkem toho byl odchod například ministra obrany generála Vacka. Měchýř J.: *Velký převrat, či snad revoluce sametová?*, Praha, vydavatelství Progetto, 1999, str. 147

¹²⁸ Závěry republikové Rady OF z 12. 2. 1991 jsou v příloze 13.

¹²⁹ Koordinační výbor za ODS: Václav Klaus, Miroslav Macek, Petr Čermák, Petr Hapala, Oldřich Váca. Za OH: Pavel Rychetský, Martin Brusík, Milada Mašatová, Jiří Soukup a Lubor Kinšt.

¹³⁰ Klaus V.: *Nadoraz*, Praha, nakladatelství Argo, 1998, str. 44

ekonomika založená na soukromém vlastnictví s co nejmenším zasahováním státu do ekonomiky a moderní pojetí státu, založené na občanské společnosti.

ODS se od ostatních subjektů zahrnutých v rámci OF lišila především tím, že vyvinula zcela odlišnou strategii, která se následně ukázala jako vítězná. Ostatní politické strany a hnutí vznikaly většinou vedle OF, nebo se z něj posléze oddělovaly. Oproti tomu skupina pod vedením Václava Klause, ze které později vznikla ODS, OF ovládla. Záměr převzít OF v sobě nutně nesl oslabení autority jeho zakladatelů a zpochybnění jejich ideje OF jako nadstranického hnutí, spojujícího různé subjekty politického života.

ODS získávala sympatie především mladších lidí, kteří se cítili schopní prosadit se v nově budované demokracii a kapitalismu. Další sympatie získala také nepřátelstvím ke všemu levicovému, které bylo v polistopadové době velmi aktuální.

Občanské hnutí

Občanské hnutí se ustanovilo v únoru 1991 a hlásilo se k prvotním principům OF. Jeho předsedou se stal Jiří Dienstbier, který v té době vykonával úřad ministra zahraničí, dalšími členy se stali například Pavel Rychetský, Jan Sokol, Václav Žák, Dagmar Burešová, Pavel Vrba a Petr Pithart. OH i po svém osamostatnění zahrnovalo různé politické proudy celé politické škály. 30. září 1991 se na své konferenci přihlásilo k odpovědnosti za proces transformace, také podpořilo liberalizaci cen a privatizaci. Ovšem v praxi do politického života příliš nezasahovalo a jeho program, přednesený 16. listopadu 1991 byl velmi obecný. Právě obecnost programu byla nejvíce omezujícím faktorem a příčinou neúspěchu OH ve volbách roku 1992. Dalším důvodem neúspěchu OH byl také nedostatečný boj o moc jeho členů, kteří byli většinou úspěšní ve svých oborech a tedy nebyli nuceni ani ochotni bojovat o politická místa a prestiž.

Ve volbách 1992 OH neuspělo a část jeho členů odešla do jiných politických stran, či opustila politiku úplně. Tímto neúspěchem zmizelo z České politické scény poslední významné hnutí a zásadní význam připadl politickým stranám.

Závěrem

Z řady důkazů a faktů obsažených v této práci je zřejmé, že Občanské fórum bylo výtvořem mimořádné politické invence a politického umu těch, kteří ho založili, či k jeho vzniku přispěli. Jeho vliv na proces změny nedemokratického komunistického režimu na demokratický režim v rámci ústavní cesty a při zajištění a udržení podpory většiny československého obyvatelstva je nedocenitelný. Zásadní byla také úloha Václava Havla jako zřejmé vůdčí osoby a autority Občanského fóra a všeobecně přijaté personifikace revolučních změn a Václava Klause, jako stratéga a iniciátora ekonomické transformace a nevyhnutelných změn OF.

Tato práce dokázala, že OF mělo zásadní význam v období přechodu Československa k demokracii, jeho vznik a působení umožnily návrat Československa ke svým demokratickým kořenům první republiky. Ač bylo působení OF krátké, jeho politická role byla nezastupitelná, připravilo prostor pro vznik nových stran i politických hnutí a tak umožnilo obnovu pluralitního stranického systému.

Příloha 1¹³¹

Prohlášení Charty 77

Dne 13.10.1976 byly ve Sbírce zákonů ČSSR (Č. 120) zveřejněny „Mezinárodní pakt o občanských a politických právech“ a „Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech“, které byly jménem naší republiky podepsány v roce 1968, stvrzeny v Helsinkách roku 1975 a vstoupily u nás v platnost dnem 23.3.1976. Od té doby mají i naši občané právo a náš stát povinnost se jimi řídit.

Svobody a práva lidí, jež tyto pakty zaručují, jsou důležitými civilizačními hodnotami, k nimž v dějinách směřovalo úsilí mnoha pokrokových sil, a jejich uzákonění může významně pomoci humánnímu vývoji naší společnosti.

Vítáme proto, že Československá socialistická republika k těmto paktům přistoupila.

Jejich zveřejnění nám ale zároveň s novou naléhavostí připomíná, kolik základních občanských práv platí v naší zemi zatím - bohužel - jen na papíře.

Zcela iluzorní je například právo na svobodu projevu, zaručované článkem 19 prvního paktu:

Desítkám tisíc občanů je znemožněno pracovat ve svém oboru jen proto, že zastávají názory odlišné od názorů oficiálních. Jsou přitom často objektem nejrozmanitější diskriminace a šikanování ze strany úřadů i společenských organizací; zbaveni jakékoli možnosti bránit se, stávají se prakticky obětmi apartheidu.

Statisícům dalších občanů je odpírána „svoboda od strachu“ (preambule prvního paktu), protože jsou nuceni žít v trvalém nebezpečí, že projeví-li své názory, ztratí pracovní i jiné možnosti.

V rozporu s článkem 13 druhého paktu, zajišťujícím všem právo na vzdělání, je nesčetným mladým lidem bráněno ve studiu jen pro jejich názory anebo dokonce pro názory jejich rodičů. Bezpočet občanů musí žít ve strachu, že kdyby se projevíli v souladu se svým přesvědčením, mohli by být buď sami anebo jejich děti zbaveni práva na vzdělání.

Uplatnění práva „vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky všeho druhu, bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně nebo tiskem“, či „prostřednictvím umění“ (bod 2. článku 13 prvního paktu) je stíháno nejen mimosoudně, ale i soudně, často pod rouškou kriminálního obvinění (Jak o tom svědčí mimo jiné právě probíhající procesy s mladými hudebníky).

Svoboda veřejného projevu je potlačena centrálním řízením všech sdělovacích prostředků i publikačních a kulturních zařízení. Žádný politický, filozofický či vědecký názor nebo umělecký projev jen trochu se vymykající úzkému rámci oficiální ideologie či estetiky nemůže být zveřejněn; je znemožněna veřejná kritika krizových společenských jevů; je vyloučena možnost veřejné obrany proti nepravdivým a urážlivým nařčením oficiální propagandou (zákonná ochrana proti „útokům na čest a pověst“, jednoznačně zaručovaná článkem 17 prvního paktu, v praxi neexistuje); lživá obvinění nelze vyvrátit a marný je každý pokus dosáhnout nápravy nebo opravy soudní cestou; v oblasti duchovní a kulturní tvorby je vyloučena otevřená diskuse. Mnoho vědeckých a kulturních pracovníků i jiných občanů je diskriminováno jen proto, že před lety legálně zveřejňovali či otevřeně vyslovovali názory, které současná politická moc odsuzuje.

Svoboda náboženského vyznání, důrazně zajišťovaná článkem 18 prvního paktu, je systematicky omezována mocenskou svévolí: oklešťováním činnosti duchovních, nad nimiž trvale visí hrozba odepření nebo ztráty státního souhlasu s výkonem jejich funkce;

¹³¹ U všech příloh je text ponechán beze změn.

existenčním i jiným postihem osob, které své náboženské vyznání slovem či skutkem projeví; potlačováním výuky náboženství apod.

Nástrojem omezení a často úplného potlačení řady občanských práv je systém faktického podřízení všech institucí a organizací ve státě politickým direktivám aparátů vládnoucí strany a rozhodnutím mocensky vlivných jednotlivců. Ústava ČSSR a ostatní zákony a právní normy neupravují ani obsah a formu, ani tvorbu a aplikaci takových rozhodnutí; jsou často jen ústní, občanům vesměs neznámá a jimi nekontrolovatelná; jejich původci nezodpovídají nikomu než sami sobě a své vlastní hierarchii, přitom však rozhodujícím způsobem ovlivňují činnost zákonodárných i výkonných orgánů státní správy, justice, odborových, zájmových i všech ostatních společenských organizací, jiných politických stran, podniků, závodů, ústavů, úřadů, škol a dalších zařízení, přičemž jejich příkazy mají přednost i před zákonem. Dostanou-li se organizace nebo občané při výkladu svých práv a povinností do rozporu s direktivou, nemohou se obrátit k nestranné instanci, protože žádná neexistuje. Tím vším jsou vážně omezena práva vyplývající z článků 21 a 22 prvního paktu (právo sdružovat se a zákaz jakéhokoli omezení jeho výkonu) i článků 25 (rovnost práva podílet se na vedení veřejných věcí) a 26 (vyloučení diskriminace před zákonem). Tento stav také brání dělníkům a ostatním pracujícím zakládat bez jakýchkoli omezení odborové a jiné organizace k ochraně svých hospodářských a sociálních zájmů a svobodně využívat práva na stávku (bod 1. článku 8 druhého paktu).

Další občanská práva včetně výslovného zákazu „svévolného zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence“ (článek 17 prvního paktu), jsou povážlivě narušována také tím, že ministerstvo vnitra nejružnějším způsoby kontroluje život občanů, například odposlechem telefonů a bytů, kontrolou pošty, osobním sledováním, domovními prohlídkami, budováním sítě informátorů z řad obyvatelstva (získávaných často nepřipustnými hrozbami nebo naopak sliby) apod. Často přitom zasahuje do rozhodování zaměstnavatelů, inspiruje diskriminační akce úřadů a organizací, ovlivňuje justiční orgány a řídí i propagandistické kampaně sdělovacích prostředků. Tato činnost není regulována zákony, je tajná a občan se proti ní nemůže nijak bránit.

V případech politicky motivovaného trestního stíhání porušují vyšetřovací a justiční orgány práva obviněných a jejich obhajoby, zaručovaná článkem 14 prvního paktu i československými zákony. Ve vězeních se s takto odsouzenými lidmi zachází způsobem, který porušuje lidskou důstojnost vězňů, ohrožuje jejich zdraví a snaží se je morálně zlomit.

Obecně je porušován i bod 2. článku 12 prvního paktu, zaručující občanu právo svobodně opustit svou zem; pod záminkou „ochrany národní bezpečnosti“ (bod 3) je toto právo vázáno na různé nepřipustné podmínky. Svévolně se postupuje i při udělování vstupních víz cizím státním příslušníkům, z nichž mnozí nemohou navštívit ČSSR například jen proto, že se pracovně či přátelsky stýkali s osobami u nás diskriminovanými.

Někteří občané — ať soukromě, na pracovišti nebo veřejně, což je prakticky možné jen v zahraničních sdělovacích prostředcích - na soustavné porušování lidských práv a demokratických svobod upozorňují a dožadují se v konkrétních případech nápravy; jejich hlasy však zůstávají většinou bez odezvy nebo se stávají předmětem vyšetřování.

Odpovědnost za dodržování občanských práv v zemi padá samozřejmě především na politickou a státní moc. Ale nejen na ni. Každý nese svůj díl odpovědnosti za obecné poměry, a tedy i za dodržování uzákoněných paktů, které k tomu ostatně zavazují nejen vlády, ale i všechny občany.

Pocit této spoluodpovědnosti, víra ve smysl občanské angažovanosti a vůle k ní i společná potřeba hledat její nový a účinnější výraz přivedly nás k myšlence vytvořit CHARTU 77, jejíž vznik dnes veřejně oznamujeme.

CHARTA 77 je volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry i různých profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i ve státě - těch práv, která člověku přiznávají oba uzákoněné mezinárodní pakty, Závěrečný akt helsinské konference, četné další mezinárodní dokumenty proti válkám, násilí a sociálnímu i duchovnímu útisku, a která souhrnně vyjadřuje Všeobecná deklarace lidských práv OSN.

CHARTA 77 vyrůstá ze zázemí solidarity a přátelství lidí, kteří sdílejí starost o osud ideálů, s nimiž spojili a spojují svůj život i práci.

CHARTA 77 není organizací, nemá stanovy, stálé orgány a organizačně podmíněné členství. Patří k ní každý, kdo souhlasí s její myšlenkou, účastní se její práce a podporuje ji.

CHARTA 77 není základnou k opoziční politické činnosti. Chce sloužit obecnému zájmu jako mnohé podobné občanské iniciativy v různých zemích na Západě i na Východě. Nechce tedy vytyčovat vlastní programy politických či společenských reforem nebo změn, ale vést v oblasti svého působení konstruktivní dialog s politickou a státní mocí, zejména tím, že bude upozorňovat na různé konkrétní případy porušování lidských a občanských práv, připravovat jejich dokumentaci, navrhnout řešení, předkládat různé obecnější návrhy, směřující k prohlubování těchto práv a jejich záruk, působit jako prostředník v případných konfliktních situacích, které může bezprávi vyvolat atd.

Svým symbolickým jménem zdůrazňuje CHARTA 77, že vzniká na prahu roku, který byl prohlášen rokem práv politických vězňů a v němž má bělehradská konference zkoumat plnění závazků z Helsinek.

Jako signatáři tohoto prohlášení pověřujeme prof. dr. Jana Patočku DrSc. Dr.h.c, Václava Havla a prof. dr. Jiřího Hájka DrSc. úlohou mluvčích CHARTY 77. Tito mluvčí ji plnomocně zastupují jak před státními a jinými organizacemi, tak před naší a světovou veřejností, a svými podpisy zaručují autenticitu jejich dokumentů. V nás i v dalších občanech, kteří se připojí, budou mít své spolupracovníky, kteří se s nimi zúčastní potřebných jednání, ujmou se dílčích úkolů a budou s nimi sdílet veškerou odpovědnost.

Věříme, že CHARTA 77 přispěje k tomu, aby v Československu všichni občané pracovali a žili jako svobodní lidé.

V Praze dne 1. ledna 1977

(Podle znění připraveného 6.1.1977 k předání Federálnímu shromáždění ČSSR.)

Zdroj: Blanka Císařovská a kol.: Charta 77 očima současníků, Po dvaceti letech, vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Doplněk, Praha - Brno 1997

Příloha 2

Mluvčí Charty 77 v letech 1977-1992

1977	Hájek Jiří	Havel Václav uvězněn 14.1.1977 Hejdánek Ladislav (od 21.9.1977)	Patočka Jan †13.3.1977 Kubišová Marta (od 21.9.1977)
1978	Šabata Jaroslav uvězněn 1.10.1978 Havel Václav (od 6.11.1978)	Hejdánek Ladislav	Kubišová Marta
1979	Benda Václav uvězněn 29.5.1979 Hájek Jiří (od 5.6.1979)	Dienstbier Jiří uvězněn 29.5.1979 Hejdánek Ladislav (od 5.6.1979)	Tominová Zdena
1980	Hromádková Marie	Rejchrt Miloš	Tominová Zdena (do 1.2.1980) Battěk Rudolf uvězněn 14.6. 1980
1981	Malý Václav	Placák Bedřich	Šabata Jaroslav
1982	Marvanová Anna	Lis Ladislav uvězněn 5.1.1983	Palouš Radim
1983	Marvanová Anna	Kozlík Jan	Palouš Radim (do 2.2.1983) Křížková Marie Rút
1984	Benda Václav	Ruml Jiří	Sternová Jana
1985	Dienstbier Jiří	Kantůrková Eva	Šustrová Petruška
1986	Palouš Martin	Šabatová Anna	Štern Jan
1987	Litomiský Jan	Vohryzek Josef	Šilhánová Libuše
1988	Hájek Miloš	Janát Bohumír	Devátý Stanislav
1989	Hradílek Tomáš	Němcová Dana	Vondra Alexandr
1990	Ruml Jan do srpna 1990 Vančura Jiří	Lehký Miroslav	Tyl Miroslav
1991	Klímová Helena	Hromádková Alena	Ponická Hana
1992	Roubalová Věra	Joachimové Eva	Princová Květa

Zdroj: Blanka Císařovská a kol.: Charta 77 očima současníků, Po dvaceti letech, vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Doplněk, Praha - Brno 1997

Příloha 3

Provolání Občanského fóra se čtyřmi základními požadavky, přijaté na ustanovujícím shromáždění v Činoherním klubu. 1989, 19. listopad, 22.00 hod., Praha.

Na setkání v hledišti pražského Činoherního klubu bylo dne 19.11.1989 ve 22 hodin ustaveno Občanské fórum jako mluvčí té části československé veřejnosti, která je stále kritičtější k politice současného československého vedení a která byla v těchto dnech hluboce otřesena brutálním masakrem pokojně manifestujících studentů.

Práce tohoto fóra se účastní Charta 77, Československý helsinský výbor, Kruh nezávislé inteligence, Hnutí za občanskou svobodu, Artforum, Obroda, nezávislí studenti, Československá demokratická iniciativa, VONS, Nezávislé mírové sdružení, Otevřený dialog, československé centrum PEN klubu, někteří členové Československé strany socialistické, Československé strany lidové, církví, tvůrčích a jiných svazů, někteří bývalí i současní členové KSČ a další demokraticky smýšlející občané. Občanské fórum se cítí být způsobilé okamžitě jednat se státním vedením o kritické situaci v naší zemi, vyjadřovat aktuální požadavky veřejností a jednat o jejich řešení.

Takovéto jednání, které by mělo být začátkem celospolečenské diskuse o budoucnosti Československa, chce Občanské fórum začít jednáním o těchto naléhavých a širokou veřejnosti stále otevřeněji formulovaných požadavcích:

1. Aby ihned odstoupili ze svých funkcí ti členové předsednictva OV KSČ, kteří jsou bezprostředně spojeni s přípravou intervence pěti států Varšavské smlouvy z r. 1968 a kteří jsou odpovědní za mnohaletou devastaci všech oblastí společenského života u nás. Jmenovitě jde o Gustáva Husáka, Miloše Jakeše, Jana Fojtíka, Miroslava Zavadila, Karla Hoffmanna a Aloise Indru. Zhoubná politika těchto lidí, kteří po léta odmítali jakýkoli demokratický dialog se společností, zcela zákonitě vyústila do hrůzných událostí posledních dnů.

2. Aby ihned odstoupil první tajemník ÚV KSČ v Praze Miroslav Štěpán a federální ministr vnitra František Kincl, kteří jsou odpovědní za všechny zásahy, které policie v posledních měsících provedla proti pokojně manifestujícím občanům.

3. Aby byla ustavena komise, která konkrétně vyšetří tyto zásahy, zjistí jejich viníky a navrhne jejich potrestání. V této komisi musí být zástupci Občanského fóra.

4. Aby byli okamžitě propuštěni všichni vězňové svědomí, včetně těch, kteří byli zadrženi v souvislosti s posledními manifestacemi.

Občanské fórum žádá, aby toto svolání bylo publikováno v oficiálních československých sdělovacích prostředcích.

Občanské fórum se staví celou svou autoritou za myšlenku generální stávky dne 27.11. od 12 do 14 hodin, k níž vyzvali pražští vysokoškoláci, a chápe ji jako výraz podpory požadavků, o nichž chce se státním vedením jednat.

Občanské fórum se domnívá, že jeho vznik a práce odpovídá vůli 40 tisíc dosavadních signatářů petice Několik vět, a je otevřeno všem složkám a silám Československé společnosti, kterým záleží na tom, aby i naše země začala pokojným způsobem hledat cesty k demokratickému společenskému uspořádání, a tím s k hospodářské prosperitě.

Za Občanské fórum:

Ing. Rudolf Battěk, Petr Čepěk, Václav Havel, Milan Hruška, prof. dr. Milan Jelínek, Milan Kňážko, dr. Lubomír Kopecký, CSc., Jiří Křižan, Václav Malý, Martin Mejstřík, Petr Oslzlý, doc. dr. Libor Pátý, CSc., Jana Petrová, Jan Ruml, prof. Věnek Šilhán, Ondřej Trojan, ing. Josef Vavroušek, CSc., Saša Vondra.

V Praze dne 19. 11.1989

Zdroj: ÚSD AV ČR, Archiv KC OF

Příloha 4

Co chceme

Programové zásady Občanského fóra

1989, 26. listopad, 18.00 hod., Praha

Naše země se ocitla v hluboké morální, duchovní, ekologické, sociální, ekonomické a politické krizi. Tato krize je svědectvím neúčinnosti dosavadního politického a ekonomického systému. Byly vyřazeny téměř všechny mechanismy nezbytné pro to, aby společnost vhodně reagovala na měnící se vnitřní i vnější podmínky. Po dlouhá desetiletí se nerespektovala samozřejmá zásada: kdo má pravomoc, musí nést i odpovědnost. Všechny tři základní moci ve státě — moc zákonodárná, výkonná a soudní - splynuly v rukou úzké vládnoucí skupiny, složené téměř výhradně z členů KSČ. Tím byly rozvráceny základy právního státu.

Monopol KSČ na obsazování všech významných míst vytváří nespravedlivý vazalský systém, který ochromuje celou společnost. Lidé jsou tak odsouzeni k roli pouhých vykonavatelů příkazů mocných. Je jim upírána řada základních lidských, občanských a politických práv.

Direktivní systém centrálního řízení národního hospodářství očividně selhal. Slíbená přestavba hospodářského mechanismu je pomalá, nedůsledná a není provázena nezbytnými politickými změnami,

Tyto problémy se nevyřeší záměnou osob v mocenských pozicích nebo odchodem několika politiků z veřejného života.

Občanské fórum proto usiluje o tyto programové cíle:

1. Právo

Československá republika musí být právním, demokratickým státem, v duchu tradic československé státnosti a v duchu mezinárodně planých zásad, vyjádřených především ve Všeobecné deklaraci lidských práv a v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech.

V tomto duchu musí být vypracována nová ústava, v níž budou zejména přesně upraveny vztahy mezi občanem a státem. Tuto ústavu ovšem může přijmout jedině nově zvolené ústavodárné shromáždění. Výkon občanských práv i svobod bude spolehlivě zajištěn rozvinutým systémem právních záruk. Nezávislé soudnictví musí zahrnout i ústavní a správní soudnictví.

Celý československý právní řád bude třeba postupně uvést v soulad s těmito principy a zajistit, aby zavazoval nejenom občany, ale i orgány a funkcionáře státu.

Trváme na tom, aby byly napraveny křivdy, ke kterým v minulosti došlo v důsledku politicky motivovaných perzekucí.

2. Politický systém

Požadujeme zásadní, důsledné a trvalé změny politického systému naší společnosti. Musíme nově vytvořit nebo obnovit demokratické instituce a mechanismy, které umožní skutečnou účast všech občanů na řízení věcí veřejných a zároveň se stanou účinnou zábranou proti zneužívání politické i ekonomické moci. Všechny existující i nově vznikající politické strany a další politická a společenská seskupení musí mít proto rovné podmínky účasti ve svobodných volbách do všech zastupitelských sborů. Předpokladem však je, aby KSČ upustila

od své ústavně zajištěné vedoucí role v naší společnosti a od monopolního ovládní sdělovacích prostředků. Nic jí nebrání v tom, aby to učinila již zítra.

Československo bude při zachování principu federativního uspořádání státu rovnoprávným svazkem obou národů a všech národností.

3. Zahraniční politika

Usilujeme o to, aby naše země opět zaujala důstojné místo v Evropě i ve světě. Jsme součástí střední Evropy a chceme proto udržovat dobré vztahy se všemi sousedy.

Počítáme se začleněním do evropské integrace. Ideji evropského domu chceme podřídit naši politiku vůči partnerům ve Varšavské smlouvě a v RVHP. Respektujeme naše mezinárodněprávní závazky, a to při plném zachování státní svrchovanosti. Zároveň ale chceme přezkoumat ty dohody, které byly motivovány nepřiměřenými ambicemi vedoucích představitelů státu.

4. Národní hospodářství

Musíme opustit dosavadní způsob hospodaření. Bere chuť k práci a mrhá jejími výsledky, drancuje přírodní zdroje, ničí životní prostředí a zvětšuje celkové zaostávání Československa za světem. Jsme přesvědčeni, že tento způsob hospodaření nelze dílčími úpravami zlepšit.

Chceme vytvořit rozvinutý, byrokratickými zásahy nedeformovaný trh. Jeho úspěšné fungování je podmíněno rozbitím monopolních pozic dnešních velkých podniků a vytvořením skutečné konkurence. Ta může vzniknout jedině na základě souběžné, rovnoprávné existence různých typů vlastnictví a postupným otevíráním naší ekonomiky vůči světu.

Státu samozřejmě zůstane i nadále řada nezastupitelných funkcí. Bude zaručovat obecné, pro všechny stejné podmínky hospodaření a provádět makroekonomickou regulační politiku s cílem zvládnout inflaci, nárůst zahraniční zadluženosti i hrozící nezaměstnanosti. Jedině stát může garantovat nezbytné minimum veřejných a sociálních služeb a ochrany životního prostředí.

5. Sociální spravedlnost

Rozhodující pro nás je, aby ve společnosti vznikly podmínky pro rozvoj a uplatnění schopností všech. Každému by měly být poskytnuty stejné podmínky a stejné šance.

Československo musí být sociálně spravedlivou zemí, v níž se lidem dostane pomoci ve stáří, v nemoci a ve svízelných životních situacích. Důležitým předpokladem takové společnosti je však prosperující národní hospodářství.

Ke vzniku pestré sítě sociálních služeb mohou přispět církve, obce, podniky a nejrůznější státní a dobrovolné organizace. Tím se rozšíří možnosti pro uplatnění vzácného smyslu pro lidskou solidaritu, odpovědnost a lásku k bližnímu. Tyto humanitní principy jsou právě dnes nezbytné pro stmelování našeho společenství.

6. Životní prostředí

Všichni musíme hledat cestu k obnovení harmonie mezi člověkem a jeho životním prostředím. Budeme usilovat o postupnou nápravu škod, které jsme přírodě za poslední desítky let způsobili. Pokusíme se navrátit původní krásu naší krajiny a lidským sídlům, zabezpečit dokonalejší ochranu přírody a přírodních zdrojů. Zasadíme se o to, aby se v co nejkratší době podstatně zlepšily základní podmínky života člověka, aby byla zajištěna kvalitní pitná voda, čisté ovzduší a nezávadné potraviny. Budeme naléhat na zásadní zlepšení systému péče o životní prostředí, který bude zaměřen nejen na likvidaci dosavadních zdrojů znečišťování, ale především na prevenci dalších škod.

Zároveň budeme muset změnit skladbu a zaměření národního hospodářství, a tím zejména snížit spotřebu energie a surovin. Jsme si vědomi, že to bude spojeno s obětmi, které se dotknou každého z nás. To vše vyžaduje změnu hierarchie hodnot životního stylu.

7. Kultura

Kultura nemůže být pouze věcí umělců, vědců a učitelů, ale způsobem života celé občanské společnosti. Musí se vymanit z pout jakékoliv ideologie a překonat umělé odloučení od kultury světové.

Umění a literatura nesmí být omezovány a musí jim být poskytnuty široké možnosti publikační a styk s veřejností.

Vědu a vědeckou práci postavme na místo, které jí ve společnosti náleží. Vylučme jak její naivní a demagogické přečeňování, tak i ponižující postavení, které z ní činí služku vládnoucí strany.

Demokratické školství necht' je organizováno na humanitních principech, bez státního monopolu na vzdělávání. Společnost si musí vážit učitelů všech druhů škol a musí jim dát prostor pro uplatnění osobnosti. Vysokým školám je třeba vrátit historická práva, která zajišťovala nezávislost a svobodu akademické půdy, a to jak pro vyučující, tak i pro studenty.

Vzdělanost společnosti pokládáme za nejcennější národní statek. Výchova a vzdělání musí vést k samostatnému myšlení a mravně odpovědnému jednání.

Toto chceme. Náš program je dnes stručný, pracujeme však na jeho konkretizaci. Občanské fórum je otevřeným sdružením občanů. Vyzýváme proto všechny, kteří mohou k této práci přispět, aby tak učinili.

V Praze dne 26. listopadu 1989, 18.00 hod.

Zdroj: ÚSD AV ČR, Archiv KC OF

Příloha 5

Vnitřní organizace Občanského fóra

Co jsme

1989, 28. listopad, Praha

Co jsme

Občanské fórum je prostorem pro obnovení skutečně občanských postojů a života, zapomenutých před více než čtyřiceti lety. Následující text proto neobsahuje žádné stanovy, chce být jen stručnou pomůckou pro vytváření místních občanských fór.

Vnitřní organizace Občanského fóra

1. Občanské fórum (dále OF) je spontánně vzniklé hnutí občanů, které spojuje snaha o hledání pozitivních východisek z dnešní krizové situace naší společnosti. Z tohoto hnutí není vyloučen nikdo, kdo souhlasí s programovými zásadami OF, vydanými dne 26.11.1989, a zejména odmítá další přetrvávání politického systému jedné vládnoucí strany.

Za základní cíl OF považujeme úplné otevření prostoru pro vznik politického pluralismu a pro uspořádání svobodných voleb v naší zemi.

2. Místní OF je možno tvořit kdekoli na základě územní, pracovní nebo zájmové příslušnosti občanů, nikoli institucemi. Doporučujeme, aby se příslušnost k OF vyjádřila podpisem zakládací listiny místní organizace OF, dále doporučujeme ustavení neformální koordinační skupiny, ke které by se občané mohli obracet, a dále zvolení jejího představitele.

3. Vztahy Koordinačního centra a místních OF

a) Koordinační centrum OF a místní OF tvoří jednotu spojenou pouze aktivním občanským postojem členů. Občanské fórum nevytváří složitou hierarchii, ale jen horizontální síť s veškerými místními občanskými fóry, napojenými na jediné Koordinační centrum;

b) Koordinační centrum je pouze informačním a organizačním centrem, v žádném smyslu však není centrem řídicím; jeho úlohou je shromažďovat informace z místních OF, zprostředkovat je a informovat o provedených i chystaných akcích. Všechna místní občanská fóra pracují v místním rámci zcela samostatně;

c) Koordinační centrum zastupuje Občanské fórum v jednáních s centrálními státními a mezinárodními institucemi, a to především na základě námětů a doporučení místních OF.

4. Funkce informačního systému OF

a) K zajištění informačních vazeb je potřebné dodat Koordinačnímu centru písemně tyto základní údaje o jednotlivých místních OF: podnik, obec nebo zájmová organizace, u které místní OF vzniklo, přesná adresa, telefon, jména představitelů, počet členů (alespoň přibližný). Tato data budou centrálně evidována;

b) Styk s Koordinačním centrem — po dobu tří týdnů počínaje 28. listopadem 1989 bude evidence, sběr informací a poradenská služba OF umístěna:

Špálova galerie, Národní třída 30, 11000 Praha 1, tel. 268366, 265 32, 267529. Nová adresa a telefonní spojení koordinačního centra budou včas oznámeny.

Poštovní schránka OF: 632, pošta 111 21, Praha 1, Politických vězňů 4. vchod Střední odborné učiliště spojů.

Číslo účtu OF: 2346-021, SBČS pobočka Praha 2, 11003 Praha 1, Václavské náměstí 42;

c) přenos a zprostředkování informací mezi jednotlivými místními OF ti Koordinačním centrem bude zajišťován formou informačního zpravodaje, který bude rozeslán z

Koordinačního centra, prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků nebo výjimečně telefonicky.

5. Zaměření činnosti místních OF

Smyslem činnosti místních OF je dobrovolná aktivizace občanského chování a jednání v politickém i každodenním životě. Proto Koordinační centrum nechce a nemůže ukládat místním OF žádné příkazy a zákazy, poskytuje pouze náměty a doporučení.

6. Domníváme se, že v nejbližší době by se místní OF mohla zabývat těmito okruhy činnosti:

- a) Místní OF by měla v široké demokratické diskusi upřesňovat a vyhraňovat názorová stanoviska občanů. Tato diskuse by měla vést k politické diferenciaci, která je nevyhnutelným předpokladem demokratického pluralitního politického systému;
- b) místní občanská fóra se mohou zabývat řešením místních problémů, které nejsou uspokojivě zvládnuty stávajícími společenskými strukturami. Místní OF tak mohou přispět ke vzniku občanských samospráv nebo k přeměně byrokratického aparátu institucí v demokratický;
- c) místní OF mohou připravovat stávkové, demonstrační a jiné akce na podporu svých požadavků, případně požadavků celého Občanského fóra, budou-li tyto akce nezbytné. V tomto smyslu jsou místní OF pokračováním stávkových výborů do doby splnění všech požadavků OF;
- d) místní OF mají podporovat všechny občany všude tam, kde ve styku se stávajícími nedemokratickými strukturami dochází k porušování občanských práv v nejširším slova smyslu. Místní OF jsou tedy prostředkem občanské sebeobrany.

Příloha pouze pro poradenské pracovníky

Po právní stránce je místní OF volným sdružením občanů, není právním subjektem a nemá v tomto smyslu žádná práva ani povinnosti. Občanské fórum jako volné sdružení občanů má tatáž práva jako jednotlivý občan. Bude-li MOF hospodařit s finanční hotovostí, je vhodné ji uchovávat v pokladně, příspěvky a vydání evidovat v účetní knize či zvolit pokladníka a revizora. Peněžité dary od 3000 Kčs je vhodné poskytovat formou vkladní knížky.

Občanské fórum

Praha 28. listopadu 1989

Zdroj: ÚSD AV ČR, Archiv KC OF

Příloha 6

Federální vláda z 3. 12. 1989, tzv. vláda 15:5

Předseda vlády:

Ladislav Adamec (KSČ)

První místopředseda vlády:

Bohumil Urban (KSČ)

Marián Čalfa (KSČ)

Místopředseda vlády:

František Pitra (KSČ)

Pavel Hrivňák od 19.6.1989 (KSČ)

Josef Hromádka od 3.12.1989 (nestraník)

Místopředseda vlády a předseda státní plánovací komise:

Jaromír Žák (KSČ)

Místopředseda vlády a pověřený řízením ministerstva hutnictví:

Ladislav Vodrážka (KSČ)

Ministři:

zahraničních věcí: Jaromír Johanes (KSČ)

národní obrany: Miroslav Vacek (KSČ)

vnitřní: František Pinc (KSČ)

dopravy a spojů: František Podlena (KSČ)

financí: Jan Stejskal (KSČ)

paliv a energetiky: Antonín Krumnikl (KSČ)

práce a sociálních věcí: Alfréd Šebek (KSČ)

zahraničního obchodu: Andrej Barčák (KSČ)

zemědělství a výživy: Jaromír Algayer (KSČ)

ministr pověřený řízením Federálního cenového úřadu: Ladislav Dvořák (ČSS)

předseda Výboru lidové kontroly ČSSR: Květoslava Kořínková (nestraník)

bez portfeje: František Reichel (ČSL)

bez portfeje: Roth Viliam (nestraník)

Zdroj: www.vlada.cz

<http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1960-1990/vlady1960-1989/vlada88-89/default.html>

Příloha 7

Federální vláda z 10. 12. 1989, tzv. vláda národního porozumění

Předseda vlády:

Marián Čalfa (KSČ)

První místopředsedové vlády:

Ján Čarnogurský (bezpartajní)

Valtr Komárek (KSČ)

František Pitra (KSČ)

Místopředsedové vlády:

Oldřich Burský (ČSS)

František Reichel (ČSL)

Vladimír Dlouhý (KSČ)

Josef Hromádka (KSČ)

Ministři:

zahraničních věcí: Jiří Dienstbier (bezpartijní)

národní obrany: Miroslav Vacek (KSČ)

vnitřní: pověření společným řízením Marián Čalfa, Ján Čarnogurský a Valtr Komárek

financí: Václav Klaus (bezpartijní)

hutnictví, strojírenství a elektrotechniky: Ladislav Vodrážka (KSČ)

paliv a energetiky: František Pinc (KSČ)

práce a sociálních věcí: Petr Miller (bezpartijní)

zahraničního obchodu: Andrej Barčák (KSČ)

dopravy a spojů (od 1.2.1990 dopravy): František Podlena (KSČ)

ministrů a předsedkyně Výboru lidové kontroly ČSSR: Květoslava Kořínková (nezpartijní)

mistr pověřený řízením Federálního cenového úřadu: Ladislav Dvořák (ČSS)

bez portfeje: Robert Martinko (bezpartijní)

bez portfeje: Richard Sacher (ČSL)

Zdroj: www.vlada.cz

<http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1990-1992/vladycsfr1989-1992/vlada89-90/default.html>

Příloha 8

Stanovy Občanského fóra

Článek 1 Programové cíle

Občanské fórum je spontánně vzniklé občanské politické hnutí Jeho základním posláním je odpor proti jakékoli formě totalitarismu spojený s hledáním pozitivních cest řešení krizové situace naší společnosti, především s podporou svobodných voleb a jiných demokratických a samosprávných institucí. Usiluje o svobodu jednotlivců, humanismus, toleranci, demokracii a respektování morálních hodnot založených na vědomí odpovědnosti. Sleduje především tyto programové cíle:

a) v oblasti práva

- vytvoření právního státu v duchu tradic československé státnosti a mezinárodně platných zásad.
- prosazení nové Ústavy garantující veškerá obecně uznávaná občanská práva svobody, včetně zřízení ústavního a správního soudnictví.
- uvedení československého právního řádu do souladu s mezinárodními smlouvami, jimiž je Československo vázáno.

b) v oblasti politického systému

- obnovení a rozvinutí demokratických a samosprávných institucí a mechanismů umožňujících účast všech občanů na řízení věcí veřejných,
- zachování a rozvinutí principu federálního uspořádání státu respektujícího rovnoprávný svazek obou našich národů a jejich suverenitu a ochraňujícího práva národností zde žijících,

c) v oblasti zahraniční politiky

- začlenění Československa do procesu evropské integrace a realizace idejí evropského domu, a to při zachování státní svrchovanosti a respektování mezinárodních závazků,

d) v oblasti národního hospodářství

- rozvinutí tržního mechanismu, vytvoření skutečné konkurence a postupné otevírání československé ekonomiky vůči světu,

e) v oblasti sociální spravedlnosti

- vytvoření spravedlivého systému sociálního zabezpečení ve stáří, nemoci a při svízelných životních situacích,
- vznik sítě sociálních služeb za přispění obcí, podniků, církvi a různých dobrovolných organizací na základě humanitních principů,

f) v oblasti životního prostředí

- zabezpečení ochrany přírody a přírodních zdrojů a zlepšení základních životních podmínek tak, aby byla zajištěna kvalitní pitná voda, čisté ovzduší a nezávadné potraviny.
- náprava způsobených škod na životním prostředí a likvidace dosavadních zdrojů znečištění,

g) v oblasti kultury a školství

- svobodný umělecký projev a poskytnutí publikačních možností široké veřejnosti, odstranění státního monopolu na vzdělávání,

h) v zajištění nezávislosti akademické půdy

Článek 2 Příslušnost k Občanskému fóru

1) Občanské fórum je hnutím všech občanů, kteří souhlasí s jeho programovými zásadami ze dne 26. 11. 1989 a aktivně podporují jejich uplatňování, a to jak těch občanů, kteří nejsou a nechtějí být členy žádné politické strany, tak i členů těch demokraticky orientovaných politických stran a hnutí, které k volbám přistupují v rámci Občanského fóra.

2) Příslušnost jednotlivých občanů k Občanskému fóru je neformální. Není spojená s individuálním členstvím, členskými legitimacemi ani s placením členských příspěvků.

3) Pro zabezpečení nezbytných organizačních a jiných činností si Občanské fórum podle potřeby vytváří malé profesionální útvary.

Článek 3 Vnitřní organizace

1) Občanské fórum jako občanské politické hnutí vstupuje do politického systému Československa, není však politickou stranou. Je volným sdružením občanů, které neuznává princip demokratického centralismu a všestranně rozvíjí samosprávnou horizontální strukturu Občanského fóra, založenou na autonomii jednotlivých občanských fór. Aby bylo možno zajistit řešení problémů spojených s činností některých občanských fór, je součástí této struktury systém vzájemné kontroly.

2) Občanské fórum je reprezentováno Koordinačním centrem se sídlem v Praze (Jungmanovo náměstí č. 9, Praha 1).

3) Občané mohou zřídit na základě územní, pracovní, národnostní nebo zájmové orientace své místní, podnikové, závodové, národnostní nebo zájmové Občanské fórum, a to pouze jedno pro daný kolektiv občanů. Reprezentanty těchto občanských fór jsou příslušené výbory občanských fór nebo jejich mluvčí.

4) Místní, podniková a zájmová občanská fóra vytvářejí ze svých zástupců okresní a krajská, respektive spádová koordinační centra. Okresní a krajská (spádová) koordinační centra jsou řízena svými radami. Rady okresních koordinačních center jsou voleny na okresních shromážděních zástupců všech občanských fór působících v příslušném okrese. Rady krajských (spádových) koordinačních center jsou voleny na krajských (spádových) shromážděních mluvčích okresních koordinačních center. Okresní a krajská (spádová) shromáždění Občanského fóra se konají na základě požadavků nejméně 1/3 příslušných místních respektive okresních občanských fór, nebo na podnět rady místně příslušného koordinačního centra nebo na podnět rady koordinačního centra OF Praze.

5) Národnostní sekce OF vytvářejí ze svých zástupců občanské hnutí, které má především volnou horizontální strukturu. Koordinační centrum v Praze vykonává iniciativní, informační, organizační a koordinační funkce zaměřené na realizaci programových cílů Občanského fóra, a to s využitím námětů, doporučení a výzev všech ostatních občanských fór. Vydává doporučení a informace a zastupuje Občanské fórum při jednání s ústředními orgány státních a politických organizací a při mezinárodních jednáních.

6) Občanské fórum vzniklo a pracuje jako spontánní občanské hnutí, které má především volnou horizontální strukturu. Koordinační centrum v Praze vykonává iniciativní, informační, organizační a koordinační funkce zaměřené na realizaci programových cílů Občanského fóra, a to s využitím námětů, doporučení a výzev všech ostatních občanských fór. Vydává doporučení a informace a zastupuje Občanské fórum při jednání s ústředními orgány státních a politických organizací a při mezinárodních jednáních.

7) Pokud je činnost některého místního, podnikového nebo zájmového občanského fóra v zásadním a trvalém rozporu s programovými zásadami nebo se stanovami občanského fóra, může příslušné okresní shromáždění občanského fóra dát podnět k nové volbě představitelů a mluvčích tohoto fóra, případně je prohlásit za nelegitimní.

Článek 4 Koordinační centrum OF v Praze

1) Nejvyšším orgánem Koordinačního centra Občanského fóra v Praze, je sněm složený z určených členů tohoto centra a zástupců Občanského fóra jednotlivých krajů. Sněm přijímá koncepci činnosti Občanského fóra a stanovuje způsob její realizace. Navrhuje, schvaluje a odvolává radu Koordinačního centra Občanského fóra nebo jednotlivé členy rady a kontroluje její činnost. Řízením běžné činnosti Koordinačního centra Občanského fóra je pověřena rada, která si vytváří komise a jiné orgány.

2) Složení sněmu Koordinačního centra Občanského fóra:

- a) rada Koordinačního centra Občanského fóra,
- b) zástupci všech krajů ČR (každý kraj po dvou zástupcích)
- c) zástupci všech okresů ČR (každý okres po jednom zástupci)
- d) komise rady KC OF v Praze (celkem 13 zástupců)
- e) politická komise (celkem 8 zástupců)
- f) tiskový mluvčí (1 zástupce)
- g) studenti, umělci, odbory (po dvou zástupcích)

Jednání sněmu se účastní pouze jeho členové a hosté pozvaní radou Koordinačního centra Občanského fóra. Jednání sněmu se účastní i členové kontrolní komise s právem poradního hlasu.

3) Sněm Koordinačního centra Občanského fóra je usnášeníschopný tehdy, jestliže je přítomna více než jedna polovina jeho členů. Sněm se schází podle potřeby, zpravidla jednou za čtrnáct dní. Program jednání sněmu připravuje rada Koordinačního centra Občanského fóra, průběh jednání určuje jednací řád. Jednání sněmu řídí pracovní předsednictvo sněmem zvolené

4) Sněm Koordinačního centra Občanského fóra se může ze své vůle rozšiřovat, určovat termíny svých setkání a měnit další podrobnosti. Musí být svolán vždy, požádá-li o to nejméně jedna třetina jeho členů.

5) Zákonným orgánem Koordinačního centra Občanského fóra v Praze je rada složená z 26 členů. Rada je reprezentována třemi až pěti představiteli. Tato rada se schází podle potřeby, zpravidla dvakrát týdně. Rada rozhoduje samostatně o otázkách, které je nutno řešit operativně a nelze je proto předkládat sněmu. O svém postupu následně sněm informuje tak, aby jej sněm mohl posoudit. Rada je schopna se usnášet, je-li přítomen nadpoloviční počet jejích členů. Běžné denní problémy posuzuje a řeší operativní kruh rady svolávaný představiteli rady koordinačního centra OF. Rozhodnutí sněmu respektive rady jsou platná, jestliže se pro ně vysloví nadpoloviční většina přítomných členů sněmu respektive rady.

6) Kontrolním orgánem Koordinačního centra Občanského fóra je kontrolní komise volená sněmem. Je zcela nezávislá na orgánech Občanského fóra kromě sněmu. Kontroluje dodržování stanov Koordinačním centrem OF V Praze a v druhé instanci i krajskými a okresními koordinačními centry. Zároveň kontroluje hospodaření KC OF v Praze. Skládá se z 10 členů (3 zástupci z Prahy) po jednom zástupci z každého kraje. Analogické kontrolní komise vzniknou v krajských a okresních centrech. Na zjištěné nedostatky kontrolní komise upozorňují příslušný sněm nebo shromáždění průběžně, periodicky zpracovávají kontrolní zprávy.

7) Koordinační centrum Občanského fóra v Praze může v mezích právních předpisů provozovat hospodářskou a obchodní činnost včetně činnosti vydavatelské. Pro realizaci této činnosti může též zřizovat hospodářská zařízení (podniky) a schvalovat jejich statuty.

Článek 5

Krajská, okresní, místní, podniková,
zájmová a národnostní občanská fóra

1) Krajská, okresní, místní a národnostní občanská fóra se organizují na základě obdobných principů jako Koordinační centrum Občanského fóra v Praze.

2) Koordinační centra krajských, okresních a národnostních občanských fór mohou provozovat hospodářskou a obchodní činnost a zřizovat k realizaci této činnosti hospodářská zařízení (podniky) a schvalovat jejich statuty.

3) Místní občanská fóra vznikají ve městech a jejich obvodech a ve vesnicích jsou zaměřena především na garantování svobodných voleb v místě své působnosti. Podílejí se na činnosti národních výborů a na přípravě řešení místních a regionálních problémů.

4) Podniková občanská fóra (tj. občanská fóra ve státních podnicích, družstvech a jiných hospodářských organizacích) si vytvářejí strukturu odpovídající specifickým podmínkám. Jejich hlavní činností je garantování demokratických voleb jednak do odborových organizací zastupitelských především sociální zájmy pracovníků, jednak do rad pracujících (dosud rad pracovních kolektivů) s podnikatelskou funkcí.

5) Zájmová občanská fóra sdružují občany stejného profesionálního nebo laického zaměření, kteří usilují o analýzu a řešení problémů v příslušné zájmové oblasti a volí k tomuto cíli odpovídající organizační strukturu.

6) Krajská, okresní, místní, podniková, národnostní, zájmová občanská fóra bezprostředně spolupracují při realizaci programových cílů Občanského fóra a při řešení problémů místního, regionálního a celostátního významu.

7) Všechny orgány Občanského fóra rozhodují kolektivně, na jejich zasedání jsou zváni všichni členové těchto orgánů.

Článek 6

Právní subjektivita

1) Vedle Koordinačního centra Občanského fóra v Praze mohou svým jménem nabývat práv a zavazovat se i okresní, krajská a národnostní koordinační centra občanského fóra. Místní občanská fóra mohou právní subjektivitu získat jen s písemným souhlasem Koordinačního centra Občanského fóra v Praze, a to po dohodě s příslušným krajským nebo okresním koordinačním centrem Občanského fóra. V tomto případě je statutárním orgánem výbor místního občanského fóra.

2) Je-li pro právní úkon, který činí statutární orgán Občanského fóra (rada nebo výbor), předepsána písemná forma, je třeba podpisu dvou jeho členů.

Článek 7

Zásady hospodaření

1) Občanské fórum hospodaří s vlastním majetkem a s majetkem, který mu byl předán do užívání.

2) Prostředky potřebné pro svoji činnost získává Občanské fórum z darů občanů a organizací a z vlastní činnosti.

3) Každá složka Občanského fóra, která má právní subjektivitu, hospodaří zcela samostatně a nese za své hospodaření majetkovou odpovědnost. Koordinační centrum Občanského fóra v Praze neručí a neodpovídá za závazky ostatních složek Občanského fóra s právní subjektivitou.

Článek 8 Ustanovení závěrečná

1) Dosavadní stanovy Občanského fóra, které byly schváleny rozhodnutím ministerstva vnitra a životního prostředí ČR 10. 1. 1990 se ruší.

2) Tyto stanovy nabyly účinnosti dnem schválení sněmem Koordinačního centra Občanského fóra 17. března 1990.

Zdroj: ÚSD AV ČR, Archiv KC OF

Příloha 9.: Počet hlasů a míst získaných jednotlivými stranami ve volbách do Federálního shromáždění a do Národních rad v Československu 1990

Republika a strana	Sněmovna lidu			Sněmovna národů				Národní rady			
	počet hlasů		křesla	počet hlasů		křesla		počet hlasů		křesla	
	počet	%	počet	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Česká Republika											
Občanské fórum	3 851 172	53, 15	68	3 613 513	49, 96	50	66, 67	3 569 201	49, 50	127	63, 50
Komunistická strana	976 996	13, 48	15	997 919	13, 80	12	16, 00	954 69	13, 24	32	16, 00
Křesťansko demokratická unie	629 359	8, 69	9	633 053	8, 75	6	8, 00	607 134	8, 42	19	9, 50
Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko (HSD - SMS)	572 015	7, 89	9	658 477	9, 10	7	9, 33	723 609	10, 03	22	11, 00
Mezisoučet	6 029 542	83, 21	101	5 902 962	81, 61	75	100, 00	5 854 634	81, 19	200	100, 00
Ostatní	1 215 908	16, 79	-	1 329 163	18, 39	-	-	1 356 413	18, 81	-	-
Republika celkem	7 245 450	100, 00	101	7 232 125	100, 00	75	100, 00	7 211 047	100, 00	200	100, 00
Slovensko											
Veřejnost proti násilí (VPN)	1 104 125	32, 54	19	1 262 278	37, 28	33	44, 00	991 285	29, 35	48	32, 00
Křesťanskodemokratické hnutí	644 008	18, 98	11	564 172	16, 66	14	18, 67	648 782	19, 21	31	20, 67
Komunistická strana	468 411	13, 81	8	451 74	13, 43	12	16, 00	450 855	13, 35	22	14, 67
Slovenská národní strana	372 025	10, 96	6	387 387	11, 44	9	12, 00	470 984	13, 94	22	14, 67
Soužití	291 287	8, 58	5	287 426	8, 49	7	9, 33	292 636	8, 66	14	9, 33
Demokratická strana	149 31	4, 40	7	124 561	4, 67	-	-	148 567	4, 40	7	4, 67
Strana zelených na Slovensku	108 542	3, 49	6	87 366	4, 00	-	-	117 871	3, 49	6	4, 00
Mezisoučet	2 879 856	84, 87	49	2 953 003	87, 30	75	100	2 854 542	92, 40	150	100, 00
Ostatní	513 19	15, 13	-	433 152	12, 70	-	-	256 746	7, 60	-	-
Republika celkem	3 393 046	100, 00	49	3 386 155	100, 00	75	100, 00	3 111 288	100, 00	150	100, 00
Federace celkem			150			150					

Poznámky: tabulka obsahuje strany, které získaly více než 3% nebo 5% hlasů v každé komoře v jednotlivé republice. Údaj „Ostatní“ zahrnuje všechny strany které nepřesáhly tento volební práh. Strany jsou seřazeny podle velikosti ve sněmovně lidu podle republik.

Zdroj: Statistická ročenka České a Slovenské federativní republiky (1991), strana 629 – 30.

Příloha 10

Politické strany a hnutí obsažené v Občanském fóru

- Agrární Strana OF
- Československá demokratická Iniciativa
- Československá strana humanistické internacionály
- Hnutí za občanskou svobodu
- Klub angažovaných nestraníků
- Klub sociálních demokratů OF
- Křesťanskosociální strana
- Levá alternativa
- Masarykovo demokratické hnutí
- Občanská demokratická aliance
- Obroda
- Rómská občanská iniciativa
- Strana obrody kultury
- Transnacionální radikální strana

Zdroj: Jiří Honajzer: Občanské fórum, vznik vývoj a rozpad, Praha, Orbis, 1996

Příloha 11

Organizace a struktura Občanského fóra

Poznámka

Tyto zásady vycházejí z materiálu, který zpracovala komise OF ve složení Blažek (SvM), Borecký (KC), Exner (P), Honajzer (JhM), Kinšt (JhČ), Mazáč (SvČ), Mrázek (StČ), Prudký (KC) Rynnda (KC), Sova (VCHČ), Suchý (KC) a Štětina (ZpČ). Zásady organizace a struktura byly přijaty na sněmu OF dne 18.8. 1900

1. Základna Občanského fóra

1.1. Organizace OF v místě a evidence Občanů v OF

Politické hnutí „Občanské fórum“ tvoří občané, kteří se hlásí k Prohlášení OF. Základním organizačním článkem OF jsou Místní Občanská fóra. Občané, kteří se k Prohlášení hlásí, se nechávají evidovat v Místním Občanském fóru, i když svou činnost, politickou či jinou, mohou i v jiných organizačních člancích OF.

Způsob přijetí a vynětí z evidence si občané dohodnou v Místním Občanském fóru podle místních podmínek. Tato dohoda se přijímá na zakládajícím shromáždění Místního Občanského fóra a je nadále závazná. Musí v ní být zahrnuta všechna následující minimální pravidla.

Podmínky pro přijetí do evidence:

- občan se musí hlásit k Prohlášení OF,
- občan může být evidován jen v jednom Místním Občanském fóru, nechat se evidovat má právo každý občan, pokud je nestraník, nebo je členem politických stran či hnutí, které se hlásí k OF jako celek.

Občana lze z evidence Místního Občanského fóra vyřadit na jeho vlastní žádost. Mimo to může být z této evidence vyřazen:

- jestliže postupoval proti Prohlášení OF,
- jestliže porušil Stanovy OF.

O naplnění těchto posledních dvou důvodů k vyřazení z evidence rozhoduje shromáždění Místního Občanského fóra prostou většinou všech v něm evidovaných občanů. Proti tomuto rozhodnutí se lze odvolat ke sněmu OF obce (okresu).

Svou činnost politickou či jinou mohou občané evidovaní v Místním OF vyvíjet, podle zaměření svých zájmů, i v klubech při Místním OF či při dalších organizačních člancích OF.

Nejvyšším orgánem Místního OF (klubu při OF) je shromáždění v něm evidovaných občanů. Shromáždění volí své mluvčí, kteří ho také zastupují na sněmu OF obce. Za hospodářskou činnost odpovídá volený hospodář.

1.2. Placení evidenčních poplatků

Placení jakýchkoliv příspěvků na činnost OF je dobrovolné a zcela závisí na rozhodnutí jednotlivých občanů. Kluby při Občanském fóru si mohou ustanovit vybírání pravidelných jednorázových příspěvků.

2. Vyšší organizační články Občanského fóra

Vyšší organizační články OF se vytvářejí na úrovni obce, okresu a ústředí. Podle potřeby se organizační články OF obcí a okresů mohou libovolně sdružovat. Nejvyšším orgánem Občanského fóra na úrovni obce, okresu a ústředí je příslušný Sněm. Sněm volí

Radu, která řídí činnost OF v období mezi Sněmy, a své představitele, kteří jsou zároveň členy Rady. Sněm také volí kontrolní a revizní komisi, která sleduje dodržování Stanov a hospodaření na daném organizačním článku, a po pověření Sněmem má právo provést kontrolu hospodaření kteréhokoli nižšího organizačního článku.

Pro řešení politických, kompetenčních apod. sporů může Sněm zřizovat rozhodčí komisi, v níž musí být zastoupeny i sporné strany. Pro potřeby hospodářské činnosti může Sněm zřídit hospodářskou radu. K zajištění administrativy, provozu, servisních a informačních činností může Sněm zřídit koordinační (informační) centrum. V rámci koordinačních (informačních) center je vhodné zřizovat poslanecké kanceláře. Pro užší spolupráci zastupitelských sborů zvolených za OF a zástupců OF ve státních orgánech je vhodné zřizovat kolegia, jako konzultační a kooperační orgány příslušných rad.

Delegáty sněmu s hlasem rozhodujícím jsou zástupci voleni nižšími články OF (obvykle mluvčí nebo představitelé) a členové Rady. Ostatní členové Orgánů zřizovaných sněmem mají povinnost zúčastnit se jeho jednání.

Sněm má právo posuzovat legitimitu nižších článků a orgánů OF. Pověří rozhodčí komisi vypracováním návrhu, na jehož základě přijme usnesení o případném zrušení tohoto článku nebo odvolání tohoto orgánu. O návrhu rozhodčí komise rozhoduje Sněm prostou většinou všech svých delegátů. Proti takovému rozhodnutí se lze odvolat ke Sněmu na vyšší úrovni, jehož rozhodnutí v této věci na základě návrhu vlastní rolníčí komise je konečné.

Všechna ostatní usnesení sněmu jsou závazná jen pro orgány volené a zřizované tímto sněmem. Sněm je povinen projednat usnesení vyššího sněmu.

Volební a jednací řády si jednotlivé články a orgány vytvářejí samy. Po schválení příslušným Sněmem jsou tyto řády na určenou dobu závazné.

3. Ústřední orgány Občanského fóra

3.1. Sněm Občanského fóra

Složení Sněmu:

- po jednom zástupci za okres, který má do 150 tisíc obyvatel, pro větší okresy po jednom zástupci za každých započatých 100 tisíc obyvatel, za Prahu celkem 13 delegátů (celkem asi 100 delegátů);
- poslanci zvolení za jednotlivé kraje do Federálního shromáždění ČSFR a do České národní rady, a to z každého volebního kraje dva poslanci z ČNR, jeden poslanec ze Sněmovny lidu a jeden ze Sněmovny národů (celkem 32 delegátů); tyto zástupce poslanců za kraj na Sněm volí všichni poslanci OF zvolení v daném kraji do příslušného sboru;
- členové Rady OF (celkem 14 delegátů);
- členové Kolegia OF v počtu 10 delegátů;
- zástupci Klubu politických stran a hnutí OF celkem sedm (7) delegátů;
- zástupci Studentského parlamentu v počtu dvou (2) delegátů. Všichni delegáti Sněmu OF (celkem cca 165 delegátů) mají hlas rozhodující. Na jednání sněmu mají možnost zúčastnit se (bez práva hlasovacího):
- členové kontrolní a revizní komise;
- vedoucí pracovníci KC OF;
- vedoucí pracovníci KC OF;
- představitelé OF okresů;
- zástupci expertů při odborném institutu KC OF a zbývající členové Klubu politických stran a hnutí OF;
- členové vlád z řad OF, poslanci FS a ČNR z řad OF. Delegáty Sněmu by měli být pokud možno stále tíž lidé.

Sněm rozhoduje zejména o zásadních otázkách budoucnosti hnutí, o jeho programu a o struktuře OF. Sněm se schází zpravidla jednou za měsíc, nejméně však jednou za čtvrt roku.

Sněm Občanského fóra:

- volí a odvolává čtyři představitele OF a zbývajících deset členů Rady OF;
- schvaluje program OF a politickou orientaci hnutí při řešení rozhodujících otázek života společnosti;
- projednává informace o činnosti poslaneckých klubů, vyjadřuje se k činnosti poslanců a dává podněty k jejich práci;
- projednává zprávy o činnosti Rady OF schvaluje její zásadní rozhodnutí a prohlášení, vyjadřuje se k její činnosti a zaměření její práce;
- projednává informace o činnosti Kolegia OF, dává podněty k jeho práci a vyjadřuje se k jeho zásadním rozhodnutím;
- zřizuje Rozhodčí komisi a volí tři (3) její stálé členy; tato rozhodčí komise je poslední odvolací instancí při řešení zásadních konfliktů; pro každý jednotlivý rozhodovaný případ jmenují sporné strany po třech (3) členech komise;
- zřizuje a volí členy Hospodářské rady, s činností vymezenou jejím statutem;
- projednává a schvaluje strukturu KC OF a volí jeho vedoucí z Představitelů OF;
- projednává a schvaluje Stanovy Občanského fóra, Statut Koordinačního centra Občanského fóra a Statut hospodářské rady;
- má právo volit předsedu OF.

3.2. Rada Občanského fóra

Rada je volena sněmem a skládá se ze čtyř představitelů Občanského fóra a deseti zástupců volebních krajů. Členem rady je též Předseda OF (pokud Sněm využije svého práva ho zvolit). Kandidáty za volební kraje navrhuje delegáti Sněmu za okresy daného kraje. Za české volební kraje po jednom kandidátovi, za moravské volební kraje po dvou. Kandidáty na představitele navrhuje delegáti Sněmu. Funkční období Rady je jeden rok.

Jednání Rady se koná zpravidla jedenkrát týdně. Jestliže se člen rady třikrát za sebou, nebo čtyřikrát během čtvrtletí bez omluvy nezúčastní jednání Rady, bude na příštím Sněmu na jeho místo zvolen jiný člen. Jednání Rady se povinně účastní tiskový mluvčí KC OF, dále se ho mohou zúčastnit jen hosté pozvaní členy Rady, členové Kolegia OF a předsedové poslaneckých klubů OF. Hlas rozhodující mají pouze členové Rady.

Rada řídí činnost OF v období mezi Sněmy, především pokud jde o vnitřní otázky hnutí. Svoji činnost konzultuje s Kolegiem OF. Řešením denních úkolů pověřuje Operativní kruh OF, kontroluje a schvaluje jeho činnost.

3.3. Operativní kruh Občanského fóra

Je pomocným orgánem Rady OF a zabývá se řešením denních úkolů z pověření Rady OF. Tvoří ho čtyři představitelé OF a pět vedoucích pracovníků KC OF (tiskový mluvčí, vedoucí zahraničního oddělení, vedoucí odborného institutu OF, vedoucí manažerské sítě, hospodářský vedoucí). Hlas rozhodovací mají jen představitelé OF. Jednání operativního kruhu se konají denně a mohou se ho zúčastnit členové rady. O dalších účastnících rozhodují představitelé OF.

3.4. Kolegium Občanského fóra

Je konzultačním a kooperačním orgánem Rady OF. Složení:

- představitelé OF;
- zástupci Hradu;
- vedoucí funkcionáři zastupitelských sborů zvolení za OF;

- vybraní členové vlád jmenovaní za OF.

Sekretářem kolegia je jeden z představitelů OF, který podle potřeby zve na jednání kolegia další účastníky. Kolegium se schází zpravidla jednou týdně. Svou činnost Kolegium OF konzultuje s Radou OF, informuje o ní Sněm OF a promítá do ní návrhy vycházející z hnutí. Jednání kolegia má právo zúčastnit se kterýkoli člen Radly OF.

3.5. Koordinační centrum Občanského fóra

Je servisním a informačním střediskem pro potřeby Sněmu OF, Rady OF, Kolegia OF, poslaneckých klubů OF ve FS a ČNR, a prostřednictvím manažerské sítě pro hnutí jako celek. Zároveň poskytuje poradenské služby, přímé služby organizátorské a realizuje hospodaření hnutí, včetně přijatých podnikatelských záměrů. Je základním místem pro jednání se zahraničními představiteli a pro styk s veřejnými sdělovacími prostředky.

Vedoucí KC OF je jeden z Představitelů OF, je volen Sněmem OF, který také schvaluje strukturu a rozpočet KC OF a hodnotí jeho činnost.

Pracovníci KC OF jsou jednak jeho zaměstnanci, jednak dobrovolní spolupracovníci. O konkrétním personálním obsazení rozhoduje vedoucí KC OF.

4. Manažerská síť Občanského fóra

Manažerská síť Občanského fóra především slouží k předávání informací v rámci celého hnutí. Tvoří ji:

- útvar řízení manažerské sítě v KC OF;
- pracovníci informačních středisek KC OF, kteří jsou zaměstnanci KC OF;
- okresní manažeři v jednotlivých okresech, které jmenuje příslušná Okresní rada OF a kteří jsou zaměstnanci Okresního KC OF.

Okresní manažeři OF připravují, realizují a rozvíjejí informační síť OF, spolupracují s KC OF na přípravě a realizaci rozsáhlých celostátních akcí (volební kampaně, velké projekty apod.) a zajišťují zpětnou informační vazbu z okresů do KC OF, to vše podle pokynů KC OF.

5. Závěrečná ustanovení

V důsledku této „Organizace a struktury Občanského fóra“ přijaté Sněmem OF dne 18. 8. 1990 dochází ke změně článků 2, 3, 4, 5 a 8 Stanov OF. Sněm pověřil Členy komise pro budoucí podobu OF zpracováním těchto změn do příštího Sněmu, který se bude konat dne 15. 9. 1990. Komise též připraví organizační a jednací řád Sněmu OF.

Sněm dne 18. 8. 1990 schválil změnu Stanov OF v tom smyslu, že o právní subjektivitě Místních OF rozhodují Okresní rady OF, o čemž informují KC OF.

V Praze dne 18. srpna 1990

Zdroj: Zdroj: ÚSD AV ČR, Archiv KC OF

Příloha 12

Usnesení Hostivařského sněmu OF ze dne 13. 10. 1990

1) Sněm konstatuje, že usnesení minulého Sněmu bylo splněno kromě bodů 1. a 3.

K bodu 1.: Nebyly podány informace o řešení situace v obsazení rozhodujících funkcí v resortech prokuratury a bezpečnosti (bod 6. usnesení Sněmu 18. 8. 1990). Sněm ukládá Radě OF zprávu předložit na příštím Sněmu.

K bodu 3: Otázka politické linie OF viz bod č. 6 usnesení dnešního Sněmu.

2) Sněm schvaluje zprávu o činnosti Rady OF od posledního Sněmu (přednesenou M Paloušem).

3) Sněm bere na vědomí:

- zprávu Kontrolní a revizní komise (přednesenou p. Hradcem)
- zprávu Hospodářské rady (přednesenou p. Wagnerem)
- zprávu Kolegia (přednesenou V. Sedláčkem)

4) Sněm schvaluje statut Hospodářské rady dle předloženého návrhu s dopracovanými připomínkami.

5) Sněm schvaluje statut Kulturní a revizní komise dle předloženého návrhu s dopracovanou připomínkou.

6) Zpracováním námětů z diskuse k základní politické linii OF pověřuje Sněm Jana Šterna jr. A jím koordinovanou Programovou radu, které ukládá tento materiál předložit ve formě konkrétních (příp. alternativních) návrhů Radě OF a Kolegia. Sněm ukládá Radě OF a doporučuje Kolegiu projednat a na příštím Sněmu předložit jasný a konkrétní program hnutí Sněm doporučuje věnovat zvýšenou pozornost problematice zemědělství a venkova. Sněm ukládá KC OF předložit tento materiál k diskusi prostřednictvím Infóra nejpozději deset dnů před konáním příštího Sněmu.

7) Sněm schvaluje dosavadní postup vlád při realizaci ekonomické reformy a podporuje její radikální variantu.

8) Sněm bere na vědomí zprávu i jednání členů občanských komisí a poslanců příslušných výborů FS a ČNR z řad OF (přednesenou L. Lisem) a ukládá představitelům OF tlumočit na Kolegiu následující požadavky, které z tohoto jednání vyplynuly:

- a) přezkoumat předpisy o služebním poměru příslušníků ozbrojených složek, zejména finančních náležitostí při ukončení služby a uzpůsobit je v praxi běžné v civilním životě,
- b) přehodnotit předpisy o přiznání výše důchodů příslušníků ozbrojených sil a odstranit nezdůvodněnou preferenci,
- c) konkrétně a přednostně posoudit výši důchodů všech příslušníků SNR a pracovníků aparátu KSČ, kteří nesou odpovědnost za deformace padesátých let a období normalizace. Najít způsob jak výši těchto důchodů urychleně redukovat. Na řešení zainteresovat i Konfederaci politických vězňů.

9) Sněm bere na vědomí informaci o obsazování rozhodujících funkcí v resortu spravedlnosti (přednesené I. Richterem).

10) Sněm bere na vědomí informace o prověření personálního obsazení v Organizacích min. průmyslu, min. strojírenství a elektrotechniky a úřadů státní správy (přednesené L. Prudkým). Sněm doporučuje Kolegiu projednat s předsedy vlád urychleně dořešení očisty ústředních orgánů, zejména na úrovni federace.

11) Sněm bere na vědomí zprávu Rozhodčí komise a doporučuje OF okresu Rokycany provést nové volby delegátů okresního Sněmu OF.

12) Sněm doporučuje na návrh Rozhodčí komise všem článkům a orgánům OF řešit osobní spory uvnitř hnutí prostřednictvím příslušných rozhodčích komisí.

13) Delegáti Sněmu schválili návrh na zvolení předsedy OF. Tajným hlasováním byl zvolen Václav Klaus.

14) Sněm ukládá předsedovi OF a Radě OF a od Kolegia žádá předložit návrhy na vymezení vzájemných vztahů a kompetencí, včetně příslušných volebních a jednacích řádů. Tyto návrhy by měly směřovat ke zpevnění struktury a zvýšení koncepčnosti práce všech orgánů a osobností OF, zejména z hlediska jejich odpovědnosti. Sněm požaduje jejich včasné zveřejnění v Infóru.

15) Sněm odmítá princip kolektivní viny.

16) Sněm ukládá Radě OF, aby na Kolegiu projednala lustrace kandidátů OF pro komunální volby.

17) Sněm pověřil Radu OF, aby rozhodla o místě a datu konání příštího Sněmu.

18) Sněm schválil postavení a pravomoci předsedy OF dle předloženého návrhu se zapracovanými připomínkami s platností do příštího Sněmu.

Praha, 13.10.1990, 2130 hodin

Předseda OF

- vystupuje jménem OF

- podepisuje základní politická rozhodnutí hnutí

- má právo pozastavit rozhodnutí Rady OF (Kolegia) a předložit ho Sněmu k rozhodnutí

- pověřuje Představitel OF úkoly v rámci schválené politické linie hnutí

- svolává mimořádné zasedání Rady OF, pokud ho o to požádá minimálně třetina jejich členů nebo dva z Představitelů OF

- svolává mimořádné zasedání Sněmu na návrh Rady OF nebo na návrh minimálně třetiny delegátů Sněmu

- jmenuje svého zástupce ze členů Rady OF na dobu, po kterou nemůže tuto funkci vykonávat, zástupce pak plní všechny funkce Předsedy OF

- volební období Předsedy OF je jeden rok

- Předseda OF je volen a odvoláván Sněmem. Návrh na jeho odvolání musí přednést alespoň jedna třetina řádných delegátů Sněmu.

Praha, 13. 10. 1990

Zdroj: ÚSD AV ČR, Archiv KC OF

Příloha 13

Závěry republikové rady OF ze dne 12. 2. 1991

1) Republiková Rada OF po celý měsíc od lednového sněmu usilovala o uskutečnění jeho závěrů: transformace OF v politickou stranu s individuálním členstvím a na základě výchozího politického programu. Vzhledem k právním, politickým a ideovým problémům dospěla k závěru, že usnesení minulého sněmu je realizovatelné pouze způsobem, který byl již diskutován na republikové Radě OF a který se stal podkladem pro setkání některých politických představitelů s prezidentem ČSFR v Lánech dne 10. 2. 1991.

2) Navrhované řešení je založeno na politické dohodě a dobré vůli obou zúčastněných skupin OF, které ho budou garantovat a uskutečňovat. Jednou z těchto skupin je politické uskupení, které se bude transformovat v politickou stranu na bázi výchozího programu a zásadách organizační struktury přijatých na minulém sněmu OF, druhou je politické seskupení kolem Liberálního klubu, stoupců volnější organizační struktury politického hnutí a odlišného programu.

3) Toto řešení předpokládá vznik dvou politických subjektů, z nichž ani jeden neponese název „Občanské fórum“ a značku „OF“. Tyto subjekty se ustaví na základě vlastních stanov a politických programů. Do příštích parlamentních voleb se oba tyto subjekty zavážou vystupovat v těsné koalici a budou podporovat činnost vlád, parlamentů a ostatních zastupitelských orgánů. V tomto duchu budou dále udržovat koalici s VPN a dalšími koaličními partnery.

4) Realizace tohoto návrhu je podmíněna jeho schválením mimořádným Republikovým sněmem OF, jehož zasedání svoláváme na sobotu 23. 2. 1991 na 10.00 hod do areálu Vltava v Praze 10 Hostivaři.

5) Předpokládáme, že tento návrh bude projednán na místní a okresní úrovni. Účastníci budou delegováni stejným způsobem jako na minulý sněm.

6) Úkolem sněmu bude vyjádřit se k navrhovanému řešení a přijmout nové stanovy, které umožní zajištění právní a majetkové kontinuity a zabezpečení vzájemných vztahů obou skupin dnešního OF.

7) Všechny stávající republikové orgány OF by měly být nahrazeny Koordinačním výborem. Do ustanovení tohoto výboru, který bude konstituován až po ustavujících sněmech obou politických subjektů, bude nezbytné koordinační funkce vykonávat dosavadní republiková Rada OF

8) Republiková Rada OF vyhlašuje od 13. 2. 1991 moratorium na veškeré finanční a majetkové transakce RKC OF Praha s výjimkou úhrady již uzavřených hospodářských smluv a běžných plateb, které bude platné do odvolání.

Praha 12. 2. 1991

Zdroj: ÚSD AV ČR, Archiv KC OF

Seznam zkratk

ČNR	–	Česká národní rada
ČSL	–	Československá strana lidová
ČSS	–	Československá strana socialistická
KC OF	–	Koordinační centrum Občanského fóra
KSČ	–	Komunistická strana Československa
LK OF	–	Liberální klub Občanského fóra
MKDP	–	Meziparlamentní klub demokratické pravice
MV KSČ	–	Městský výbor Komunistické strany Československa
ODA	–	Občanská demokratická aliance
ODS	–	Občanská demokratická strana
OF	–	Občanské fórum
OH	–	Občanské hnutí
ROH	–	Revoluční odborové hnutí
StB	–	Státní tajná bezpečnost
ÚV KSČ	–	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VpN	–	Veřejnost proti násilí

Prameny a použitá literatura

- Vladimíra Dvořáková, Jiří Kunc: O přechodech k demokracii, Sociologické nakladatelství, Praha 1994
- Petr Husák: Česká cesta ke svobodě. Díl I.: Revoluce, či co?, vydalo nakladatelství a vydavatelství VOLVOX GLOBATOR, Praha 1999
- Karel Vodička, Ladislav Cabada: Politický systém České republiky, vydal Portál, Praha 2003
- Jan Měchýř: Velký převrat či snad revoluce sametová? Několik informací, poznámek a komentářů o naší takřčené něžné revoluci a jejích osudech (1989 – 1992), vydalo Progetto, Praha 1999
- Dvě desetiletí před listopadem 89, sborník, vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1993
- Vlasta Šafaříková a kolektiv: Transformace české společnosti (1989 – 1995), nakladatelství Doplněk, Brno 1996
- Jiří Honajzer: Občanské fórum, vznik, vývoj a rozpad, vydal Orbis – Nakladatelský dům, Praha 1996
- Jiří Suk: Labyrintem revoluce, aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990), vydal Prostor, Praha 2003
- Jiří Suk: Občanské fórum, listopad – prosinec 1989, 2. díl Dokumenty, vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakladatelství Doplněk, Praha – Brno 1998
- Bruce Parrott and Karen Dawishová: The Consolidation of Democracy in East-Central Europe, vydal Cambirdge print
- Ladislav Křížovský, Karolína Adamová: Politologie stručný přehled, ČECHOS, 1991, místo vydání neuvedeno
- Robert A. Dahl: Demokracie a její kritici, Victoria Publishing, Praha 1995
- Václav Havel: Moc bezmocných, vydaly Lidové noviny, Praha 1990

Archiv KC OF v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, Vlašská 9, Praha 1

www.vlada.cz

<http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1960-1990/vlady1960-1989/vlada88-89/default.html>

<http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1990-1992/vladycsfr1989-1992/vlada89-90/default.html>